

REBALA MUINSUSKAITSEALA TURISMITOOTE TERVIKKONTSEPTSIOON JA VÄLJAARENDAMISE KAVA AASTATEKS 2008-2013

Detsember 2007

Cumulus Consulting OÜ
Alutaguse Matkaklubi MTÜ

SISUKORD

Mõisted	- 4 -
Sissejuhatus	- 5 -
1. Hetkeolukorra analüüs	- 7 -
1.1. Rebala muinsuskaitseala ajaloo- ja kultuuripärand	- 7 -
1.1.1. Arheoloogiamälestised.....	- 8 -
1.1.2. Vanakülad	- 10 -
1.1.3. Arhitektuur	- 12 -
1.2. Jöelähtme valla turismiressursside analüüs	- 17 -
1.2.1. Valla ajaloo- ja kultuuripärand.....	- 17 -
1.2.2. Jöelähtme valla ja Rebala muinsuskaitseala looduspärand	- 20 -
1.2.3. Jöelähtme valla ja Rebala muinsuskaitseala tööstuspärand	- 26 -
1.2.4. Turismiettevõtlus ja kolmas sektor.....	- 28 -
1.3. Nõudlus turismiturul	- 30 -
1.3.1. Välissihhturgude iseloomustus ja nõudlus	- 30 -
1.3.2. Siseturistid	- 32 -
2. Rebala muinsuskaitseala turismifookus	- 34 -
2.1. Alternatiivsete turismifookuste iseloomustused	- 34 -
2.2. Turismifookuse määramine	- 37 -
2.2.1. Alternatiivsete fookuste hindamine.....	- 37 -
2.2.2. Ajaloo- ja kultuuriturismi fookuse sihtrühmad.....	- 38 -
3. Rebala muinsuskaitseala arendusideed	- 40 -
3.1. Arendusideede kogumine ja hindamine	- 40 -
3.2. Arendusideede taust	- 42 -
3.2.1. Muuseumid.....	- 42 -
3.2.2. Teemapargid.....	- 43 -
3.2.3. Mõisad	- 43 -
3.2.4. Looduskeskused	- 44 -
3.2.5. Teemarajad	- 44 -
3.2.6. „Ise tegemise“ võimalused Eestis.....	- 45 -
4. Arendusideede rakendamine	- 47 -
4.1. Terviktoote kontseptsioon.....	- 47 -
4.2. Muinsuskaitseala toodete kirjeldus	- 48 -
4.2.1. Põhitooted.....	- 48 -
4.2.2. Toetavad tooted	- 49 -
4.2.3. Täiendavad tooted	- 49 -
4.2.4. Rebala muinsuskaitseala turismitoote skeem	- 51 -
5. Arendusideede rakenduskeem	- 52 -
5.1. Ideede rakendamise põhietapid	- 52 -
5.2. Toote rakendamise organisatsiooniline mudel	- 55 -
6. Turundus	- 57 -
6.1. Turunduseesmärgid	- 57 -
6.2. Turundusstrateegia	- 58 -
6.3. Turundusplaan	- 59 -

6.4. Turg ja sihtrühmad	- 61 -
6.4.1. Turu ülevaade	- 61 -
6.4.2. Sihtturud ja sihtgrupid	- 63 -
7. Kokkuvõte.....	- 67 -
LISA 1: Arendusideed ettevõtjatele	- 68 -
LISA 2: Eesti muuseumid	- 71 -
LISA 3: Eesti teemapargid	- 72 -
LISA 4: Eesti mõisad.....	- 74 -
LISA 5: Looduskeskused	- 75 -
LISA 6: Eesti matkarajad	- 76 -
LISA 7: Isetegemise võimalused.....	- 78 -

Mõisted

- **Turismikontseptsioon** – käesolev dokument, mille raames analüüsitakse sise- ja väliskeskkonda, määratletakse Rebala muinsuskaitseala turismifookus ja võimalikud arendusideed ning selle baasil komplekteeritakse terviklik turismitoode ja selle rakendamise kontseptsioon.
- **Teostatavus- tasuvusanalüüs (TTA)** – analüüs, mis põhineb käesoleval kontseptsioonil ja mille tulemusena töötatakse välja detailne alus arendustegevuse järgnevas etapis koostatavatele investeringuprojektidele.
- **Turismikeskus** - koht, kus on erinevad turismiobjektid ja –teenused (majutuskohad, toitlustuskohad, vaatamisväärsused, aktiivse puhkuse veetmise võimalused, kultuurisündmused, seminari-/konverentsi võimalused jms) ja mis pakub turistile paljudest komponentidest koosnevat külastuselamust ehk turismitoodet.
- **Turismiarendusvaldkonnad** – alternatiivsed valdkonnad, kuhu võiks turismiarendus suunatud olla (loodusturism, kultuuriturism, maaturism, jms).
- **Turismifookus** – eelisarendatavaim valdkond turismis.
- **Arendusidee** – üksik arendus- või komertstegevus, mida pole veel tehtud, kuid mis võib olla kavandamisel.
- **Vanaküla** – arhailise külastruktuuri ja aastasadevanuse ilme säilitanud külad.

Sissejuhatus

Jöelähtme vald asub Harjumaal Põhja-Eestis. Vald piirneb põhjast 42 km ulatuses Läänemere Muuga, Ihasalu, Kaberneeme ja Kolga lahega; idast 18 km ulatuses Kuusalu vallaga ja 8 km ulatuses Anija vallaga; lõunast 20 km ulatuses Raasiku vallaga; lõunast ja läänest 8 km ulatuses Rae vallaga; läänest 3 km ulatuses Tallinna linnaga, 1 km ulatuses Viimsi vallaga ja 22 km ulatuses Maardu linnaga. Jöelähtme valla territooriumil voolab Jöelähtme jõgi (kogupikkusega 46 km), mis ühineb Jägala jõega (97 km) 3 km enne Ihasalu lahte suubumist.

Jöelähtme valla territooriumil paiknev Rebala muinsuskaitseala on rikkaliku ajaloo- ja kultuuripärandiga iidne kultuurmaastik - 74 km² suurusel kaitsealal on enam kui 300 arheoloogiamälestist nooremast kiviajast alates ning mitmeid külasid, mille vanus ulatub paari tuhande aasta taha. Rebala Kaitseala keskus-muuseumis Tallinn-Peterburi maantee ääres asub ka Harjumaa ainuke turistidele mõeldud infopunkt.

Töö vajadus

Rebala muinsuskaitseala läbib Tallinn - Peterburi maantee, mis on üks kõige tihedama liiklusega liikluskoridore Eestis. Vahetult maantee ääres paikneb **Rebala muinsuskaitseala keskus-muuseum** (kaugus Tallinna kesklinnast ca 25 km, täidab ka infopunkti funktsioone), mille kõrval asub muinsuskaitseala hetke peamine ekspositsioon (36 kivist kalmet). Keskus võõrustab aasta jooksul keskmiselt 3000-5000 külastajat. Samas kohas peatub bussi või autoga maantee ääres kümnetes kordades rohkem turiste, kes keskus-muuseumi teenuseid ei tarbi. **Vaieldamatult on tegemist suure ärakasutamata potentsiaaliga.**

Kuigi **Jägala juga** külastab aastas **hinnanguliselt 100 000 inimest**, toimub see kontrollimatult, kohapeal puuduvad lisandväärtust loovad teenused, tihti kahjustatakse ka kohalikku looduskeskkonda. Joa vahetuses läheduses paiknevad ka turistide poolt aktiivselt külastatavad Linnamäe Hüdrolektrijaam ja Jägala linnamägi. Vahetult Jägala jõe ääres, joa ja linnamäe vahel asub juba üle 15 a kasutusest väljas olev **4,14 ha suurune endise pioneerlaagri maa-ala**. Aastaid on sisuliselt kasutusest väljas olnud ka rohkearvuliste säilinud kõrvalhoonete ja pargiga **Kostivere mõisakompleks**, mille taaskasutusele võtmine on oluline nii hoonetekompleksi jätkuva amortiseerumise ja vandalismiaktide vältimise kui ka kohaliku elukeskkonna arengu seisukohalt. Kõrvalteenuste puudumise tõttu on turismi seisukohast kasutamata tuntud **Saha kabel** ja selle potentsiaal.

Kaitsealal hajusalt paiknevate kaitsealuste üksikobjektide parim kaitseviis on nende atraktiivne eksponeerimine, mida täiendab nende juures väljaarendatud ligipääsu- ja turismiinfrastruktuur ning sellest tulenev sotsiaalselt kontrollitud kasutus.

Kokkuvõtvalt võib väita, et hoolimata Rebala muinsuskaitsealal paiknevate omanäoliste vaatamisväärsuste mitmekesisusest ja suurest hulgast, ala heast asukohast Tallinna lähistel ning Tallinn-Peterburi maantee ääres ja potentsiaalsest külastajate hulgast, on ala turismpotentsiaali seni vähe kasutatud ning **suur osa piirkonna objektidest on eksponeerimata, kasutusest väljas või hoopis kontrollimatult kasutatavad.**

Selgeks kitsaskohaks on Eesti ühele peamisele turistide liikumisteele jääva ala **terviklikult väljaarendatud turismitoote puudumine.**

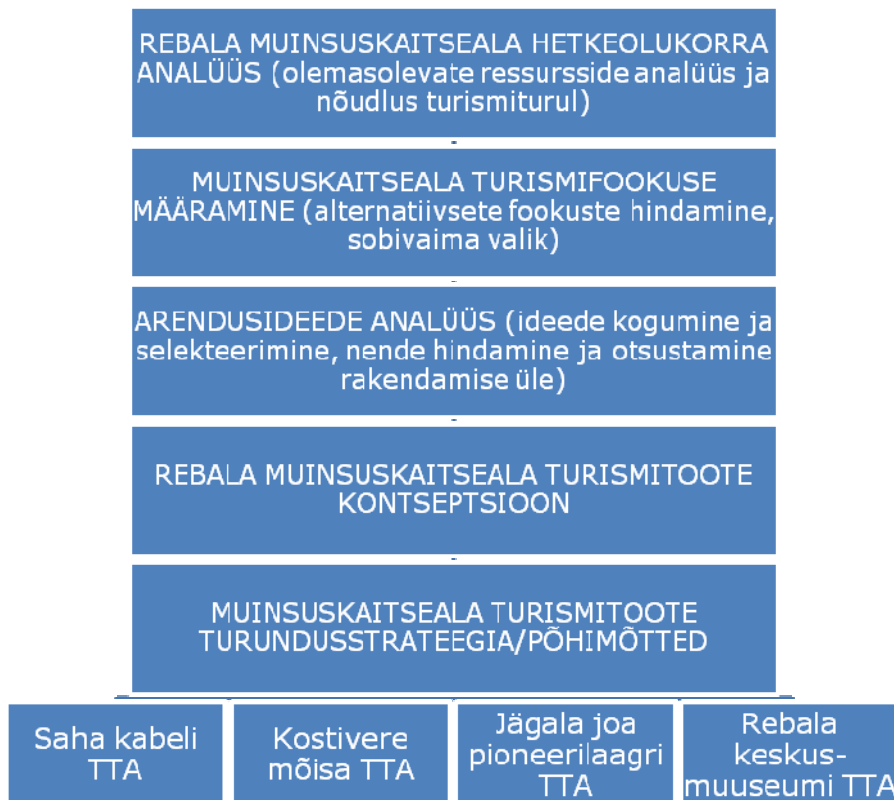
Käesoleva töö käigus valminud turismikontseptsiooni on vaja, et arendada Rebala muinsuskaitseala sihipäraselt arvestades sealjuures olemasolevat ressursi ja väliskeskkonda. Rebala muinsuskaitseala sihipäraseks arendamiseks algatas Jõelähtme Vallavalitsus käesoleva töö - „**Rebala muinsuskaitseala turismitoote tervikkontseptsioon ja väljaarendamise kava aastateks 2008-2013**“ koostamise.

Käesoleva töö **üldine eesmärk** on luua eeldused Rebala muinsuskaitseala atraktiivse turismitoote väljaarendamiseks ja ala terviklikuks turismile suunatud kasutuselevõtuks, mis toob kaasa külastajate arvu ning investeeringute kasvu piirkonda ning loob uusi töökohti teenindussektoris.

Töö **otseks eesmärgiks** on töötada välja Rebala muinsuskaitseala turismitoote kontseptsioon, turunduskava ja tegevusplaan aastateks 2008-2013, luues sellega eeldused Rebala muinsuskaitseala turistidele suunatud kasutuse leidmiseks (vt allolev skeem). Tervikkontseptsioon paneb ühtlasi aluse nelja objekti – keskus-museum, Kostivere mõis, Saha kabel ja Jägala jõe pioneerilaager – teostatvus-tasuvusanalüüside koostamiseks.

Käesoleva dokumendi koostamist juhtis Mihkel Laan OÜst Cumulus Consulting koos MTÜ Alutaguse Matkaklubi juhatause esimehe Ingrid Kuliginaga. Kaasatud olid Jõelähtme Vallavalitsus, Jõelähtme valla külavanemad ja teiste huvigruppide esindajad.

Rebala muinsuskaitseala turismitoote väljaarendamise kava

1. Hetkeolukorra analüüs

Rebala muinsuskaitseala võimalike arendussuundade (fookuste) määramiseks analüüsitakse Rebala muinsuskaitseala ning Jõelähtme valla ressursse.

Jõelähtme vallas on 34 arhitektuurimälestist, 22 kunstimälestist, 7 ajaloomälestist, 346 arheoloogiamälestist ning 22 looduskaitsealast objekti/ala. Jõelähtmel asub üks Eesti vanimaid kultuurimaastikke - **Rebala muinsuskaitseala. Rebala piirkond (väärtuslikud maastikud)** on Harju maakonna teemaplaneeringu järgi riiklikku väärtusklassi kuuluv väärtuslik maastik.

Jõelähtme valda ja Rebala muinsuskaitseala läbivad rahvusvahelised matkarajad:

- rahvusvaheline ranniku jalgsimatkaraja lõik E9 on kunagi markeeritud projektipõhiselt. Hetkel ei ole läbitav, kaardilt maas, ei ole planeeringus;
- Eurovelo jalgrattamatkaraja marsruudid: 1, 2 ja 4.

1.1. Rebala muinsuskaitseala ajaloo- ja kultuuripärand

Rebala muinsuskaitseala on loodud 1987. aastal, olles ainuke maastikukaitsega tegelev muinsuskaitseala Eestis. Rebala muinsuskaitseala haldab Jõelähtme Vallavalitsuse allasutus Rebala, mis hõlmab nii kaitseala administratsiooni kui ka munitsipaalmuuseumi. Rebala muinsuskaitseala eesmärk on Eesti põhjarannikul asuva ainulaadse, suure teadusliku ning kultuurilise väärtusega ajaloolise põllumajandusmaastiku ning seda kujundavate elementide (külad, talud, krundid, kõlvikud ja nende ajaloolised piirid, arheoloogia-, ajaloo-, tehnika-, kunsti- ja loodusmälestised) säilitamine ja kaitse.

Rebala muinsuskaitseala täidab valla poolt võetud kohustusi, mis tulenevad muinsuskaitseadusest ja kohaliku omavalitsuse seadusest. Kaitsealal ei ole kaitsekorralduskava, vaid põhimäärustest tulenevad kohustused. Rebala piires on erinevate staatustega looduskaitsealaid. Käesoleval hetkel menetletakse Jõelähtme vallas teemaplaneeringut „Rebala muinsuskaitseala miljööväärtusega hoonestusalade, väärtuslike põllumaade, maastike ja looduskoosluste määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste määramine“.

Hetkeseisuga on muinsuskaitseala külastamise puhul probleemiks keerukas liikumine üle Tallinn-Narva mnt, eriti nädalavahetustel. Ülekäik gruppidega on praktiliselt võimatu.

Rebala administratsiooni ja muuseumi roll turismis on algmaterjalide pakkumine, eksponeerimine, eraettevõtjad muuseumi tegevuses aktiivselt ei osale.

Järgnevas kolmes alapeatükis analüüsitakse Rebala muinsuskaitseala ajaloo- ja kultuuripärandist tulenevat turismiressurssi – muinsuskaitseala arheoloogiamälestisi (p 1.1.1), nn vanakülasid (p 1.1.2) ja arhitektuuri (p 1.1.3).

1.1.1. Arheoloogiamälestised

Rebala muinsuskaitseala on rikkaliku ajaloopärandiga iidne kultuurmaastik - 74 km² suurusel kaitsealal on enam kui 300 arheoloogiamälestist nooremast kiviajast alates ning mitmeid külasid, mille vanus ulatub paari tuhande aasta taha.

Alljärgnevalt on välja toodud Rebala muinsuskaitseala olulisemad kultusekivid, kalmed ja asulakohad:

Kultusekive on Rebala alal kokku ligi 100 (Parasmäe 23, Rebala 14), neist kaks on liukivid:

- Kostivere liukivi:
küla tagusel karjamaal on kaitseala suurim väikeselohuline kultusekivi (kõrgus kuni 3,5 m). *Kostivere liukivi ravivat lastetust. Selleks tuli õnnetul naisel palja tagumikuga kiviilt alla sõita.* Kivi peal on näha ka liulaskmisrenn.
- Parasmäe küla „Pauna suur kivi“ on jälgitava liulaskmisrenniga liukivi.

Kalmeväljadest ja kalmetest **on eksponeeritud kolm kalmevälja**: Jöelähtme, Ristikangru ja Lastekangrud. **Kivikalmeid on kokku üle 200** (Koila küla – Ristikangrumägi 20, Maardu küla 26, Võerdla 28, Rebala 44, Saha küla 25, Jöelähtme küla 22/36).

Jöelähtme kalmeväli ja Jöelähtme piirkonna avatud maastikuilme on Rebala suurim väärtus:

- **36 kivikirstkalmet** selgitati välja 1982.-1984. a toimunud arheoloogiliste päästekaevamiste käigus. Ala hakkas läbima uus Tallinn-Narva maantee. Läbikaevatud kalmed "tõsteti" fotoplaani põhjal uue tee kõrvale.
- **Leiud**: 8 luust ehtenõela, pronksist pintsetid, habemenuga ning 3 noa katked, 2 paari spiraalikujulisi oimuehteid, käevõru, merevaikhelmes, 3 pronksist pöörataolist nõopi, kaks kaksiknõopi. Hauapanus, mis koosnes pronksist habemenoast ja pintsetist, oli pronksiaja lõpupoole kõige tavalisem Jüütimaal. Ilmselt pärinevad Taani alalt ka kalmetest leitud pronksist pöörad, mida kasutati rõivaste kinnitamiseks kõrvuti kaksiknõopidega.
- Jöelähtme on seni ainus pronkspöörade leiukoht ida pool Läänemerd.
- Unikaalne on üks paadikujuline kivikirst.

Rebala küla „**Lastekangrud**“ asuvad muinaspöldude juures. *Kalmed (kokku 5) on saanud nime ajast, mil küla karjalapsed armastasid siin kõrgemal kohal mängida, et õigel ajal tähele panna kojukutsumist. „Kingakangur“ asub surnuaia lähedal, teisel pool teed, asuvad kivikirstu varemed. Rahvasuu nimetab neid "kingakangruks", sest siin tavatsesid kirikusse minejad kingad jalga panna, seni olid nad neid käes hoidnud, et kingi mitte liialt kulutada ja määrada.*

Koila külas „**Ristikangrumäel**“ asub üks suurimaid kalmevälju Jöelähtmes, koosnedes 20-st hajali asuvast kalmest, mis pärinevad I aastatuhande II poolest e Kr. Teada on, et siin paiknevad antud perioodile iseloomulikud kivikirstkalmed, kuid kalmed on arheoloogiliselt läbi kaevamata. 2003. aastal arheoloogiliste eeltööde käigus avastati ka asulakoht. Saadud leidude nappuse ja väiksuse tõttu polnud võimalik seda täpsemalt dateerida, asulakoha vanus on teadmata.

Rohkelt on kalmeid Saha külas ning ümberkaudsetel pöldudel - Saha **Kabelimäe** kalmed (maaalune kalmistu), kultusekivid ja asulakoht.

Rebala muinsuskaitsealal on 10 asulakohta, mida ei eksponeerita. Asulakohad on säilitatud uurimiseks ja kuuluvad eeldatavasti ühisesse asustusjärku. Muististega moodustub maastikus huvitav ajalooline kihistus. Säilinud on endisaegsed ja kasutuses olevad põllusiilud.

Rebala muinsuskaitsealale jääb **Maardu hiiemets**. „Hiiemets“ on ohvrihiie asupaik, milles olnud vanasti Maardu järve toitnud allikad. Hiiemetsa lääneserval asub suur Hiiekivi. Hetkel kasvab alal lehtpuumets. Hiiemets asub Maardu mõisa pargi taga ning on hetkesisuga eksponeerimata. Ülgase-Kallavere klindialusele jääb tammepuisniit ja võimalik ohverduskoht **Koljunukil**.

Lisaks kultuskividele, kalmetele ja asulakohtadele on Rebala oluliseks ressursiks:

- **„Ülgase hõbemägi“** on Ülgase panga (20 m) kõrgem osa, mis on võimalik iidne ohverdamispaik. Ülgase paekallas on üks osa Põhja-Eesti pankrannikust. *Kunagi oli meri klindiservale palju lähemal ja sellest ajast kõneleb rahvajutt hõbedalaevast, mis siin tormiga vastu kallast purunenud. Veel 1930-ndate algul toimusid siin kevadpühade ajal suured rahvakogunemised. Tuli teadmises, et nii on seda alati tehtud ehkki tulemise algpõhjus oli rahva mälust juba kadunud. Tõenäoliselt on tegemist ürgse rebalaste hõimu kooskäimise- ja kultuspaigaga, kus ka hõbedat jm ohverdati.*
- **Jägala linnamägi** on Eesti suurim õuepindalaga linnus (2,8 ha), rajatud VII-VIII sajandil. Asustus oli selles kohas juba 5000 a tagasi, hilisneoliitikumis. Linnamäe leidude hulka kuuluvad nõor- ja kammkeraamika ja leasemed. Linnust uuriti 1920.-1923. aastatel A. Spreckelseni, A. Friedenthali ja A. M. Tallgreni poolt. Tugevasti sai linnus kannatada seoses Linnamäe hüdroelektrijaama ehitamisega 1922. a.

Hetkel on Jägala linnamägi välja renditud 50 aastaks, loodud on MTÜ Jägala Linnamäe. Eesmärk on objekti aktiivse külastuskeskuse loomine, välitendused, mis tagaksid aktiivse külastatavuse. Omanikul on nägemus luua alternatiiv-arheoloogia park, külastuskeskus (näitused, siseüritused). Eksponeerida linnamäe kultuurikihte, rajada erinevad rekonstruktsioonid – kasutamine läbi erinevate ajastute. Taastada osa valli ja eksponeerida, teha koostööd Tartu Ülikooliga (teaduslikud tööd).

- **Rebala muinaspõllud** - seoses Maardu Keemiakombinaadi kaevanduste laiendamisega toimusid arheoloogilised päästekaevamised Rebala küla karjamaadel aastatel 1982-85, mille käigus avastati esmakordselt Eestis ja kogu Ida-Euroopa metsavööndis u 2000 a vanused muistsed põllulapid. 2000. a uuriti sealseid kalmeid professor Valter Langi juhtimisel ning taastati. Nende põldude harijad on sinnasamasse, oma põldude juurde maetud. **Parasmäe** küla taga on säilinud hilisemast ajajärgust **ribapõldude** süsteemi jäänused. Kolhoosiaegsed ja tänased **põllumaad** oma **suurfarmidega** Maardu külas, Kostiveres ja Mannivas.

Rebala muinsuskaitseala arheoloogiamälestised on ühed vanimad ja oma rohkuse poolest ainulaadseimad esiajalugu ja kultuurilugu kajastavad mälestised Eestis. Seetõttu on nad suurepäraseks eelduseks esiajaloo- ja kultuuriturismi arendamiseks kaitsealal.

1.1.2. Vanakülad

Kümmekond Rebala muinsuskaitseala nn vanaküla on säilitanud oma arhailise külastruktuuri ja aastasadade vanuse ilme, millele viitavad kiviaedadega ääristatud külatänavad ning paekivist talukompleksid omaaegsete rehielamute, lautade, keldrite ja kaevudega. Tänapäevaks on oma funktsiooni kaotamisele mitmed arhailised osad siiski suuresti lagunenenud või ümberehitatud.

Rebala küla on kaitseala nimiküla ja eksisteerinud sama koha peal juba **2000 aastat**. Põlise asupaiga ja arhailise välimusega sumbküla välimus on säilinud. Külas moodustas suurem osa õuesid avara sumbja ringi, mille keskel asub praegugi väike tiik, mis olevat kaevatud vesise nõo kohale. Vana **külatiik** on säilinud.

Parasmäe külas on säilinud 17.–19. sajandi üldine planeering ning hoonestuse eri kihtide sünergia. Külatuumik on küll endiselt ridaja planeeringuga, kahel pool külatänavat, kuid märgatavalt hõredam kui paar sajandit varem. Laiali paigutatud uuemate talude ja saunakohtadega annab see hea ülevaate tuumikkülast, mille teke on valdavalt seotud kruntimisega ja ulatuslike maakorraldustöödega 19. saj teisel poolel.

Kuna küla läbiv tee on elav liiklustsoon, on see mõjutanud küla ilmet - vanad kiviaiad on osaliselt kadunud, säilinud on need vaid loodepoolses otsas, kus uus tee pöörduv vanalt teeasemelt kõrvale lagedamale põllule. Kiviaiastruktuur on huvitav, mida tasub taastada.

Rootsi-Kallavere küla 8 talu moodustavad külatuumiku. Külas on säilinud hajuti vanu talusid, koosnedes rehielamust, kivist aitadest jt omaaegsetest majandushoonetest. Ülejäänutes on hoonestus valdavalt uuemat tüüpi. Võsastunud on kiviaedade ristumiskoht. Küla majapidamised ja endised karja ja heinamaad on ümbritsetud kiviaedadega. Osa maid on kasutuses praegugi. Osaliselt on säilinud vana küla ja karjatee.

Külas olid suured talud, kus igal neist oli oma sepikoda ja jääkelder. Mõnel elamisel on alles vanad maakeldrid. Rootsi-Kallavere põliselanikke on suhteliselt palju. Ühel majapidamisel on säilinud taimeaed – mitte taimed vaid maastikuline iseärasus. Kaitsealuseid objekte külas ei ole. On katkuaegne matmispaik, mis ei ole dateeritud ja teadmised käivad läbi pärimuste. Rootsi-Kallaveres asub **vanavara muuseum**, mille eest hoolitsetakse ühiskondlikel alustel, valminud on **küla kroonika käsikiri**.

Tänapäeval pörkuvad külas kaks kultuurikeskkonda, mis näivad kõrvuti eriti kontrastsetena: kiviaedadega ääristatud külatänavad, varjulised ja hoolitsetud õued külas ning paarsada meetrit eemal Maardu paneelmajad.

Küla elanikud (põhituumik) pooldavad külas turismi arendamist, kuna näevad selles olemasoleva keskkonna säilitamise võimalust.

Vandjala ja Loo külad on ridakülad, kus on hästi säilinud **ajalooline struktuur ja loopealne asend**. Lisaks säilinud vana külatee, külakaev, hollandi tuuliku varemed, mõisa kõrtsi asukoht, õigeusu abikooli hoone.

Loo küla on ajaloolise struktuuri ja loopealse asendi hästi säilitanud ja on maastikukaitseala jaoks väärtuslik ja säilitamisväärne. Külas on säilinud Kostivere mõisa **hollandi tuuliku varemed** (vt Kostivere mõis), kiviaiad, **külakaev** (paekivist rajatis, hooldatud ümbrus, asub eramaal) ja paemurru auk, kust murti käsitsi paasi. Paekivimüür asub ümber vana talu, kus on

osad paeplaadid on laotud risti. Tähistamist vajab endise **mõisa kõrtsi** asukoht Värava talu kõrval. Seal lähedal on kivi, kus olevat jäänud magama prohvet Maltsvelt ja näinud ilmutust.

Vandjala külas on säilinud vana külatee, kuid talude kadumise tõttu küla keskosas on vanast ridakülast moodustunud korrapäratu kõver ahelküla. Hästi on säilinud talud, ridaküla ja kiviaiad.

17. saj lõpul oli küla asustatud eestlastega, kes kadusid Põhjasõja ja katku tagajärjel 18. saj alguses ning asendusid venelastega (teistel andmetel vadjalastega). Ühe versiooni järgi seostatakse venelaste külla asumist Peeter I-ga, kelle käsul Kadrioru lossi ehitama toodud venelased olevat ise leidnud siin tühje maju elamiseks. Külaelanike rahvuse järgi sai küla rahvapäraseks nimeks Veneküla. Tänapäevaks on paekivi karjäär on lõhkunud vana külatee. Säilinud on Aruküla Vene õigeusu kiriku abikooli hoone, mis on eravalduses.

Vandjala elanikud soovivad tõhusat kaitset muinsuskaitset ja Rebala kaitsealalt, rangete ehituskeeldude ja ettekirjutuste kehtestamist, kaitsealuse küla staatust. Taastada võiks Kostivere tee ääres seisva Kubja talu, mõne saunakoha.

Vähemal määral on säilinud fragmente ka teistest vanaküladest:

- **Jõelähtme küla** – ajalooline kihistus muinasmaastikust nõukogude paekivist kolhoosihooneteni;
- **Manniva küla** - säilinud on rikkalik paekiviarhitektuur. On tehtud ettepanek võtta Manniva küla rannakarjamaad Natura 2000 nimistusse (luikede pesitsuspaik, hanede peatumispaik);
- **Saha külas** on osaliselt säilinud, praegusel ajal lagunev talukoht, kus elanud küla rikkaim talumees ja „Lubjaahju mägi“ – lubjaahi on osaliselt säilinud. (võimalik taastada, asub eramaal. Alale on rajatud külalplats, lõkkekoht). Muistiseid ei eksponeerita;
- **Võerdla küla** – osa külast moodustab kompaktse terviku paekivist kõrvalhoonete ja aedadega, säilinud sepikoda. Säilinud külaosa moodustab kompaktse terviku, seda vaatamata arhitektuurilisele ebaühtlusele ja kohati kummalistele eri aegade üksikhoonetele.
 - Majadel on valdavalt paekivist kõrvalhooned. Kohati on hästi säilinud kiviaiad, osa neist on II maailmasõja ajal kindlustuste ehitamiseks ära veetud. Küla piiridesse kuulub endine **Kostivere kõrts**.
 - Osaliselt fosforiidikaevanduse alla jäänud küla on lähiajaloolise tähtsusega, kus külatee on kaevanduse alla jäänud. Fosforiidikaevandus on hävitanud suure osa hoonestusest, pärssinud ehitustegevust ja tekitanud perspektiivitusetunde;
- **Koila küla** - kultuskivid, rändrahnud, kalmed,
 - Kultuuri-ajalooliselt on piirkond vähesäilinud. Endine külamiljöo on kadunud koos saunakohtade kadumisega. Säilinud on vana, rannikule viiva kiviaedadega ääristatud külatee, paekivist kõrvalhooned kiviaedade struktuur. Külas on maakondliku tähtsusega väärtuslik maastik
 - Suurtalu (endine Tõnu talu) 20. saj alguse rehest eraldi ehitatud elamu väärib äramärkimist arhitektuuriajaloolises mõttes.

Rebala maastiku kaitsealal olevad vanakülad on unikaalseks võimaluseks kogeda sajanditetagust olustikku ja tajuda aegade pikkust kultuuriloo arengut vahetus keskkonnas. Pärand on suurepäraseks võimaluseks nii ajaloo kui ka kultuuri õppeprogrammide loomiseks. Ressurss on eelduseks nii maaturismi kui ka ajaloo- ja kultuuriturismi arendamiseks.

1.1.3. Arhitektuur

Rebala muinsuskaitseala peamise arhitektuuripärandi moodustavad mõisad, kirikud ja postijaam.

Jöelähtme **hobupostijaam** pärineb XVIII sajandist. On teada, et 1712. a rajati siinse kõrtsi juurde kasakate postijaam. 1715. a alustati uue, mantelkorstnaga puithoone püstitamist, mille XVIII saj lõpus vahetas välja kivehitis. Postijaamasid hakati ehitama ülevenemaaliste tüüpprojektide järgi. Jöelähtmes valmis nn Ruunavere tüüpi postijaamahoone 1822.-1824. Samaaegselt ehitati ka tall ja sepikoda. Aegade jooksul on need hooned leidnud mitmelaadset kasutust: XIX saj II poolel läksid need Jöelähtme mõisale, 1920.-ndatel muudeti vallamajaks, mille funktsioonid läksid hiljem üle külanõukogule. Postijaama traditsioone jätkas vaid väike sidejaoskond, mis 1995 kolis endisesse meiereisse.

Hetkeolukord: praegu asub hoones Jöelähtme vallamaja, kus 1996. a toimusid suured renoveerimistööd.

Jöelähtme (*Jegelecht*) rüütlimõisast on säilinud kivisild ja vared. 1482. aastast 17. sajandi lõpuni kuulus Anija mõisa omanikele Zoegedele. Põhjasõja järgselt vahetas mõis omanikke, kuuludes von Fersenitele, von Mellinitele ja Stael von Holsteinidele. 1840.–1875. a oli mõis von Ungern-Sternbergide aadliperekonna valduses. 1875 omandas mõisa eesti päritolu Anton Valdmann.

Hetkeolukord: jõe vasakkaldal, Vana-Narva maanteel paiknevast kivisillast sadakond meetrit allavoolu asuvast mõisasüdamest on säilinud ümber ehitatud hooneid ja varemeid. Mõisasüdames on mõisa hoonestuse baasil tekkinud kolm hilisemat majapidamist. Üks säilinud (ümber ehitatud) hoonetest on arvatavasti peahoone. Mõisasüda on suhteliselt silmapaistmatu, esinduslik park seal praktiliselt puudus. Vana-Narva maanteel on säilinud maaliline kitsas kolme avaga **kivisild**, mis on ehitatud arvatavasti 19. saj alguses.

Maardu rüütlimõis on hetkel Eesti Panga omanduses ja toimib õppekeskusena (seminarid, pidulikud üritused). Osa kõrvalhooneid on kasutusest väljas. Maardu (*Maart*) rüütlimõisa esimesed teated pärinevad 1397. aastast. 16. saj kuulus mõis von Taubedele, 1663. a - 18. sajandini von Fersenitele. Riia kuberner Fabian von Fersen lasi 1660.-ndatel püstitada säilinud kahekorruselise kivist barokkhoone. Jacob Staël von Holsteini projekti järgi rajatud hoone sarnaneb Palmse ja Aa mõisates 17. saj püstitatutega. Peale Põhjasõda Vene keisrinna Katariina majanduskontorile kuulunud mõisa omandas 1729 Hermann Jensen Bohn, 1747 läks mõis von Brevernitele. 19. saj veidi ümber (sh pikemaks) ehitatud mõisahoone võrandati Otto von Brevernilt 1919. a. Mõisahoones on olnud Maardu algkool ja Kostivere sovhoosi osakonnakeskus. 1976.-1979. mõis renoveeriti, misjärel ta toimis sovhoosi ja hiljem ka Tallinna Näidislinnavabriku esindushooneana.

Hetkeolukord: 1992. aastast on mõis Eesti Panga omanduses. 1990.-ndatel teistkordselt renoveeritud mõis toimib panga õppekeskusena, kus saab korraldada seminare ja pidulikke üritusi. Säilinud on kõrvalhooneid. Peahoone esist väljakut ääristavad ait ning kolme kaaravaga tall-tõllakuur. Osad kõrvalhooned on kasutuseta ja seisavad tühjalt. Hoone tagaküljel asub suur park, mille tagumises osas paiknes ajalooliselt von Brevernite perekonnakalmistu (hävinud). Tallinn-Narva maanteelt viib mõisasüdamesse 3 kilomeetri pikkune sihitee, mis suundub otse peahoone keskteljele. Sihitee mõisapoolne osa on kujundatud alleena.

Ülgase mõisast (Kostivere kõrvalmõis) on säilinud kõrvalhooned, mõisasüda paikneb paekalda serval. Ülgase mõis eraldati Jägala mõisa loodepoolsetest maadest 1824. a, mõis on kuulunud von Brevernitele, 1842. aastast von Baumgartenitele ja 1846 aastast von Wilckenitele. 1888. a sai omanikuks Rudolf von Ungern-Sternberg. 20. saj algul siirdus mõis Kostivere mõisa omanike von Dehnide kätte, millega temast sai Kostivere kõrvalmõis. Mõisa peahoone oli ühekorruseline, pikk ja lihtne kivihoone, püstitatud arvatavasti üsna varsti pärast mõisa asutamist 19. saj algul.

Hetkeolukord: Peahoone on hävinud, alles on müüriosi, hoone sisse on ehitatud kuure. Mõisasüda paikneb paekalda serval. Säilinud on mõisa kõrvalhooneid. Ajalooline otsetee läks mõisa kihelkonnakeskusest Jöelähtmest läbi Rebala küla. See tee on läbi lõigatud 20. saj tegutsenud fosforiidikaevanduse poolt, mille lääneosas tegutseb Tallinna Prügila. Mõisasüdamesse pääseb ida poolt läbi Maardu linna või läbi Rebala küla ja ringiga ümber kaevanduse poolt kahjustatud paepealse.

Kostivere rüütlimõisast on säilinud peahoone, sammastikuga ait, viinavabrik, kivisild jm. Kostivere (*Kostifer*) rüütlimõisa on esmamainitud 1379. a. Keskajal kuulus mõis Pirita kloostrile, 16.-17. saj Freytagidele ja Hastferitele. Põhjasõja-järgselt olid mõisal Maardu mõisaga ühised omanikud. 1772. a omandas mõisa Johann von Brevern, kes püstitas 1770.-1980. kahekorruselise varaklassitsistliku peahoone ja arvukalt kõrvalhooneid, millest suur osa moodustas ansambli ümber auhoovi. 1843. aastast oli mõisa omanik Johann von Gernet, 1850.-ndatel siirdus mõis von Rosenitele. 1905. aasta ülestõusul mõisahoone põletati. Ülestõusu järgselt siirdus mõis 1907. a Alexander von Dehnile. Hoone taastati enamjaolt algsel väliskujul.

Hetkeolukord: Kaasajal asub mõisahoones Kostivere Ambulatoorium. Säilinud on osa kõrvalhooneid. Neist vaatamisväärsimad on sammastikuga ait peahoone vastas ning viinavabrik (19. saj lõpust). Mõisa peahoone külge on ehitatud korterelamud.

Varaseim **Saha mõisa** (saksa k *Saage*) mainimine ulatub tagasi 1349. aastasse. 16.-17. sajandil kuulus mõis nii von Taubedele, von Wrangellidele kui ka von Uexküllidele. 18. sajandil olid tal Lagedi mõisaga ühised omanikud. Alates 1807. aastast oli mõis Stael von Holsteinide omanduses, kuni 1842. a omandas mõisa Konstantin von Ungern-Sternberg. Alates 1857. aastast kuni 1919. aasta võõrandamiseni oli mõis von Brevernite aadliperekonna omanduses. Mõisa peahoone oli kõrgel soklil paiknenud ühekorruseline historitsistlik kivehitis. Tõenäoliselt 19. sajandi keskel või teisel poolel ehitatud hoonet ilmestas kõrge sokkel, poolkelpkatvus ning keskosas asuvad kaaraknad. Mõisahoone põletati maha 1905. aastal, misjärel seda enam ei taastatud.

Hetkeolukord: Kaasajal on hoonest alles vaid pooled soklikorruse müürid, mis on hiljem ehitatud väikeseks omaette hooneks. Põhikorruse müürid on lammutatud. Säilinud on mõned kõrvalhooned, mis on osaliselt ümber ehitatud.

Rebala muinsuskaitse alale jäävad järgmised ajaloolised veskid:

- Maardu hollandi tuulik(eravaldis- kasutusel laoruumina);
- Hollandi tuuliku vare Loo külas (eramaal);
- Koogi külas asuv **vesiveski**, mis töötas kuni 1970. aastani. Hetkel erakates – kohalike arvates võiks seal asuda kalatrepp. Veski lähedale on omaniku poolt tehtud ligipääs;
- Jöelähtme jõel (Jägala jõe lähedal) on säilinud **esimese veski koht ja varemed** (1230). Varasemast ajast on säilinud paekivisse loodud jõest vee suunamise kraav. Kraav aeti nõukogude ajal kinni ja näha on sellest vaid väikest osa.

Jõelähtme kirik oli Jõelähtmel juba 1220.-ndatel aastatel. Taani kuninga käsul läänistati Jõelähtme kirik Tallinna Toomile. Oletatavasti sellega seoses ehitati kiriku läänesena müüritrepp, mida mööda pääses turvalisele valitsejarõdule. Teiseks eripäraks oli haritorni ebasümmeetriline asetus katuseviilu suhtes. Põhjakülje poole nihutatud torn lubas portaali kaitseks ehitatud ärkelkantslit segamata vinnata laepealsele laokiriku kauba- ja viljakotte.

Kunstiajaloolase Villem Raami oletusel võis Jõelähtme kirikul algselt olla koguni kolm torni, eelmainitule lisaks kaks veel kirde- ja kagunurgas. Kolmelööviliseks võlviti kirik 14. saj II poolel, 15. sajandil lisandus pikihoonest kitsam kooriruum. V. Raami arvates võidi siis lõhkuda ka kaks vana torni. Liivi sõja järgse taastamisega ei kaotanud kirik oma keskaegsest ilmast niipalju, kui 1878. a arhitekt Modi kavandatud remondi järel. Aknad venitati kõrgeks ja valgusavad raiuti ka põhjaseina. Kiriku sisemuses rüütati ehtsad gooti piilarid ja võlvid pseudogooti vormidesse ja laiendati võidukaart.

Kahjutuli jättis 1910. a koja torni ja katuseeta. Katus ja torn valmisid 1912. A. Sellest ajast tänaseni ei ole kiriku ilme enam suurt muutunud.

Kirikuaias on Gustav Heinrich Schüdlöffel (1798-1859) viimane puhkepaik.

Pärimus ja rahva tavad:

Üks lugu jutustab, kuidas Jõelähtme kiriku parandamise ajal vedanud üks töölistest teistega kihla, et ööseks altarile magama heidab. Õhtul teinud teised temale altarile aseme. Mees heitnud magama. Öösil tulnud kolm kirikuõpetajat kirikusse. Üks nendest olnud selle kiriku õpetaja. Käskinud meest ära minna. Mees ei läinud. Õpetaja peksnud mehe raudvitsadega läbi. Hommikul mees õpetaja juurde. Õpetaja ei teadnud öisest sündmusest midagi, seletanud, et kiriku peale vanne olevat pandud. Kolm õpetajat pidavat teda valvama: üks, kes elab ja kahe eelmise õpetaja vaimud.

Jõelähtme kalmistu muudab omapäraseks kungas millel kalmistu asub. Too on kokku kantud kohaliku rahva poolt. Nimelt on mullakiht õhuke ja selleks, et mitte hakata haudu paekivisse raiuma, otsustati mulda hoopis juurde vedada.

Hetkeolukord: Säilinud on hilisrenessansskantsel (1639) ja kirikupinke ning barokkaltar (1670). Viimasele on iseloomulik viinapuuväätidega põimitud keerdsambad. Kirikumõisa ajaloolisest hoonestust on lisaks säilinud pastoraadi peahoone, leerimaja, 2/3 endisest loomalaudast, jääkelder, köstrimaja vare (mantelkorsten), hobusetalli/tõllakuuri vare (vundament/osaliselt müürid), sepikoja vare (vundament), sauna vare (vundament), köstri laut (renoveeritud eluhooneks) ja kirikurehi (viimased kaks neist on erakätes). Kirikla maadel ja koguduse omandis on veel 1960.-ndatel ehitatud eluhoone/kooli internaat.

EELK Jõelähtme Püha Neitsi Maarja kogudus on algatanud protsessi leidmaks võimalusi kirikla taaselustamiseks. Eesmärgiks on seatud rajada Jõelähtme kirikla hoonete (u 1280m²) ja maade (u 30 ha) baasil avatud **õppe- ja rekreatsioonikeskus Meele Vald**.

Meele Vald on kristlikule väärtussüsteemile tuginev õppe- ja arengu/ kasvukeskkond (avatud klooster). Kirikla hoonetesse on plaanis rajada majutus-, toitlus- ja pesemisruumid, koosolemise-/õpperuumid, raamatukogu, käsitöökojad ja tööruumid. Kirikumõisa südamesse on plaanis rajada õue- ehk loodusruumid (ilu- ja tarbeaedade süsteem), põllumaade sihtotstarbeline kasutuselevõtt täpsustub keskuse rajamise käigus.

Meele Vald toimib/sünnib ainult läbi suhtlemise, prioriteediks on õppimine/õpetamine ühistegevuse käigus, mitte lihtsalt töö valmis või ära tegemine.

Saha kabeli (esimene sakraalhoone 1220. a paiku, praegune ehitatud 15. saj paiku) kohta on palju pärimusi/legende, kabelil on olnud kaitsefunktsioonid. Kabeliaias asub 17.saj paest rõngasrist, kalmistu on ka tänapäeval kasutuses. Kabelis on palju Sepa nimelisi hauaplaate.

Esimene sakraalhoone rajati u 1220. a paiku. Puust kabel hävis oletatavasti 1223. a ülestõusul. Rahvapärимuse kohaselt on kabel 50 a vanem Tallinna linnast ja asutatud piiskop Fulco poolt. Kabel on eestlaste muistse pühapaiga kohale ehitatud üks esimesi ristiusu kantse. Põlisele kultuspaigale viitavad neli I a tuh e Kr pärinevat väikeselohulist kultusekivi kabeli läheduses ja säilinud rahvapärимus ohvriandide viimisest hilisemalgi ajal, kui kabel oli juba lagunenu. Meremeeste kaitsepühakule Nikolausele pühitsetud Saha kabel kuulus algul Jüri kihelkonda, Jõelähtme kiriku juurde.

Saha kabelil oli ka kaitsefunktsioon, nagu näitavad riivpalkidele mõeldud süvendid mõlema ukse kõrval seintes ja kõrgel asuvad kitsad, kuid haruldaselt ilusa ehisraamistikuga aknad.

Pärимus ja rahva tavad:

*Legendi järgi ehitatud kabel ühel ajal **Pirita kloostri** ja **Kanuti gildi majaga** (15. saj). Legendi kohaselt olevat kabeli ehitanud kolm kaupmeest, kes merehädas olles näinud kaugel rannas suurt pihlakat ja töötanud pääsemise korral sinna kabeli ehitada, mida nad ka teinud.*

***1343. aasta Jüriöö (23. aprill)** alanud eestlaste suur ülestõus (Jüriöö ülestõus); Eesti vanema ajaloo üks kõige tuntumaid ja südamelähedasemaid sündmusi. On arvatud, et ülestõusu märgutuli süüdati Raikkülas Paka mäel, mida peetakse muistsete eesti hõimude esindajate nõupidamise kohaks. Teine versioon märgib, et märgutuli võidi anda ka Saha kabeli juurest, mis asub hästi nähtaval kõrgendikul, mis oli muistne kultuskoht, kus tunduvalt hilisemal ajal olid veel kasutusel paganlikud ohverdamiskombed.*

Hetkeolukord: Praegune kabel on ehitatud u 15. saj alguses. On teada, et kabel oli viletsas seisus 1725. aastal. Lagunenud kabel taastati alles 1968.-1971. a. Kahevõlvikulise ehitise huvitavamateks detailideks on selle loodenurgas kerkiv ja muust ehituskehandist eenduv keerdreplitorn ning peaportaali kõrval asuv orv pühitsetud vee vaagna jaoks. Omaaegsest sisustusest on säilinud paest altarilaud ja hauaplaat.

Rebala muinsuskaitseala arhitektuuripärändit iseloomustab eri ajastuid ja stiile kajastavad kunsti- ja ajalooväärtusega ehitised ning rajatised. Kahjuks pole kõigile objektidele leitud sobivat rakendust säilitamiseks just antud väärtusi. Turismi seisukohalt on oluline säilitada piirkonna arhitektuuri kunstiteosed, kui miljööväärtust tõstvad objektid kultuuriloo edendamisel. Antud ressursi baasil on võimalik arendada äri- ja koolitus, samuti ajaloo ja kultuuriturismi.

Kokkuvõte Rebala muinsuskaitseala ajaloo- ja kultuuripärändist:

Rebala muinsuskaitseala ajaloo- ja kultuuripärändi baasil on võimalik arendada järgmisi turismivaldkondi:

- **Maaturism:** aluseks külad, pärимused, Rootsi-Kallavere muuseum, põllumaad muinasajast tänapäevani, veskid jne.
- **Ajaloo- ja kultuuriturism:** aluseks muinasmälestised (kultusekivid, kalmed, asulakoht, hiied, Jägala linnamägi jne), Rebala ja Rootsi-Kallavere muuseumid, vanakülad, sakraalehitised, mõisad.

- **(Äri- ja) koolitusturism:** aluseks Rebala muuseum, kasutuseta hooned (nt Kostivere mõis, veskid). Ajaloolised- ja kultuurilised eripärad (kursused, koolitused ja haridusprogrammid).

1.2. Jõelähtme valla turismiressursside analüüs

1.2.1. Valla ajaloo- ja kultuuripärand

Antud alapeatükis käsitletakse Rebala muinsuskaitseala piiridest väljapoole jäävat Jõelähtme valla ajaloo ja kultuuripärandit. Jõelähtme valla üldpindala on 211 km², sellest 127 km², jääb Rebala muinsuskaitsealast väljapoole.

Vanimad inimasustuse jäljed Jõelähtme valla territooriumil on umbes 5000 aasta vanused ja pärinevad hilisema neoliitikumi algusest (Jägala kiviaja asulakoht ning hilisem linnus). Ala esmamainimine leidis aset 1241. a Taani hindamisraamatus. Võimsa asustuskeskusena tõusis ala esile varasel rauaajal ning oli muinasaja lõpuni suurim ja tähtsam kihelkond Revala maakonnas. Praeguse valla sünniaastaks võib lugeda aastat 1891, sellest ajast peale on Jõelähtme vald eksisteerinud. 47 aastat külanõukoguna funktsioneerinud valla omavalitsuslikud õigused taastati 16. jaanuaril 1992. a.

Valla peamiseks ajaloo- ja kultuuripärandiks väljaspool Rebala muinsuskaitseala on mitmed tuletornid/majakad, mõisad ja mälestusmärgid.

Valla territooriumile jäävad tuletornid/ majakad:

- **Neemel** on kaks majakat, neist üht, nukipealset metallkonstruktsiooniga **tuletorni** võib lugeda Eestis lühemat aega plinkinud tuletorniks. Kogu tuletorni tööaeg oli u 3 nädalat (1980.-ndate aastate keskel). Hetkel seisab rajatis kasutuseta, kuid tornist avaneb suurepärase vaade.
- **Rammu saarel*** on kaks silindrilist tuletorni (idapoolne 32 m kõrge), mis ehitati 1986. aastal, need aitasid laevadel võtta suunda Muuga sadama peale. Kuni 1990. aastate alguseni töötasid suunamärgid tuumaenergial, muutes ümbruskonna radioaktiivsusfooni küllaltki kõrgeks. Praegusel ajal kumbki tuletorn ei tööta.

**Rammu saar on u 1 km² suurune väikesaar. Loodes asub Kudusäär, kirdes Ninaotsanukk, kagus Vesisäär. Saar on kuni 3,4 meetrit kõrge. Taimedest on saarel valdavalt kadastik, männid, pihlakad, pajud, roostik. Saare pikkus on umbes 3,5 kilomeetrit ja seda on võrreldud kapsarauaga, mis tähendab, et saar on S-kujuline ja keskel on varre kujuline jämedam koht. Nagu teised sealkandis asuvad saared, on ka Rammu kivine: palju on rändrahned ja kivikuhjatisi. Rammul on järvikud, kohati on saar liivane.*

Jõelähtme vallas asuvad **Peeter I ehk Peeter Suure kindlustused** on rajatud u 1710.–1715. aastatel, peale Eestimaa ühendamist Venemaaga. Kaitsepositsioonid ei ole hetkeseisuga rekonstrueeritud. Säilinud on Iru kaitsepositsiooni kindlustuse, Iru kaitsepositsiooni suurtükipatarei varjend, Peeter Suure Merekindluse Iru kaitsepositsiooni kaevikud koos varjenditega ja suurtükipatarei positsioon.

Eraldi turismiressursina võib ära märkida **Jägala jõe talukoha**. Talu kuulub eravaldusesse. Talukompleksi kuulub rehielamu 1826. aastast. Rehituba on huvitav, püütud on säilitada ajaloolist olemust. Talus on rohkelt taime- ja kootud vaipu. Säilinud on vilja- ja riideait, osa pikkaidast ja vana kelder (juurika kelder).

Lisaks Rebala muinsuskaitse alale olevatele jääb jäävad Jöelähtme valla territooriumile veel Haljava, Jägala, Lagedi, Nehatu ja Ruu mõisad.

Haljava (*Hallinap*) rüütlimõis pärineb 14.-15. saj, Haljava ümbruse alad kuulusid Maardu mõisale. Varaseimad teated iseseisvast mõisast pärinevad 1562. aastast. Mõis kuulus von Taubedele kuni 17. saj lõpuni. Jürgen von Stackelberg omandas mõisa 1726, kelle omandusse jäi mõis 1919. a võõrandamiseni. Mõisa kahekorruseline barokne kivist peahoone ehitati 18. saj II poolel. Fassaadi liigendavatel liseenidel on kaunid ja omapärased kapiteelid. Tagakülje keskosas on omapärane kaaraken. Mõisahoonet põletati 1905. aastal.

Hetkeolukord: Mõisahoonet taastati, kuid lameda katusega. Kõrvalhooneid pole säilinud.

Jägala (*Jaggowal*) rüütlimõis pärineb keskajast, mil mõis kuulus Tallinna piiskopile. Varaseimad teated mõisast on 1424. aastast. 17. saj kuulus mõis de la Gardie'dele, hiljem Scheidingutele. Põhjasõja järgselt oli Jägala de la Gardie'de pärijate, hiljem kroonumõis. 1731. a sai omanikuks Hermann Johann Bohn. 19. saj II poolel ehitati peahoone osaliselt ringi historitsismi vormireeglite kohaselt. Arvatavasti siis lisati hoone peasissekäigu ette ja otstesse puitpitsilised verandad, fassaadikaunistused, nt sissekäigu kohal lai uks-aken koos ümbritseva rusteeritud seinapinnaga. Peahoone tagaküljele lisati kaks eenduvat tiibhoonet. Idapoolne ehitati uus, läänepoolne tiibhoone (arvatavasti valitsejamaja) oli varem olemas eraldiseisva hoonena. See ühendati vaheosa abil peahoonega. Enam-vähem nii on peahoone säilinud - kadunud on otsaverandad ja sissepääsu veranda kohal paiknenud kaunis rõdu. Peahoone lähedusse püstitati hulganisti kõrvalhooneid. Need paiknesid üsnagi korrapäratult paigutatuna. Peahoone esise ringi põhjapoolset külge piiras Jägala jõgi, mille kaldalt kulges veel 18. sajandil läbi Piibe maantee trass. Avar park paiknes mõisahoonet lääne poolses otsas. Võõrandamisjärgselt kolis 1920.-ndatel mõisa Eesti Kaitseväge - EW lennuväe baas. II maailmasõja järgselt oli mõisas Nõukogude Armee Kõrgem Poliit-Ehituskool, mille tarbeks püstitati massiliselt uusehitusi.

Hetkeolukord: Praegu asub mõisasüda kaitseväge suletud maa-alal, kuuludes Kaitseväge Logistikakeskusele. Kõrvalhoonetest on äratuntaval kujul alles tall-tõllakuur ja ait. Kaugemal on alles paari ümber ehitatud kõrvalhoone varemed. Mõisasüda ümbruse teedevõrk on muutunud. Piibe maantee läbis mõisasüda. Arvatavasti 19. saj viidi maantee 300 m edela poole. Täiesti muutunud on mõisa sissesõiduteed. Peamise tee riismed on maastikul näha. Mõisasüdamest Piibe maanteele viis 400 m pikkune sihitee-allee. Alleest on järel üksikud puud tall-tõllakuuri läheduses. Sihitee ülejäänud trass on maastikult kadunud.

Lagedi (*Laakt*) rüütlimõisa esmamainimine toimus 1397. aastal. 16. saj lõpul kuulus mõis Hans Wahtmeisterile, 17. saj lõpul von Tiesenhausenitele. Põhjasõja järgselt algul Aleksei Menshikovile. 1727. aastast alates oli Lagedi riigimõis, kuni 1758. a omandas mõisa Peter August Friedrich von Holstein-Beck. 18. saj lõpus sai Lagedist uuesti riigimõis, mis 1859. a siirdus Eestimaa Rüütelkonna valdusse. 1873. a omandas mõisa Rudolf von Ungern-Sternberg. Enne 1919. a võõrandamist oli omanikuks Rudolf von Harpe. Mõisa pikk ja lihtne ühekorruseline kivist peahoone kujunes arvatavasti mitmes järgus. Jälje jätsid hoonese nii 17., 18. ning osalt 19. sajand. Ei ole välistatud, et hoone sisaldab ka keskaegseid osi. Oma lõplikul kujul on hoone lihtsa välimusega kelpkatusega ehitatud, mille fassaadi ilmestas ebasümmeetriliselt paiknev veranda. 1960.-1990. aastatel on hoonet tugevalt ümber ehitatud (eriti tagaküljel). Hoone on kaasajal kasutusel elamuna. Peahoone asetses tagaküljega vastu teed, hoone fassaadi ja Pirita jõe vahel oli park. Kõrvalhooned paiknesid põhja pool. Esinduslikem oli 1889. a ehitatud stiilne historitsistlik puhta vuugiga paest viinavabrik.

Hetkeolukord: Viinavabrik rekonstrueeriti 1981.-1983. a kultuurikeskuseks. Säilinud on mõned kõrvalhooneid.

Nehatu (*Nehhat*) linnamõis asutati 1664. aastal, mil ta eraldati naabruses olevast Saha mõisast. Läbi pikkade sajandite kuni mõisa-ajastu lõpuni on mõis kuulunud Tallinna linnale. Mõisa peahoone on ühekorruseline pikk murdkelplkatusega kivehitus, mis pärineb tõenäoliselt 18. saj II poolest. Hoone keskosa ilmestab ühe akna laiune pealeehitus. Hoone tagakülg on suunatud Pirita jõe poole. Mõisas oli hulk kõrvalhooneid. Ajalooliselt Tallinn-Narva maanteelt Irult suundus mõisa kahe kilomeetri pikkune sihitee.

Hetkeolukord: Peahoone on säilinud, kasutusel elamuna. 20. saj II poolel on hoonet osaliselt ümber ehitatud. Alles on mitmeid ümber ehitatud kõrvalhooneid. Tugevalt on muutunud mõisa ümbruse teedevõrk - mõisasüda on põhja poolt haaratud kaasaegse sirge Tallinn-Narva maanteega, lõuna poolt Lagedi-Muuga sadamaraudteega. Mõisa sihitee on muutunud Iru elektrijaama kohal kaasaegset ja ajaloolist Narva maanteed ühendavaks lõiguks.

Ruu mõis: Mõis on erakätes ja kasutuses elamuna.

Jõelähtme valla territooriumile jäävad mitmed mälestusmärgid:

- **Jõelähtme mälestussammas:** 1939. a püstitati mälestussammas Jõelähtme kihelkonnast pärit Vabadussõjas ja I Maailmasõjas langenud võitlejate auks. Samba kavandi autor oli Anton Starkopf. Kaunis mälestussammas purustati juba kahe aasta pärast nõukogudemeelsete poolt. Saksa okupatsiooniajal taastatud samba hävitasid uuesti 1944. a tagasipöördunud kommunistid. Kolmandat korda püstitati sammas 1992. a esialgse kavandi järgi.
- **Kalevi – Liiva mälestusmärk** tähistab ligi 6000 terroriohvri hukkamiskohta Saksa okupatsioonivõimude poolt aastail 1942-1944.
- Lagedi mõisa pargis asub II maailmasõjas hukkunute **ühishaud ja mälestuskivi**.
- **Kostivere mälestusmärk** II maailmasõjas langenute mälestamiseks.

Lisaks jääb Jõelähtme valla aladele **Pärnamäe hiiepaik**, mis asub Raasiku-Jägala tee ääres. Antud hiie on taarausulised nimetatud Eesti „vanimaks paigaks“ ja selle ka taaskasutusse võtnud.

Kokkuvõte Jõelähtme valla ajaloo- ja kultuuripärandist

Jõelähtme valla ajaloo- ja kultuuripärandit iseloomustab eripärased ajaloolised paigad, ehitised, rajatised ning nendega seotud sündmused. Pärand võimaldab pakkuda mitmekesiseid elamusi, vaimseid väärtusi ja aktiivset tegevust. Ressurss loob suurepäraseid võimalused turismiettevõtluse arengule ja on eelduseks järgmiste turismivaldkondade arendamisele:

- **Maaturism:** külad, hiiepaik, pärimused, tuletornid/ majakad, saared, mõisad.
- **Ajaloo- ja kultuuriturism:** saared, mõisad.
- **(Äri- ja) koolitusturism:** kasutuseta hooned (Jägala pioneerlaager). Ajaloolised- ja kultuurilised eripärad (kursused, koolitused ja haridusprogrammid).
- **Aktiivne puhkus:** saared, tuletornid/ majakad.

1.2.2. Jõelähtme valla ja Rebala muinsuskaitseala looduspärand

Jõelähtme vald on rikas oma looduspärandi poolest – vald piirneb põhjast 42 km ulatuses Läänemere Muuga, Ihasalu, Kaberneeme ja Kolga lahega. Valla territooriumil voolab Jõelähtme jõgi, mis ühineb Jägala jõega 3 km enne Ihasalu lahte suubumist. Valla alale jääb 9 saart.

Valla põhjaosa jääb Põhja-Eesti pankrannikule, selle olulisemateks piirkondadeks on:

- **Ida-Harju klindilõik**, mis on ligi 70 km pikkune, asub Maardu ja Muuksi klindineemiku vahemikus. Sellele klindilõigule on iseloomulik keerulise konfiguratsiooniga, osaliselt mattunud ja ridamisi klindineemikuid, -poolsaari, -lahtesid ja -orge moodustav maismaine klindiasang. Läänest – itta liikudes on klindilõigu piires eristatud järgmisi struktuure: Kallavere-Ülgase klindipoolsaar; Jägala klindilaht; Ruu klindineemik; Kudasoo klindilaht; Kaberla-Valkla klindipoolsaar; Kiiu klindilaht; Määpea klindineemik; Kuusalu klindilaht.
- **Ülgase piirkond** (väärtuslikud maastikud) on Harju maakonna teemaplaneeringu „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“ järgi maakondlikku väärtusklassi kuuluv väärtuslik maastik. Merepiiril paiknev Savirand on kahe kilomeetri pikkune mere murrutusel tekkinud järsak kõrgusega 5,5–6,0 meetrit. Siit võib leida rohkesti kivistisi, mille on lained välja uhtunud Kambriumi kivimist.
- Kaitsealune on **Ülgase paekallas koos käikudega** (1 km pikkuselt). Kaitseala on loodud 1960. aastal kaitsealuste liikide (käsiivalsed) elupaikade kaitseks. Paekalda nõlvas, Pakerordi lademe liivakivis asub Ülgase fosforiidikaevanduse poolt rajatud ligi 750 m laiune ja 250 m pikkune koobastik. Koopaavasid on 7, käikude laius kuni neli m ja kõrgus kaks m. Kaitsealal talvituvad tõmmulendlane, veelendlane, tiigilendlane, põhja-nahkhiir ja suurkõrv. Käikudes viibimine sept-mai on keelatud. Kaitseala pindala on 22 ha. Valitseja Harjumaa KKT. Ülgase paekallas on geoloogiliselt väga oluline, sest siin näeb Ülgase, Kallavere ja Maardu kihistike tüüplabilõiget. Maardu kihistike läbilõikes valdab ooboluskonglomeraat (fosforiit).
- **Ülgase-Saviranna hoiuala** kaitse-eesmärk on EÜ nõukogu direktiivi 92/43/EMÜ I lisas nimetatud elupaigatüüpide – rusukallete ja jäärakute metsade (pangametsade) (9180), lubjakivipaljandite (8210), liivaste ja mudaste pagurandade (1140), rannaniitude (1630) ning püsitaimestikuga kivirandade (1220) – kaitse.
- **Saviranna** väärtuslikumaks elemendiks on kõrge kaldapealne ja liivarand, kuhu puudub ligipääs. Kaldapealse järsaku kõrgus küündib 5,5-6 meetrini. Kogu Saviranna murrutusjärsaku ulatuses paljanduvad poole meetri paksuse pinnakatte all savikivimid. Rannaküla miljöo on täielikult hävinenud, sest 1980.-ndatel alguse saanud hoogne suvilaehitus blokeeris juurdepääsu mereranda. Saviranna on eksisteerinud omaette külana. Asukoha poolest on tegu rannakülaga, kus tegeldi kalapüügi kõrvalt ka põlluharimisega. Merest pisut eemal paiknesid hajali Nuudi (hiljem jagunenud mitmeks eraldi talukohaks) Kivimäe, Auamäe ja Räästu talud.
- **Ubari maastikukaitsealal** (Haapse ja Kaberneeme küla) kaitstakse üht osa Põhja-Eesti klindist ning vääriselupaiga tunnustele vastavaid metsi (58,5 ha). Ida-lääne suunas välja venitatud kaitseala hõlmab ligikaudu kahe ja poole kilomeetri ulatuses Põhja-Eesti klindiasangut, nii pangaesist kui ka pangapealset. Astang on üksiti kahe maastikurajooni – Soome lahe rannikumadaliku ja Harju lavamaa piir. Ordoviitsiumi klindi nõlval kasvab liigirikas laialehine pangamets. Euroopa Liidu loodusdirektiivi elupaigatüüpidest kaitstakse Ubari maastikukaitsealal rusukallete ja jäärakute metsi ning vanu loodusmetsi ehk läänetaigat (siin peamiselt lookuusikud ja -sarapikud). Ubari maastikukaitseala loodi 2005. aastal Natura 2000 võrgustiku Ubari loodusalale. Lähtuvalt kaitsevajadusest kuulub kogu ala sihtkaitsevööndisse.

Ubani paekaldas on Tallukmäe Tondiauguks hüütav koobas. Varem oli metsase paekalda alumises osas, oobolus-liivakivist kaljunukis pisike koopaava, kust mahtus parajasti käpuli läbi ja pääses kuni kahe meetri laiusesse ja meetri kõrgusesse koopasse. Kahjuks on avaus nüüdseks kinni varisenud. Tallukmäe Tondiauk oli pärimuste järgi vähemalt sadakond aastat põnev mängupaik lastele ja vaatamisväärsus täiskasvanuile. Rahvajutu järgi viinud siit maa-alune käik Pirita kloostrisse.

Jöelähtme valla aladel leidub **alvareid** e loopealseid, mis kuuluvad pärandkoosluste hulka ja levivad Eesti lääne- ja põhjaosas. Kogu maailmas leidub loopealseid veel vaid Lõuna – Rootsis. Alvarid on õhukese, kuid toitainerikka mullaga paepealsed alad, mida rahvas tunneb ka kadakase karjamaana. Loopealse rohttaimed on enamasti madalakasvulised, samas aga värvikad ja liigirikad.

Jöelähtme valla üheks tuntuimaks ja kõige külastatavamaks objektiks on Jägala juga. Kõrgelt klindiservalt alla voolav kaunis juga on ühtlasi ka **Eesti kõrgeim** (7,2 m), samuti on see veerikkuselt Eesti võimsaim. Joa juures paiknevad kanjonorg (300 m pikk, 13 m sügav) ja "lauluväljak". (Natura 2000 ala Jägala jõe hoiuala).

Vesi on kulutanud aastatuhandete jooksul klindiserva, mille tulemusel on tekkinud ligi 300 m pikkune ja 12-14 m sügavune järskude kallastega org. Siit on pärit vanim kirjalik teade vesiveskist Eestimaal (XIII saj algusest). Veelgi varasemal ajal on see koht kõigi eelduste järgi olnud muistne kultuspaik. Juga taandub joaastangu murenedes ja tekkinud on ligi 300 m pikkune ning 13 m sügavune kanjonorg. Keskmine taandumiskiirus on 3 cm aastas. Joast allavoolu on kärestik.

Osa vaadet jõeale on kinni kasvanud. Koolmekohtadel olnud **hobuseteid** on küll nähtaval, kuid võsastunud, Jägala külas on need teed säilinud. 2006. a. teostatud loenduse alusel külastab Jägala juga **100 000 inimest aastas**. Joa vahetus läheduses asub nn **Lauluväljak**, kus viiakse läbi erinevaid kultuuriüritusi (nt Jöelähtme laulupäevad).

Jöelähtme valla loodusressursiks on ka Kolga lahe saared. XVIII saj lõpul tekkis suurematele saartele püsiv inimasustus, enne seda peatuti neil vaid hooajaliselt – kalapüügil või hülgejahil. XIX saj kasvas talude arv saartel kiiresti. Möödunud saj algul oli Rammul juba 20, Koipsil 5 ja Aksil 3 majapidamist. Kalurid ja hülgekütid kasutasid peatuskohana Rohusit ja eriti Malusit, kus parimatel aegadel oli kokku 8 kalurionni. Vaatamata saarte madalale viljakusele, kasvatati siin kartulit, kuid teravili toodi siiski mandrilt. Hobuseid saartel ei olnud. Peaaegu igal talul oli lehm ja kümmekond lammast. Kuna saartel metsa ei kasvanud, siis osteti küttepuid suurelt maalt. Peamise sissetuleku andis kalapüük ja salakaubavedu. 1952 jäid saared tühjaks, sest elanikele anti käsk maale kolida ja enamik hooneid lõhuti. Malusi saared olid suurtükiharjutuste märklauaks nii enne I maailmasõda kui nõukogude ajal. Praegu on Koipsil ja Rammul üks elamiskõlbulik maja. Säilinud on surnuaed Rammul.

Kolga lahe väikesaarte maastikukaitseala on loodud 1991. aastal Põhja-Eesti väikesaartele iseloomulike maastike ja koosluste kaitseks. Kaitseala koosseisu kuulub 15 saart ja laidu. Suurimad neist: Pedassaar ja Rammu (ligi 100 ha), järgnevad Koipsi (34,0 ha), Umblu (1,6 ha), Allu (1,6 ha). Kaitseala kogupindala 1924 ha, millest kuiva maad on vaid 267 ha. Kaitstav loomaliik: hallhüljes (*Halichoerus grypus*). (Keskkonnaekspertiis, 1997). Kaitseala tüüp: maastikukaitseala, looduspark.

Kalevi-Liiva luiteseljandik asub Pikanõmme luiteseljandiku kirdepoolses osas. Seljandik on kaetud liigivaese männikuga, jalamil kasvab liigirikas segamets.

Kalevi-Liiva kohta on palju muistendeid. Üks neist räägib, et Kalevipoeg tulnud Soomest, kandes kuuehõlma sees ehituse tarvis liiva. Äkki näinud ta suurt härga järve ainsa söömuga tühjaks joomas. Kalevipoeg puistanud liiva maha, millest tekkinud liivamägi, härg aga saanud Kalevipojalt teenitud karistuse.

Luiteseljändik kulgeb edelast kirdesse. Kirdepoolse osa jalamil on sügav nõgu, mille servale oli püstitatud **mälestusmärk**. Siin hukkasid Saksa võimuorganid aastail 1942–1944 ligi 6000 süütut inimest, lastest raukadeni. Mõrvatute seas oli eestlasi, prantslasi, poolakaid, venelasi, tšehhe, juute, mustlasi.

Valla territooriumile jäävad neli hoiuala:

- **Jägala jõe hoiuala** kaitse-eesmärk on EÜ nõukogu direktiivi 92/43/EMÜ looduslike elupaikade ning loodusliku taimestiku ja loomastiku kaitse kohta II lisas nimetatud liikide – hariliku võldase (*Cottus gobio*), jõesilmu (*Lampetra fluviatilis*) ja lõhe (*Salmo salar*) elupaikade ning I lisas nimetatud elupaigatüübi – jõgede ja ojade (3260) kaitse.
- **Kolga lahe hoiuala** kaitse-eesmärk on EÜ nõukogu direktiivi 79/409/EMÜ loodusliku linnustiku kaitse kohta I lisas nimetatud linnuliikide ja I lisas nimetatud rändlinnuliikide elupaikade kaitse. Liigid, kelle elupaika kaitstakse, on: alk (*Alca torda*), sinikael-part (*Anas platyrhynchos*), rääkspart (*Anas strepera*), tuttvart (*Aythya fuligula*), kühmnokk-luik (*Cygnus olor*), tõmmukajakas (*Larus fuscus*), tõmmuvaeras (*Melanitta fusca*), jääkoskel (*Mergus merganser*), rohukoskel (*Mergus serrator*), hahk (*Somateria mollissima*), väiketiir (*Sterna albifrons*), jõgitiir (*Sterna hirundo*), randtiir (*Sterna paradisaea*) ja kormoran (*Phalacrocorax carbo*).
- **Pirita jõe hoiuala** kaitse-eesmärk on EÜ nõukogu direktiivi 92/43/EMÜ II lisas nimetatud liikide – hariliku hingi (*Cobitis taenia*), hariliku võldase (*Cottus gobio*), jõesilmu (*Lampetra fluviatilis*) ja lõhe (*Salmo salar*) elupaikade ning I lisas nimetatud elupaigatüübi – jõgede ja ojade (3260) kaitse.
- **Püümetsa hoiuala** kaitse-eesmärk on EÜ nõukogu direktiivi 92/43/EMÜ I lisas nimetatud elupaigatüübi – siirdesoo- ja rabametsade (91D0) kaitse (asub Vandjala külas), hoiuala suurus 31,1 ha.

Valla olulisemateks siseveekogudeks on Jöelähtme, Pirita ja Jägala jõed.

Jöelähtme jõgi (Raasiku, Jöelähtme) on valdavalt süvendatud ja õgvendatud. Jõe ümbritseb ülekaalus suhteliselt tiheda asustusega põllustatud maastik. Külmaveeline jõgi kuulub ökoloogilistelt tingimustelt forellijõe tüüpi ja on kalanduslikult väärtuslik.

Jõgi saab alguse Rasivere küla edelaservas ja suubub vasakult kaldalt Jägala jõkke, olles 46 km pikk ja valgala 321 km². Jõgi asub kogu ulatuses Põhja-Eesti lavamaal. Ülemjooksul läbib jõgi Mõisaaseme soo lääneserva ja pöörduv Alavere külani jõudes loodesse, missuguses üldsuunas voolab kuni Kostivere alevikuni alamjooksul. Keskjooksul, allpool Kiviloo küla, teeb jõgi pika lameda kaare kirdesse ja Peningi küla all Rätla soos lühema looke läände. Alamjooksu ülemises osas voolab jõgi läbi Raasiku aleviku lääneserva. 1 km enne Kostivere käändub jõgi kirdesse ja kaob, u 1,5 km hiljem (6,3 km kaugusel suudmest, Kostivere karstialal) maa alla. Salajõena voolab jõgi üle 2,5 km, vooluteestik on kohati 0,5 km lai.

Maapinnale tõuseb jõgi paljude allikatena Jöelähtme külas, maanteesillast mõnikümmend meetrit alamal. Jõe suue asub Jägala-Joa külas, 100 m allpool Jägala juga. Suvisel ajal on jõe vooluhulk kriitiline, samuti on olnud probleeme reostusega, mille peamisteks põhjustajateks võib arvata suuretevõtteid (nt "Horizoni" Tselluloosi- ja Paberivabrik Kehras).

Pirita jõgi (Ardu, Ravila, Kose, Vaida, Vaskjala) on Harjumaa üks suuremaid jõgesid. Jõgi algab Pususoos kaguservast ja suubub Tallinna lahte; pikkus 105 km, valgala 799

ruutkilomeetrit. Ülemjooks asub Kõrvemaal, keskjooks ja enamik alamjooksust Põhja-Eesti lavamaal ning suudme-eelne osa Põhja-Eesti rannikumadalikul. Jõe lähe asub Saarnakõrve külast 3 km lõunaedela pool. Jõgi voolab läbi Kõrvenurga küla ja Ardu aleviku kuni Paunküla veehoidlani (pindala ca 350 ha), mis rajati jõe 1960. a Ülemiste järve veetaseme reguleerimiseks. Algul paisutati jõe ülemjooksu vett, 1975. a hakati veehoidlasse juhtima lisavett Jägala jõest. 1980. a rekonstrueeriti veehoidla hüdroolmeks ja Pirita ülemjooksu vesi suunati veehoidlast mööda, mistarvis veehoidla läänekaldale kaevati jõesäng. Allpool veehoidlat - Paunküla, Sõmeru, Ravila, Kose ja Saula ümbruses voolab jõgi juba looduslikus sängis. Tuhala kohal pöörduv jõgi põhja ja kõrged kaldad asenduvad madalatega.

Põhja suunas voolab jõgi kuni Iru linnamäeni, kust edasi suundub arvukaid lookeid tehes lääneloodesse ja suubub Tallinna lahte Pirital. Alamjooksu alumises osas, Vao külast alates, voolab jõgi väga maalilises looklevas orus, mis Narva maanteest kuni Pirita kloostri juures oleva maanteesillani on võetud looduskaitse alla. Väiksem, 1971. a rajatud veehoidla asub alamjooksul Vaskjalal, kus osa jõe veest juhitakse kanali kaudu Ülemiste järve.

Pirita jõeoru maastikukaitseala on kaitse all 1957. a. Kaitseala eesmärgiks on Pirita jõeoru, sealsete terrasside, paljandite ja taimekoosluste kaitse ning tutvustamine. Ala omab ka olulist puhkemajanduslikku tähtsust. Kaitsealale jääb Tallinna Botaanikaaed ja Iru linnamägi (ilmselt muinsusobjekt).

Kaitseala ilmestavad luited ning Pirita jõe ürgoru terrassid, millel kasvavad 150-200-aastased männikud, jõe kaldaile jäävad liigirikkad lehtpuupuustud. Alal kasvab mitmeid kaitstavaid taimi nagu näiteks roosa merikann, aas-karukell, roomav öövilge, laialehine neiuvaip. Kaitseala pindala on 553 ha.

Pirita jõge toitvatest allikatest on veerohkeimad kaunid Saula Siniallikad. Kalanduslikult kuulub Pirita jõe keskjooks enamikus haugijõe ja karestikuline alamjooks forellijõe tüüpi. Jõe kalanduslikku väärtust vähendab ülemjooksul reostus ja keskjooksul veetaseme ulatuslik ebaregulaarne kõikumine.

Jägala jõgi (Kehra, Kiigumõisa, Kigumõisa jõgi) on Narva jõe järel suurima valgalaga ja veerikkamim Soome lahe vesikonna jõgi Eestis. Algab Ahula külast ja suubub Ihasalu lahte; pikkus 97 km, valgala 1570 ruutkilomeetrit. Jõe lähe asub Ahula teeristist 350 m lõuna pool. Jõgi suubub Ihasalu lahe lõunaotsa Maanina (Manniva) ja Jõesuu küla vahel. Ülemjooksu ülemises osas ümbritsevad jõge peamiselt põllud ja külad. Ülemjooksu alumises osas ja keskjooksul kuni Pikva peakraavi suubumiskohani voolab jõgi läbi hõreda asustusega soiste metsade.

Jõe veepinna absoluutne kõrgus lähtel on 82 m, suudmes 0, keskmine lang 0,84 m/km. Lang on suurim alamjooksul, kus jõgi läbib Põhja-Eesti paekalda. 4,3 km kaugusel suudmest asub ca 8 m kõrgune Jägala juga. Joa kaitseks on loodud 1959. a kaitseala. Joa laius veerikastel aastatel 60-70 m. Juga on tekkinud tõenäoliselt Antsülusjärve III faasi ajal ning taandunud alates Limneamere algusajast, s.o 4500 a.t, jättes endast maha 280 m pikkuse ja 12-14 m kõrguse kanjoni. Kaitseala pindala on 6 ha.

Jõe kesk- ja alamjooksul on mitu paisu, neist kõrgeim Linnamäe hüdroelektrijaama pais paikneb jõe suudmest 1,3 km kaugusel. 1975. a alates on Jägala jõgi lülitatud Tallinna veevarustuse süsteemi. Kalastiku praeguse koosseisu järgi kuulub Jägala jõe ülemjooksu ülemine osa kalavaese haugijõe tüüpi ja ülejäänud osad särjejõe tüüpi. Jõe kalanduslik väärtus on praegu väike. **Jägala jõeorg** (väärtuslikud maastikud, k.a maastikukaitsealale jääv Koila

küla) on Harju maakonna teemaplaneeringu kohaselt maakondliku tähtsusega väärtuslik maastik.

Jöelähtme valla alale jääb unikaalne Kostivere karstiaala. Kostivere maastikukaitseala on loodud 1959. aastal karstivormide rikka maastiku kaitseks. Karstiaala piirkonnas esineb arheoloogiamälestisi. Kaitseala pindala on 97 ha. 2,5 km pikkuse ja 0,5 km laiusel karstiaalal neeldub Jöelähtme jõgi Kostivere asula juures ning tuleb maapinnale Jöelähtme vana silla juures. Jõe maaaluse tee piirkonnas esineb rohkesti mitmesuguseid karstivorme. Kaitseala tüübiks on maastikukaitseala, looduspark.

Kostivere loopealne on ligi 3 km pikkusel ja 0,5 km laiusel ida-lääne suunalisel alal karstunud ja tekkinud on **Eesti suurim karstiaala**. Karstivälja kujundajaks on olnud paelasundit läbiv kirde-edela suunaline lõhede-vöönd, mis võimaldas pinnavetel paesesse maapõue tungida. Väljal on 2-3 suurveeaega aastas. Lisaks kevadele ja sügisele lisandub vihmase suve korral veel üks.

Salajõgi algab Kostivere asula idaservast luidjast, sadakonna m pikkusest ja ligi 4 m sügavusest kurisust. Ligi 100 ha suurusel alal leidub kõikvõimalike kujudega karstilehtreid, avalõhesid, seenekujulisi jäänukeid jne. Põhja pool vana kaarjat paesilda tõuseb maapõues voolanud vesi taas suuremate tõusuallikatena maapinnale. Jõgi voolab edasi tehissängi mööda üle avara paeplatoo idasse, Jägala jõkke. Koogi küla lääneserval, ilmselt paelasundi lõhevööndisse sattununa löikub jõgi kiiresti kuni 12 m sügavuse ja ca 20 m laiuse kanjonina paesesse aluspõhja. Tekkinud on tosinaastmeline ja ligi km pikkune joastik.

Karstivälja keskseks osaks on Urke talu juures asuv ligi 15 ha suurune, jäänukpangastega üle külvatud suur langatusala koos kuulsa Kivilauaga. Leidub ka väikesi koopaid – suurim on Karjakelder (6 m pikk, 4 m lai, 2 m kõrge). *Rahvajutud räägivad maa alla vajunud hobustest ja traktoritest.*

Valla territooriumile jäävad ka mitmed rändrahnud:

- **Augu suurkivi** (Kaberneeme, Haapse küla) - Vaikla teest 150 m põhja pool ranna lähedal, luidetevahelises lehtritaolises lohus, mändide all. Rabakivist hiidrahn maht on ligikaudu 290 m³ ja mõõtmed: 11,0 x 7,0 x 7,0 m, üm 27,0 m. (H. Viiding, 1986). Nime on rändrahn saanud talult, mille maal see asub.
- **Kandukivi** (Haapse küla) - übermööd on 27,7 m (pikkus 10 m, laius 5,8 m) ja kõrgus 2,9 m asub Augu suurkivist 50 m kaugusel.
- **Malusi rändrahn** asub Lõuna-Malusil. Mõõtmed: 8,7 x 7,6 x 4,0 m, übermööd 24,3 m. (H. Viiding, 1986), 8,7 x 7,6 x 4 m, maapealne maht 180 m³. Hall graniit (Eesti Loodus 4/5, 1939), Asukoht: Suur-Malusi saare läänerannikul.
- **Ellandvahe kivi** - mõõtmed: 12,0 x 8,9 x 5,9 m, übermööd 31,3 m, maht (maapealne) 332 m³. (H. Viiding, 1986). Mahu poolest on Ellandvahe rahn Eestis 9. Rahn asub Ristimäe nime kandva muistse asulakoha lähistel lagedal loopealsel. Jöelähtme kirikust 1 km põhja Ellandvahe talu poole. Oma nime on ta saanud lähedalt asuvast talust.
- **Kuke-miku kivi** - mõõtmed: 8,9 x 6,3 x 4,5 m, übermööd 23,4 m. Asukoht: Kuke-Miku soo ääres.
- **Laulumäe kivi** (rabakivi) - mõõtmed: 15,9 x 13,1 x 5,0 m, übermööd 43,2 m, maht (maapealne) 317 m³. (H. Viiding, 1986, A. Kumaari, 1978). Nime ei ole rahn saanud mitte oruveeru järgi, millel asub, vaid tänu läänekülje astmelisele kujule (läänes on kivi kõrgus 1-2 m, sealt tõuseb ta astmetena kõrgemale). Astmete tõttu on Laulumäe kivi nagu laulumäeks loodud ja sellena on kivihiiu ka kasutatud. Kivi madalamale astmele

võib ära mahtuda mitte 1 vaid koguni 2 naaberküla laulukoori. Omapära lisavad rahnule ka kadakad, magesõstrad, toomingad ja pihlakad – kes kasvavad kivilael. Hiidrahn asub Jägala oru veerel, Linnamäe hüdroelektrijaama külje all. Kivihiid ei paista kaugele ja veel raskem on tast pilti teha (võsastunud).

Valla territooriumile jäävad mitmed märkimisväärsed pargid ja põlispuud:

- **Maardu park** – 6,2 ha. Maardu mõisa peahoone ees on vabaplaneeringuline park, mis läheb põhjaküljel üle puisniiduks, peahoone taga - kõrge kivimüüri piiratud aed. Aia tagumises osas olnud Brevenite nekropol on hävinud.
- **Kostivere park** – 4,3 ha. Park on kaheosaline. Nelinurkne ala peahoone ees on kavandatud ehisaiana, suurem osa kõrvalhooneid ümbritsev ning lääne suunas parkmetsaks laienev ala vabakujunduslikuna. Pargi loodeäärel on säilinud klassitsistlik mälestussammas.
- **Ubari tammed, mis asuvad** endise Jägala mk. Ubari metsniku koplis, Ihasalu külas. Mõlemad puud heas seisukorras. 1. Ü= 264 cm (1,3), H= 14 m ja 2. Ü= 242 cm (1,3), (Eesti põlispuud. Mõõtnud E. Tomband, 1998).
- **Tõnsau tammed (4 tamme)** - mõõtmed: 4 puud. Suurim Ü= 240 cm (1,3), H= 14 m. Teised Ü= 171-240 cm ja H= 10,4-14 m. (Haapse küla)
- **Ruu tammed (3 tamme)** - mõõtmed: 1) Ü= 350 cm (1,3), H= 23 m, LK väärtus väike; 2) Ü= 432 cm (1,3), H= 25 m; 3) Ü= 249 (1,3), H= 18 m. (Eesti põlispuud. Mõõtnud E. Tomband, 1998). Asukoht Hüti talu juures (Ruu külas).
- **Ruu hobukastan** - arvatav vanus 160 a. Seisukord väga halb. Mõõtmed: Ü= 384 cm (1,3), H= 19 m. (Eesti põlispuud. Mõõtnud E. Tomband, 1998). Asukoht: Nõmme talu maal.

Puhkuseks sobivad valla järgnevad lahekaldad ja mererannad:

- **Ihasalu laht** asub põhjarannikul 30 km kaugusel Tallinnast idapoolsele. Ihasalu laht on kohe pärast Muugat Jägala jõe suudmeks. Ida poolt piirab teda Neeme poolsaar. Rand on valdavalt liivane. Muru, vee ja muruplatsi vahele jääb paarikümne meetri liivariba. Mida idapoolsele, seda kivisemaks läheb. Sügavaks läheb aeglaselt, 40-50 cm vett tuleb paarikümne meetriga, samas ka 100m kaugusel kaldast võivad jalad veel põhja ulatuda.
- **Kaberneeme laht** asub põhjarannikul 41 km kaugusel Tallinnast idas. Lahte piirab lääne poolt Neeme poolsaar, rannajoon ida poolses servas valdavalt liivane ja suviti populaarne suvituspiirkond. **Kaberneeme poolsaar** on ca 2 km pikkune liivaseljandik, mis põhjas ja loodes jätkub Koipsi ja Rammu saarena. Kaberneeme oli varem Kaerla külale kuulunud kalastuspaik. 1375. aastal toimus siin kokkupõrge eesti ja rootsi kalurite vahel.
- **Haapse rannas** on ilusad lited, mille keskel lehitraolises lohus on suur rändrahn — Augu Suurkivi.

Kokkuvõtte Jõelähtme valla looduspärandist

Jõelähtme valla ja Rebala muinsuskaitseala looduspärand on mitmekesine ja tihedalt seotud paljude pärimustega pakkudes elamusi ja soodsaid võimalusi loodushariduse edendamiseks vahetus keskkonnas. Loodusressursi baasil on võimalik arendada järgmisi turismivaldkondi:

- **Maaturism:** pärimused ja rahvajutud (rahnud, pankrannik, karstiala jpm).
- **Loodusturism:** pankrannik, alvarid, Jägala juga, saared, kaitse- ja hoiualad, jõed, Kostivere karstiala, rahnud, puud ja pargid, rannaalad.
- **Aktiivne puhkus:** meri, saared, klint jm pinnavormid, jõed.

1.2.3. Jöelähtme valla ja Rebala muinsuskaitseala tööstuspärand

Jöelähtme valla peamise tööstuspärandi, mida turismis oleks võimalik kasutada, moodustavad paekivikarjäär koos lubjakivikaevandusega ja fosforiidi kaevandus. Täiendavalt omavad turismipotentsiaali endine papivabrik koos asunduskülaga, kitsarööpmeline raudtee ja linnamäe hüdroelektrijaam.

Jägala küla ehitati 1920. a **asunduskülana papivabriku tööliste tarbeks**. Püstitati kuus barakktüüpi maja, mis olid eelkõige ratsionaalsed kuid ka inimeste huve silmas peetud – kõrged laed, suured toad.

Hetkeolukord: viis barakktüüpi maja on säilinud ja valla omandis, maa kuulub riigile. Osa korteritest on kasutuses ja osad seisavad tühjalt.

Papivabrik ehitati 1922. aastal. 1976. aastal konserveeriti ja tehti sinna puhkekodu. Töötas 1994. aastani – hetkel seisab tühjana ja laguneb. Papivabrik oli Tallinna Lutheri vineerivabriku üks osakond. Hoone oli rajamisjärgselt arhitektuuriliselt kauneim tööstusehitis Eestimaal.

Hetkeolukord: Papivabrik on erakätes. Kanalit on renoveeritud, kuid tulenevalt keskkonnamõju hinnangust, pole kasutamisluba saanud. Soov on taastada hüdroelektrijaam. Säilinud on raudteetamm, papivabrikuhoone, Linnamäe endine hüdroelektrijaama pais.

Kitsarööpmeline raudtee ehitati 1914. a (12 km pikkune, Raasikult algav) Jägala-Joal tegutseva A/S "Põhja Paberi ja Puupapi Vabrik" (1914–1941) ja hüdroelektrijaama teenindamiseks. Täienduseks vabriku elektrijaamale rajati aastatel 1922-1924 Jägala jõe suudmesse Linnamäe hüdroelektrijaam turbiinide võimsusega 1500 hj, mille juurde suundus puupapivabriku juurest raudteeharu. Raudteed kasutati kohalike elanike sõnul 1940. a lõpuni. Jägala sillal ja metsavahelistel lõikudel olla rööpaid nähtud isegi 1967. aastal.

Linnamäe hüdroelektrijaam (HEJ) asub Rebala muinsuskaitsealal. HEJ paikneb Jägala jõe alamjooksu, umbes 1,5 kilomeetri kaugusel jõesuudmest. Aastatel 1922-1924 rajatud elektrijaam alustas tööd 17. aprillil 1924 ja elektrivool juhiti 33 kV liini kaudu Tallinna Põhja Paberi- ja Puupapivabrikusse. 1941. a purustas Punaarmee elektrijaama, osaliselt hävines ka unikaalne kalatrepp. Jaama renoveerimisel taastati ka kalatrepp, mis parandab Jägala jõe kalastiku liigilist koostist, osaliselt taastub jõe alamjooks lõhe ja meriforelli koelmualana. Paik taaselustus 2002. a, mil jõujaam taastati. Linnamäe Hüdroelektrijaam on ainulaadne seetõttu, et läbi Rohelise Energia tarbimise on eraisikud ja ettevõtted toetanud selle taastamist.

Hetkeolukord: Hetkel on Rohelise Energia osalussüsteemi toetanud 455 klienti, nendest 131 äriklienti ja 225 eraklienti. Toetajate nimed on jäädvustatud elektrijaama juurde paigaldatavale infotahvlile.

Paekivikarjäär ehk nn. Lõunakarjäär paikneb Rebala muinsuskaitsealal. Peterburi maanteest lõunas asuval karjääril on tugev identiteediväärtus seoses Eesti rahvusliku taasiseseisvuse püüetega. Karjäär on suuremas osas realiseeritud ja osaliselt täitunud veega olles lindude rände aegu hanede peatumispaik.

Lubjakivimaardla asub valla lääneosas endises fosforiidikarjääri maa-alal ca 20 km² suurusel pinnal. Bilansilised varud olid 58317 tuhat tonni. Lubjakivi aastatoodang on umbes 500 tuhat tonni. Karjääris tootjaks ja valdajaks on AS Maardu Kivi. Lubjakivi jääkvarud on hinnatud 46508 tuhandele tonnile.

Fosforiidikaevandus (Rebala muinsuskaitsealal) toimis ligi 40 aastat (1920.-ndad), kuni aastani 1991 toimus Maardus fosforiidijahu tootmine. Jääkvarusid on 23,3 km² maa-alal.

Esmakordselt Eestis hakati fosforiiti kaevandama Ülgasel. Ettevõtte, mis Ülgasel 1920.-ndate alguses käima pandi, koosnes kahest osast: kaevandusest ja sorteerimis-rikastusvabrikust. Lisaks ehitati veel kahe km pikkune raudtee (kaevanduse ja sadama vahel) ning sadam Koljunukile, mille kaudu toimus kauba väljavedu. Fosforiidi vedu toimus ainult mere kaudu, mistõttu oli talviti mere kinnikülmumisega väljaveo võimalus piiratud.

Ülgase rikastusvabrik läks käiku 1925. a. Ööl vastu 5. detsembrist 1938. a hävis hoone tules. Järele jäid katlamaja, kuivatushoone müürid ja kaevandus (viidi üle lõuna poole). 1990. a suleti TK "Eesti Fosforiit" väävelhappe tsehh, lõpetati fosforiidikaevandamine.

Hetkeolukord. Säilinud on vabriku varemed ja kaevanduskäikude sissepääsuavad. Aastakümnete jooksul mõlemal pool Tallinn-Narva maanteed laienenud kaevandus muutis kasutamiskõlbmatuks 712 ha maad, hävitas kümneid talusid. Ülgase paekallas, kuhu kaevandamise käigus tekkis umbes 4 km ulatuses käike, kuulub 1 km ulatuses Ülgase looduskaitseala alla.

Kokkuvõtte Jõelähtme valla tööstuspärandist

Jõelähtme valla tööstuspärandit iseloomustab eelkõige erinevatest tööstusliikidest tulenev mitmekesine ja omapärane tehis- ja looduslikmaastik ning arhitektuur. Pärand loob eeldused muuta sajandipikkuse tööstustulemi mõju piirkonnale väärtuslikumaks läbi hariduslike ja aktiivsete vaba-aja veetmise võimaluste loomise, kasutades ära maastiku eripära. Ressussi baasil on võimalik arendada järgmisi turismivaldkondi:

- **Maaturism:** papivabrik ja asundus.
- **Ajaloo- ja kultuuriturism:** papivabrik ja asundus, kaevandus ja karjäärid, Linnamäe HEJ.
- **(Äri- ja) koolitusturism:** kasutuseeta hooned (nt Papivabrik, asundushooned). Ajaloolised- ja kultuurilised eripärad (kursused, koolitused ja haridusprogrammid).
- **Aktiivne puhkus:** tööstusalad (kaevandus ja karjäärid).

1.2.4. Turismiettevõtlus ja kolmas sektor

Käesolevas peatükis on välja toodud Jõelähtme vala olulisemad turismiettevõtted ja teenusepakkujad, kui oluliseim turismitoodete tugiresurss. Samuti on vaadeldud kolmanda sektori osatähtsust vala turismiarengu seisukohast.

Olulisemad turismiettevõtted ja nende teenused on:

- **Rebala muinsuskaitseala muuseum** - muuseum, turismiinfopunkt, vabaõhukeskond. Asub Jõelähtmes Tallinn-Narva mnt 22 km, vahetult suure tee ääres kivikalmete juures. Muuseumis on väljapanek kohalikest arheoloogialeidudest, muistset matusekultuuri tutvustav väljapanek. Proovida saab tulelöömist, tuulevurri jm. Saadaval giidiabi. Info: tel 603 3097, 52 01 189, info@rebala.ee, www.rebala.ee.
- **Jägala-Jõesuu Golfiväljak** - Estonian Golf & Country Club - golfi-, puhke- ja spordikompleks. Restoran, konverentsiruumid, saun. Firmsaade (golfidemoga tutvumine) korraldamine. Asub Manniva külas, www.egcc.ee, tel 6098 241.
- **Rebala tallid** – ratsutamisteenus, eratunnid, ratsutamiskursused, ratsustamine looduses, hüppetrenn, vankrimatkad (piknikuga ühe- ja kahepäevased), algajatele ja edasijõudnutele. www.rebalatallid.com.
- **Kaberneeme sadam** - restoran ja paadisadam. Asub Kaberneeme poolsaarel, Tallinnast umbes 30 km. Külaliste kasutada on sauna ja merevaatega restoran. Sadam ei ole veel renoveeritud, kuid on kasutatav väiksematele purjealustele. Laenutada saab ATV-sid. Info: tel 609 9148, www.kaberneeme-sadam.ee.
- **Kaberneeme Puhkemaja** – majutus, kuni 6 inimest, ülemine korrus, 40 m², kõigi mugavustega avar tuba köögi ja vannitoaga või väike tuba diivanvoodi, miniköögi ja duširuumiga (1-2 inimest, alumine korrus, 7,5 m²). <http://kaberneeme.arhitektuur.ee>, tel 551 7623.
- **Reisirestoran** - toitlustus, pood ja bensiinijaam. Asub Jõelähtmes, vahetult Tallinn-Narva mnt. ääres, umbes 22 km Tallinnast. Kohti 30, suurematele gruppidele ettetellimine. Info: tel 603 3039.
- **Neeme rahvamaja** – ruumide rent, telkimine. Asub Neeme külas, u 30 km kaugusel Tallinnast. Lähedal meri, männimets, restoran ja sadam. Telkimise ja sportimisvõimalus õues. www.neemekool.ee.
- **Villa Onni majutus** - puhkemaja, koolituskeskus; www.villaonni.ee , tel 56500254.
- **Uruse külalistemaja** - majutus, seminariruumid. Võimalus korraldada konverentse, piknikke ja pidada sünnipäevapidusid. Saun suure basseiniga (10m - 4m), banketisaal ja karaoke, suveperioodil grillivõimalusega sisehoov. Asub Iru külas, Põlluääre tee 6, www.hot.ee/iruurusel, tel 6379 569.
- **Maardu mõisa õppekeskus** – majutus, toitlustus, seminari ja peoruumid jm lisateenused.
- **Reimann Retked OÜ** – seiklusturism (kajakimatkad); Süstamatkad e kajakimatkad merel (peamiselt suvel); Parvematkad ehk rafting (suurvee ajal); Süstasõit sukeldumisega; Jalgsimatkad (aastaringelt); Suusamatkad; Räätsamatkad (aastaringelt); Tõukekelgumatkad (talvel). www.retked.ee.
- **Aktiivne Puhkus OÜ** – aktiivne puhkus, seiklusturism.
- **Neeme küla Wana kala kõrts** - toitlustamine.
- **Talunikud** – toetavate ettevõtjatena.

Kolmas sektor on Jõelähtme vallas suhteliselt aktiivne, tegutsevad ca 15 erinevat organisatsiooni:

- **SA Rebala Fond** - lähtuvalt fondi põhikirjast on fondi tegevus suunatud Rebala kaitseala tegevuse edendamiseks ja toetuseks. Ülesandeks on koguda toetusi ja annetusi ning kasutada saadud summasid sihtotstarbeliselt.
- **MTÜ Jõelähtme Matka- ja Rattaklubi** – aktiivset tegevust ja tervislikke eluviise toetav MTÜ, nt korraldab JMR-i kolmapäevakuid.
- **Jõelähtme Valla Kultuuriühing** – ühingu eesmärk on edendada valla kultuurielu, korraldada valla ühisüritusi jne.
- **EELK Jõelähtme Püha Neitsi Maarja Kogudus (Meele Vald)** – vt Jõelähtme kiriku hetkeolukord.
- **MTÜ WWOOF Eesti.**
- **MTÜ Säätvat arengut toetav Jõelähtme** - Jõelähtme valla regionaalsele ja säästvatele arengule kaasatöötav kodanike ühing. Huvitatud paekarjääri Külustuskeskuse „Rebala väravad“ ja õpialade/õpikodade rajamisest vallas.
- **MTÜ Kaunis Kaberneeme.**
- **MTÜ Jägala Linnamäe** – vt linnamäe hetkeolukord.
- **Neeme Merekultuuri Selts.**
- **Seltsing Vandjala Muinasküla.**
- **Rootsi-Kallavere Külaselts** – kohaliku kultuuri ja ajaloo säilitamine, vanakülade tähtsustamine ja hoidmine. Huvitatud turismi arendamisest külas.
- **Saha Külaselts.**
- **Koila Külaselts.**
- **Ülgase Külaselts.**
- **Parasmäe Külaselts.**

Kokkuvõte

Hoolimata suurepärasest turismipotentsiaalst pole Jõelähtme valla turismiettevõtlus väga hästi arenenud. Lisaks Rebala muinsuskaitseala muuseumile on vallas üksikud majutusteenuse ja aktiivse puhkuse teenuste pakkujad, üks toimiv sadam (Kaberneeme) ja golfiväljak (Jõelähtme golf). Puudus on arvestatavatest söögikohtadest. Ka suhteliselt aktiivse kolmanda sektori tegevus on pigem suunatud vallaelanikele, kui et turismiala mainekujundusele piirkonnast väljapoole.

Jõelähtme valla ettevõtluse ja kolmanda sektori baasil on võimalik arendada järgmisi turismivaldkondi:

- **Maaturism:** ettevõtjatest peamiselt majutusteenuse pakkujad ja kolmanda sektori rahvamajad, seltsid- ja seltsingud.
- **Ajaloo- ja kultuuriturism:** ettevõtjad, kolmas sektor sh seltsid- ja seltsingud.
- **Loodusturism:** ettevõtjad, kolmas sektor sh huvitatud isikud (loodusteaduste õpiprogrammid).
- **Aktiivne puhkus:** ettevõtjad (golf, ratsutamine, matkad jne) ja kolmas sektor (nt rattaretked).
- **(Äri- ja) koolitusturism:** ettevõtjad (koolituskeskused, koolid), kolmas sektor ja huvitatud isikud (oskusteave).

1.3. Nõudlus turismiturul

Rebala muinaskaitseala turismivaldkonna arendamise seisukohast on oluline arvestada nii sise- kui ka välis turistide eelistusi – **nõudlust turismivaldkondade ja turismitoodete vastu** - mis on oluline võimalikult tulemuslikuks funktsioneerimiseks.

Selleks tuuakse järgnevas peatükis välja Eesti prioriteetsed sihtturud, nende iseloomustus ja nõudlus.

1.3.1. Välissihtturgude iseloomustus ja nõudlus

Eesti Riiklikus turismiarengukavas 2007-2013 on välja toodud Eesti peamisteks välis- sihtturgudeks Soome, Rootsi, Venemaa Peterburi regioon, Norra, Saksamaa ja Läti. Täiendavalt on nn arenevate turgudena välja toodud Suurbritannia, Taani, Itaalia ja Holland ning nn uute turgudena Ameerika Ühendriigid, Poola, Prantsusmaa, Hispaania ja Jaapan.

Tabelis 1 tuuakse välja Eesti peamiste välissihtturgude turistide reisieesmärgid ja eelistused.

Algmaterjalina on kasutatud:

- Eesti maine puhkusesihtkohana: Soome elanikkonna küsitlus, veebruar-märts 2005;
- Eesti maine puhkusesihtkohana: Rootsi elanikkonna küsitlus, detsember 2004;
- Eesti maine puhkusesihtkohana: Moskva ja Peterburi elanikkonna küsitlus, märts 2005;
- Eesti maine puhkusesihtkohana: Norra elanikkonna küsitlus, detsember 2004;
- Eesti ja Balti riikide maine puhkusekohana: Saksamaa elanikkonna küsitlus, märts 2005;
- Eesti maine puhkusesihtkohana: Läti elanikkonna küsitlus, oktoober-november 2005.

Tabel 1. Nõudlus välisturul

SIHTRIIGID	VALIKU PÕHJENDUS ÜLDISELOOMUSTUS	REISI EESMÄRK	TURISTE HUVITAVAD
Soome	Lähinaaber; Eesti on Soomlaste tähtsaim sihtkoht (32%); Domineerib Eesti turismimaastikul; 2/3 kasutavad reisifirmade teenuseid; 55% kasutavad valmispakette; Majutusasutustes ööbib u 1/2 turistidest; Domineerivad kõrgema hariduse- ja sissetulekuga ning vanemaealised turistid.	Taastusravi; Linnapuhkus; Rannapuhkus; Puhkus maal.	Looduskaunid paigad; Soodsad ostuvõimalused; Restoranid; Kultuurisündmused, teater; Arhitektuur; Ilu- ja raviteenused.
Rootsi	Lähinaaber; Suur töö- ja konverentsireiside	Nädalalõpu reis Tallinna;	Vaatamisväärsustega tutvumine;

	<p>osatähtsus, seega on reisirad Rootsist Eestisse teistest riikidest külalastajatega võrreldes hooajaliselt ühtlasemalt jaotunud (Puhkuseraiside osatähtsus kasvab); 2/3 kasutavad reisifirmade teenuseid; 60% kasutavad valmispakette; Majutusasutustes ööbib ~ 2/3 Rootsi turistidest; Domineerivad vanemaealised turistid.</p>	<p>Töö- ja konverentsi-turism; Tervise puhkus; Loodusturism.</p>	<p>Näituste külastamine; Kultuuriürituste külastamine; Looduses viibimine või matkamine; Aktiivse harrastusega tegelemine;</p> <p>Rootsi turistile on oluline: omapära esile toovad stiilipuhtad tooted.</p>
<p>Venemaa (eelkõige Peterburg, Moskva)</p>	<p>Lähinaaber; Isiklikud sidemed Eestiga; Tallinn on esimene reisi sihtkoht Eestis; Suur osa käib ka väljaspool suuremaid linnu; Kasutavad äärmiselt vähe reisifirmade teenust; Majutusteenust kasutab alla 50%; Peamiselt reisivad lastega pered ja noored; Venemaa turistide arv kasvas 2006 aastal kõige rohkem.</p>	<p>Rannapuhkus; SPA-d; Linnapuhkus; Perepuhkus; Puhkus maal.</p>	<p>Lõbu ja enesearendamine, ajaveetmisvõimalused lastele; looduskaunid kohad; ööelu; arhitektuuriväärtuste külastamine; kultuuriürituste külastamine; muuseumide-näituste külastamine; Veepargid, aktiivsed harrastused.</p>
<p>Norra</p>	<p>Norra elanikud peavad Eestit odavaks, sõbralike inimestega ja huvitavaks kohaks; Eestit külastavad kõige rohkem üle 60 aastased ja kõige vähem noored; Kasutavad tasulisi majutusi; 2006. aastal jätkus Norra turistide arvu kiire kasv.</p>	<p>Lühipuhkus (lennureisid) Tallinna; Balti riikide ringreisid; Autoreisid Eestis.</p>	<p>Restoranid, baarid; Aktiivsed harrastused; Maapuhkus; Muuseumid.</p>
<p>Saksamaa</p>	<p>Saksamaalt pärit külalastajad reisivad teistest riikidest saabunutega võrreldes rohkem Eestis ringi; Eestisse reisimisest huvituvad rohkem suurema reisikogemusega kultuuri-, ajaloo- ja loodushuvilised; 2/3 kasutab reisifirma teenuseid; Majutusasutustes ööbib 1/3 turistidest; Domineerivad küll vanemaealised turistid, kuigi Balti riikidest eelistavad Eestit 15-34-aastased; Saksa turistide arv Eestisse</p>	<p>Baltikumi ringreisid; Läänemere kruisid; Ringreisid auto või haagissuvilaga; Puhkus maal.</p>	<p>Eelkõige pakub huvi: loodus; ajalugu; kultuur.</p>

	kasvas 2004 ja 2005 aastal 30%, kuid vähenes 2006 aastal; Oluliseks negatiivseks teguriks oli Tallinn-Rostocki liinilaeva käigust maha võtmine.		
Läti	Lähinaaber; Eestisse reisivad eelkõige nooremad, alla 44-aastased inimesed; Eestisse reisimist soodustavad tegurid on piisav sissetulek ja tuttavad Eestis; Kasutavad väga vähe reisikorraldusfirmasid.	Lühipuhkus Tallinnas; Autoreis; SPA puhkus.	Looduskaunid kohad; Puhkus mere ääres; Arhitektuur; Muuseumid; Kultuurisündmused; Aktiivne puhkus.

Välituristide ööbimiste arvu poolest on Harjumaa (v.a Tallinn) Eestis viiendal positsioonil (peale Saare maakonda ja Tartu linna).

Kokkuvõte

1. Lähtudes analüüsitud välisriikide turistide reisieesmärkidest ja huvi pakkuvatest tegevustest ning Rebala Muinsuskaitseala võimalustest on potentsiaali välja arendada järgmised turismisuunad:

- **Ajaloo - ja kultuuri turism** – Saksamaa, Rootsi, Venemaa, Soome, Norra;
- **Maaturism** – Saksamaa, Venemaa, Soome, Norra;
- **Äri-, koolitus- ja konverentsiturism** – Rootsi, Venemaa;
- **Loodusturism** – Venemaa, Rootsi, Saksamaa, Soome;
- **Aktiivne puhkus/seiklusturism** – Venemaa, Rootsi, Norra, Saksamaa.

2. Kõikidest sihtriikidest saabuvatele turistidele pakuvad huvi järgnevad tegevused:

- looduses viibimine;
- arhitektuuriväärtuste külastamine;
- kultuurisündmuste külastamine;
- muuseumite – näituste külastamine.

1.3.2. Siseturistid

Järgnevas alapeatükis tuuakse Eesti siseturistide lühiiseloostus, peamised sihtkohad, reisieesmärgid ja trendid.

Algmaterjalina on kasutatud:

- 2006. aasta suve siseturism (vaba aja reisirid) – Elanikkonna uuringu aruanne (www.visitestonia.com).

Üldiselt reisivad rohkem Eesti siseturistidest rohkem:

- eestlased kui mitte-eestlased;
- suurema sissetulekuga inimesed;
- kõrgharidusega inimesed;
- noored;
- lastega reisivad rohkem 30-39 aastaste vanusegrupi ja kõrgharidusega inimesed.

Majutusteenuste kasutamine:

- 2006. aastal tegi vähemalt ühe ööbimisega reisi 55% Eesti 15-74 aastastest elanikest. Sagedamini tehakse reise **1-2 ööbimisega**;
- Eesti siseturistide seas jagunevad ööbimised majutusettevõtetes reisi eesmärgi järgi järgnevas pingereas: puhkusereisid (624 436), tööreisid (400 623), muu reis (394 629), konverentsireis (103 567);
- Kasvanud on ööbimisega vaba aja reiside arv. Ööbimisega vaba aja reise tegid mehed veidi rohkem kui naised. Rohkem reisivad nooremad vanusegrupid, sealhulgas **kõige aktiivsemad reisijad on 15-19 ja 30-39 aastased**. Kõige rohkem kasutasid tasulisi ööbimisi kõrgharidusega inimesed ja Tallinna elanikud;
- **Ööbimistega siseturistide** arvu poolest on **Harjumaa 9 positsioonil** (77 607).

Peamised sihtkohad:

- **esimesel kohal oli Tallinn** ja teisel kohal Tartu;
- pea kahekordselt tõusis Lääne-Virumaa külastatavus;
- 15-19. aastased reisijad külastasid rohkem Tallinna, Pärnut ja Saaremaad;
- 30-49 aastased Tartut, Haapsalut ja Võrumaad;
- 50-74 aastased Lääne-Virumaad, Läänemaad ja Viljandimaad.

Peamised reisieesmärgid - olulisemad tegevused sisereisidel (pingereas):

- sugulaste või tuttavate külastamine, eelkõige üle 60 aastased (52%);
- **puhkus rannas**, eelkõige noored ja Tallinna elanikud (39%);
- **isikliku eluga seotud üritused** (21%);
- **looduslike vaatamisväärsustega tutvumine, eelkõige Tallinna elanikud** (19%);
- kontserdite, festivalide külastamine, eelkõige noored (18%);
- **ajaloo- või kultuuriväärtustega tutvumine, eelkõige Tallinna elanikud ja kõrgharidusega inimesed** (16%);
- lõbustuskohtade külastamine, eelkõige mitte-eestlased ja noored (14%);
- **muuseumide või näituste külastamine** (12%).
- **jalgsi matkamine (11%), muu aktiivne harrastus (10%), veega seotud harrastused (10%), matkamine mööda märgistatud matkarada (8%), jalgrattasõit (6%)**.

2006. aastal kasvas peamiselt aktiivsete harrastustega tegelemine, vaatamisväärsustega tutvumine ja puhkus rannas.

Kokkuvõte

Tuginedes siseturistide üldiseloomustusele (tallinlased, kõrgema haridusega), peamistele reisieesmärkidele ja meelistegevustele on Rebala muinsuskaitsealal potentsiaalne välja arendada järgmised enam nõutavad turismisuunad:

- **Loodusturism;**
- **Ajaloo - ja kultuuriturism;**
- **Aktiivne puhkus/seiklusturism;**
- **(Äri-) ja koolitusturism.**

2. Rebala muinsuskaitseala turismifookus

2.1. Alternatiivsete turismifookuste iseloomustused

Rebala muinsuskaitseala ja valla turismiressursi ning väliskeskonna analüüsist lähtuvalt on muinsuskaitseala potentsiaalseteks turismifookusteks ehk võimalikeks eelisarendavateks turismivaldkonnaks **maaturism, ajaloo- ja kultuuriturism, loodusturism, aktiivne puhkus ning äri- ja koolitusturism.**

Järgnevalt on antud iga potentsiaalse turismifookuse definitsioon ja lühikirjeldus.

Maaturism on väikesemahuline turism väljaspool linnakeskkonda s.o maakeskkonnas, millele on omane maaeluline vorm ja sisu.

Maaturismile on omane:

- väikeettevõtlus;
- vahetu kontakt ümbritseva keskkonnaga;
- pärandi kaasamine;
- traditsionaalsed tegevused ja inimkooslused.

Maaturismi alaliikideks on:

- taluturism - majutusteenus talukeskkonnas, mis keskendub taluelamuste pakkumisele (põllutööd, käsitöö jne).
- ökoturism – suunatud suhtumisele. Ökoturism on vastutustundlik reisimine ja teenuse pakkumine, mis toetab loodus- ja kultuuripärandi säilimist ning kohalike elanike heaolu.

Rebala maaturismi ressursid:

- külad, pärimused, Rootsi-Kallavere muuseum, põllumaad muinasajast tänapäevani, veskid, külade seltsid/seltsingud jne;
- ettevõtjad (peamiselt majutus) ja kolmas sektor (rahvamajad, seltsid/ seltsingud).

Nõudlus:

- Venemaa – puhkus maal on üks reisi eesmärkidest; sihtgrupp eelkõige lastega pered;
- Saksamaa – puhkus maal on üks peamisi reisi eesmärke, sihtgrupp eelkõige vanemaealised turistid;
- Norra – maapuhkus on eelistustest kolmandal kohal;
- Eesti siseturist – peamine sihtgrupp linnade elanikud.

Traditsioonilise **kultuuriturismi** kriteeriumiks on väärtustada paikkonna kultuuripärandit ja traditsioonilist elulaadi ning anda kultuuriharidust. Samuti on **kultuuriturism** kultuurisündmustele keskenduv turismiliik.

Kultuuriturismi alaliikideks on:

- möisaturism – tuleneb ressursist (hoonest) – tutvustab möisa ühte/mitut perioodi;
- meelelahutusturism - pakub turistidele emotsionaalseid elamusi läbi sündmuste (tegevuste) kasutades äri- ja kultuurilistel eesmärkidel kunstiliike: muusika, etendused-näitemäng, tants jne.

Ajaloo- ja kultuuriturism:

- ajaloo- ja kultuuripärandit tutvustav ning kultuurisündmustele keskenduv turismiliik;
- pakub turistidele emotsionaalseid elamusi läbi sündmuste (tegevuste) kasutades äriilistel eesmärkidel kunstiliike: muusika, etendused-näitemäng, tants jne;
- traditsioonilise kultuuriturismi kriteeriumiks on väärtustada paikkonna kultuuripärandit ja traditsioonilist elulaadi ning anda kultuuriharidust.

Rebala ajaloo- ja kultuuriturismi ressurss:

- muinasmälestised (kultusekivid, kalmed, asulakohad, hiiemets jne.), Rebala muuseum, Rootsi-Kallavere muuseum, vanakülad, põlud muinasajast tänapäevani, Jägala linnamägi, Jöelähtme kirik, Saha kabel, mõisad, papivabrik ja asundusküla;
- ettevõtjad ja kolmas sektor.

Nõudlus

- Saksamaa – Eestisse reisimisest huvitatud rohkem suurema reisikogemusega kultuuri-, ajaloo- ja loodushuvilised;
- Rootsi – huvi pakuvad vaatamisväärsustega tutvumine, näituste ja kultuurisündmuste külastamine. Rootsi turistile on olulised omapära esile toovad stiilipuhtad tooted;
- Venemaa – eelistavad ajaveetmisvõimalusi lastega nii enesearendamise kui ka lõbu eesmärgil;
- Soome ja Läti – pakub huvi erinev arhitektuur;
- Eesti siseturist – 2006. aastal on kasvanud vaatamisväärsuste külastamine.

Loodusturism võimaldab puhkust läbi erinevate tegevuste looduskeskkonnas, seega võib seda defineerida kui:

- looduskeskkonnas aset leidvat puhkust;
- looduselamustele ja –teadmistele keskenduvat ajaveetmist;
- loodust äriilistel eesmärkidel kasutatavat turismiliiki.

Loodusturismi alaliikideks on:

- puhkus looduses – suunatud esteetilistele väärtustele (looduse nautimine, vaatlemine);
- loodusharidus – suunatud teadmiste täiendamisele e. vaimsetele väärtustele;
- ökoturism – suunatud suhtumisele. Ökoturism on vastutustundlik reisimine ja teenuse pakkumine, mis toetab loodus- ja kultuuripärandi säilimist ning kohalike elanike heaolu.

Rebala loodusturismi ressurss:

- Kostivere karstiala, Jägala juga, muud hoiualad, maastikukaitsealad ja väärtuslikud maastikud, pankrannik ja alvarid, pargid ja puud, jõed, paisjärv, meri, saared jne;
- huvitatud isikud (s.h loodusteaduste õppeprogrammid).

Nõudlus

- Saksamaa – Eestisse reisimisest huvitatud rohkem suurema reisikogemusega kultuuri-, ajaloo- ja loodushuvilised, armastavad viibida või matkata looduses;
- Rootsi – loodusturism on üheks reisi eesmärgiks;
- Venemaa – eelistavad looduskauneid kohti;
- Soome – eelistavad looduskauneid paiku;
- Läti – eelistavad looduskauneid paiku;
- Eesti – üha populaarsemaks muutuvad loodusharidusprogrammid nii lastele kui täiskasvanutele.

Aktiivne puhkus e rekreatsioon on inimese töövõime ja tervise taastamine aktiivselt puhates enamasti selleks rajatud või kohandatud puhkealadel. Rekreatsiooni eesmärkideks on avalikud liikumisvõimalused ning rahu ja tasakaalu saavutamine.

Rekreatsiooni on kahte tüüpi:

- rekreatsioon sisetingimustes (pallimängud, aeroobika, ujumine jne);
- rekreatsioon välitingimustes (ratsutamine, jooksmine jne).

Aktiivse puhkuse alaliikideks on:

- seiklusturism – eesmärgiks on sportlikku tegevusse aktiivne sekkumine, ise osalemine, kaasa löömine ja sellest tulenevat lõppresultaadi mõjutamine või vastavate teadmiste ja kogemuste omandamine (vajab ettevalmistust või koolitust).

Rebala aktiivse puhkuse ressurss:

- tööstusalad, avatud ja eripärane maastik, meri, saared, pankrannik, jõed;
- ettevõtjad (golf, ratsutamine, kajakimatkad, retked jne) ja kolmas sektor.

Nõudlus

- Saksamaa – Eestisse reisimisest huvituvad enam suurema reisikogemusega kultuuri-, ajaloo- ja loodushuvilised, armastavad matkata ja tegeleda sportlike harrastustega;
- Norra – peale Tallinna külastamist eelistavad erinevaid aktiivseid harrastusi;
- Venemaa – aktiivsed harrastused on huvi pakkuvad tegevused;
- Rootsi – aktiivsed harrastused on huvi pakkuvad tegevused;
- Eesti siseturist – siseturistidele enim huvi pakkuvad tegevused on kultuuri- ja meelelahutusürituste külastamine ning aktiivpuhkus.

Äri- ja koolitusturism on suunatud turistidele, kelle reisi eesmärk on tööalase info saamine, levitamine või täiendamine (seminarid, koolitused, väljasõidu koosolekud jne).

Koolitus- ja seminarikeskused pakuvad tervikpakette, mis koosnevad:

- kvaliteetsetest koolitus- ja töötingimustest;
- vaba aja veetmise võimalustest;
- majutus- ja toitlustusteenustest.

Rebala äri- ja koolitusturismi ressurss:

- Rebala muuseum, sobivad kasutuseta hooned, looduslikud-, ajaloolised- ja kultuurilised eripärad;
- ettevõtjad (koolituskeskused), kolmas sektor ja huvitatud isikud (oskusteave).

Nõudlus

- Venemaa – ettevõtlusalased kontaktid;
- Rootsi – suur töö-ja konverentsireiside osatähtsus;
- Eesti – siseturismis on puhkusereisijate ja töö/ ärireisijate osakaal praktiliselt pooleks. Üha rohkem võivad populaarsust erinevad haridusprogrammid nii õpilastele kui täiskasvanutele, sealhulgas ka nende lülitamine puhkepakettidesse.

2.2. Turismifookuse määramine

Turismifookuse määramisel analüüsiti hindamiskriteeriumide abil Rebala muinsuskaitseala võimalikke alternatiivseid arengusuundi (fookuseid). Analüüsi tulemusena valiti välja üks kujundatava turismitoote fookus – eelisarendatavaim valdkond.

Turismifookuse määramine on vajalik selleks, et:

- teha konkreetseid investeeringuid (arendusprojekte) vastavalt kindlale suunale – vältida kokku mitte sobivate asjade tegemist;
- kontsentreerida vahendeid (ressurss) kindla valdkonna (toote) väljaarendamiseks – välja arendada üks konkreetne konkurentsivõimeline suund, mitte erinevaid suundasid teatud määral.

2.2.1. Alternatiivsete fookuste hindamine

Turismifookuse määramisel lepiti kokku, et analüüsitakse ja hinnatakse eelmises punktis välja toodud alternatiivseid fookuseid.

Fookuste hindamiseks lepiti kokku hindamiskriteeriumid, milleks olid:

- ressurss (fookuse sobivus olemasoleva ressursiga);
- konkurentsivõime (fookuse eripära, hõivatus Eestis);
- mõju elu- ja looduskeskkonnale (kuidas mõjub fookuse arendamine kohalikule elukeskkonnale);
- majanduslik mõju (milline on nõudlus turismiturul).

Kolmele esimesele kriteeriumile anti võrdne kaal (osatähtsus 30%, mis tähendab, et hinne korrutati 0,3ga), majandusliku kriteeriumi osatähtsuseks määrati 10%.

Hindamine viidi läbi 12 osaleja poolt, alternatiivseid fookuseid hinnati 5-palli süsteemis (5-väga hea; 4-hea jne) tabelis 2 välja toodud maatriksi kohaselt.

Tabel 2. Muinsuskaitseala turismifookuse määramise maatriks

	Ressurss	Konkurentsi- võime	Mõju elu- ja looduskeskkonnale	Majanduslik mõju	Kokkuvõte
<i>Osakaal</i>	0,3	0,3	0,3	0,1	
Maaturism					
Loodusturism					
Ajaloo- ja kultuuriturism					
Aktiivne puhkus					
Äri- ja koolitusturism					

Hindamise tulemusena reastusid võimalikud turismifookused järgnevalt (12 hindaja keskmised tulemused):

- 1) **ajaloo- ja kultuuriturism – 4,53;**
- 2) loodusturism – 4,00;
- 3) aktiivne puhkus – 3,48;
- 4) äri- ja koolitusturism – 3,37;
- 5) maaturism – 2,70.

Kuivõrd hindamise tulemusena tulid fookuste vahed selged, tehti töö koostajate ettepanek kinnitada **ajaloo- ja kultuuriturism Rebala muinsuskaitseala peamiseks turismifookuseks**. Nn peamiseks toetavaks fookuseks otsustati määrata loodusturism.

Vastavad tulemused kinnitati Jõelähtme Vallavalitsuse poolt.

Rebala muinsuskaitseala turismifookuse määramisel osalesid:

- Liis Truubon – Jõelähtme vallavalitsuse keskkonna vanemspetsialist
- Margit Pärtel - Rebala MKA juhataja
- Toomas Kümmel – Jõelähtme Vallavolikogu arengu- ja planeeringukomisjoni esimees
- Tiia Välk - Jõelähtme Vallavolikogu keskkonna ja muinsuskaitsekomisjoni esimees
- Merike Metstak – Jõelähtme vallavalitsuse avalike suhete peaspetsialist
- Hannes Orgse – Jõelähtme vallavalitsuse arenduse peaspetsialist
- Silja Trisberg - kultuurivaldkonna projektijuht
- Maido Pajo - Jõelähtme Vallavolikogu liige
- Margus Kirja - Jõelähtme Püha Neitsi Maarja koguduse pastor
- Mihkel Laan - konsultant, Cumulus Consulting OÜ
- Ingrid Kuligina – turismiekspert, Ida-Viru Turismiühendus
- Rosvin Reest – turismispetsialist.

2.2.2. Ajaloo- ja kultuuriturismi fookuse sihtrühmad

Rebala muinsuskaitseala turismifookuseks määratud ajaloo- ja kultuuriturismi sihtgruppideks on üldiselt kõik ajaloo-, arhitektuuri- ja kunstihuvilised sõltumata vanuselisest, sotsiaalsest vms kuuluvusest.

Ajaloo- ja kultuurituriste iseloomustavad:

- suuremad teadmised ja reisikogemus;
- suurem vaimne (ka kehaline) aktiivsus;
- kõrgem vanus;
- reisiaja efektiivne kasutamine;
- suurem sissetulek.

Üldine trend ja nõudluse kasv ajaloo- ja kultuurituristide seas on alljärgnev:

- suurem nõudlikkus toote kvaliteedi suhtes;
- vabam planeerimine;
- kliendi individuaalsetele vajadustele vastavate pakettide olemasolu;
- enesearendamise ja – täiendamise suurem tähtsustamine;
- süvenev huvi kohalike kultuuride ja eluviiside vastu.

Kultuurituristide iseloomustus reisimisviisi järgi on välja toodud tabelis 3.

Tabel 3. Ajaloo- ja kultuurituristide iseloomustus reisimisviisi järgi

Sihtrühm	Iseloomustus	Trend
Individaalturist	Põhjalikkus, kulutavad ühe objektiga tutvumiseks rohkem aega; enesekesksem hoiak.	Soov veeta aega vähemrahvastatud piirkondades.
Pere	Huvituvad enesearendamise võimalustest läbi meelelahutuse; eelistavad kehalist aktiivsust.	Märksõnad: dünaamilisus, paindlikkus, võimalus osaleda protsessis.
Seltskond, kollektiiv	Iseloomulik on aktiivsus; otsivad vaheldust, seega mitmekesisust; vähe aega.	Omanäoliste/spetsiifiliste toodete teenuste külastamine.
Ekskursioonigrupp	Vanemaealised või õpilased; sõltuvad programmist (ajakavast); eelistavad objektist saada kiire ülevaade ja osaleda suurüritustel.	Väikesed erihuvidega grupid, kes eelistavad teemale keskendumist, mobiilsust ja paindlikkust.

3. Rebala muinsuskaitseala arendusideed

3.1. Arendusideede kogumine ja hindamine

Rebala muinsuskaitse ala võimalikud arendusideed koguti kahe ajurünnaku käigus. Ajurünnakutes osalesid Jõelähtme Vallavalitsuse ja Volikogu, valla ettevõtjate, Rebala muinsuskaitseala, vallas olevate külade, Loo Keskkooli, Ida-Virumaa Turismiühenduse ja Cumulus Consulting OÜ esindajad. Täiendavalt pakkusid kirjalikult oma ideid välja Loo Keskkooli õpilased ja Rebala külavanem.

Kokku pakuti Rebala muinsuskaitseala toodete ja teenuste arendamiseks umbes 200 ideed. Ideede genereerimisel arvestati, et eelnevalt oli ala turismifookuseks kokku lepitud ajaloo- ja kultuuriturism.

Ajurünnakute käigus kogutud arendusideede eelanalüüsil eraldati:

- korduvad (sisult kattuvad) ideed;
- ideed, mille arendamine ei vaja investeringuid;
- ideed, mis tuleb niikuinii teostada;
- ideed ettevõtjatele.

Ideede hindamiseks lepidi kokku hindamiskriteeriumid, milleks olid:

- ressurss (fookuse sobivus olemasoleva ressursiga);
- konkurentsivõime (fookuse eripära, hõivatus Eestis);
- mõju elu- ja looduskeskkonnale (kuidas mõjub fookuse arendamine kohalikule elukeskkonnale);
- majanduslik mõju (milline on nõudlus turismiturul).

Ressursikriteeriumile anti teistest suurem kaal (osatahtsus 40%, mis tähendab, et hinne korrutati 0,4ga), teiste kriteeriumide osatahtsuseks määrati 10%.

Välja selekteeritud ideid hinnati analoogselt turismifookuse määramisega (hindamismaatriksi abil, vt tabel 5) 5-punkti süsteemis. Hindajaid oli kokku 10, kelle seas olid Jõelähtme Vallavalitsuse, Volikogu ja Rebala muinsuskaitseala esindajad ning turismiekspertid.

Tabel 4. Arendusideede hindamismaatriks

	1	2	3	4	Tulemus
Kriteerium	RESSURSS: idee sobivus olemasoleva ressursiga	KONKURENTSI- VÕIME: Fookuse eripära Eestis	MÕJU ELU- JA LOODUS- KESKKONNALE	MAJANDUSLIK: Sotsiaalmajanduslik tasuvus	
Kaal	0,4	0,2	0,2	0,2	
Arendusidee 1					
Arendusidee 1					

Kokku hinnati 53 ideed, mis jagunesid omakorda konkreetseteks investeeringuideedeks, tegevuste ideedeks ning ideedeks, mis tuleb niikuinii ellu viia, et saavutada parim võimalik tulemus.

Eraldi selekteeritud nn ideed ettevõtjatele on ära toodud käesoleva töö lisas 1.

Tabel 5. Investeeringuideede hindamistulemused keskmiste hinnete kaupa

Objektide korrastamine ja eksponeerimine (teabetahvlid)	4,50
Koolituskeskuse: loodus-, kultuuri- ja ajaloohariduskeskuse rajamine	4,36
Ajaloo teemaraja rajamine	4,28
Märkide/viitade/ teabetahvlite lisamine objektidele	4,26
Loodushariduskeskuse rajamine	4,24
Ülgase fosforiidivabriku varemete ja kaevanduskäikude toestamine ja korrastamine	4,24
Palverännak mööda keskaegset teed Saha kabelisse	4,22
Erinevate teemaradade rajamine (loodusrada, ajaloorada jne)	4,18
Teede korrastamine	4,16
Fosforiidi kaevandamise eksponeerimine – külastusobjektina väljaarendamine	4,14
Vana küla/ talu stiliseeritud keskuse säilitamine, arendamine, endise struktuuri väljaehitamine	4,10
Ülgase Hõbemäe kalda korrastamine	4,10
Muinasaja festival	4,10
Alternatiivajalookeskuse rajamine – eri ajastutega	4,08
Interneti paigaldamine turismi- ja puhkeobjektidele	4,08
Joa-muusika (kollektiiv taga, öövalgustus)	4,06
Vaateplatvormide rajamine	4,04
Paepargi rajamine. Paekivikeskuse rajamine	4,02
Laulukaare rajamine/ väljaehitamine	4,02
Õpitudade, - klasside väljaehitamine (s.h ka väliõppeklassid)	4,00
Sillaalune kergtee rajamine	4,00
Karjääri muuseumi rajamine	3,98
Rebala muuseumi laiendamine	3,98
Jalgrattamatkaraja rajamine	3,94
Aktiivse puhkuse keskuse rajamine	3,92
Kultuurikeskuse ehitamine	3,90
Jalgsimatkaraja rajamine	3,88
Seiklusraja rajamine	3,86
Looduspargi rajamine	3,86
Kergliiklustee rajamine	3,86
Jõelähtme laulupäev	3,84
Vaatetorni ja kaarsilla rajamine	3,84
Maardu mõisa juures oleva korvpalliplatsi korrastamine	3,80
Seikluspargi rajamine paekivikarjääri	3,68
Fantaasiaraja rajamine	3,67
Pioneerilaagri stiliseeritud rekonstrueerimine	3,64
Prügikastide paigaldamine	3,63
Käsitöökeskuse rajamine	3,62
Ratsamaratoni esimene etapp	3,62

Neeme sadama parendamine, arendamine jahisadamaks	3,58
Näitusesaali rajamine	3,58
Ranna viimine vastavusse avaliku ranna nõuetele	3,52
Tervisekeskuse rajamine	3,49
Suusa- ja matkaraja rajamine	3,48
Seppade kokkutulek	3,44
Tuulelohede maailmameistrivõistlused	3,33
Rulluisuraja rajamine (kergliiklustee)	3,26
Laulva revolutsiooni festival	3,16
Väikelaeva liikluse käivitamine Tallinnasse	3,06
Paintball'i kompleksi väljaehitamine (sise või väli)	2,96
Vanakraami turg –investeering – turuplatsi ja infra loomine	2,96
Supelranna rajamine Maardu karjääri	2,84
Maailma suurima kiige, liivakella, tuulelipu rajamine	2,78

Hindamise tulemusena jäeti edasisest analüüsist välja ideed, mis

- said madalama hinde kui „4“;
- dubleerisid kõrgema hinde saanud arendusideed.

Lisaks toodi juurde madalamalt hinnatud ideid, mis sobisid hästi kavandatavaga.

3.2. Arendusideede taust

Lähtuvalt Rebala muinsuskaitseala fookusest ja väljapakutud arendusideedest analüüsiti ideede hindamise tarbeks vajalikku taustinformatsiooni Eesti muuseumide, teemaparkide, mõisate, looduskeskuste, teemaradade ja nn isetegemisvõimaluse osas.

Alljärgnevalt on välja toodud lühikokkuvõtted arendusideede taustast, põhjalikum informatsioon on ära toodud töö lisades 2-7.

3.2.1. Muuseumid

2007. a seisuga oli Eestis kokku 247 muuseumi (k.a kodulootoad, ekspositsiooni saalid, vt LISA 2). Kõige vähem muuseume (muuseumitubasid) on Raplamaal (7) ja Põlvamaal (6), ning Hiiumaal (8). Kõige enam on muuseume Tallinnas (46), Lääne-Virumaal (25), ja Tartus (20), aga ka Harjumaal (19).

Muuseumite analüüsist selgub, et:

- enim on ajalugu käsitlevaid muuseume (kokku 170)
- kõige vähem on muuseume muinasaja (10) ja nõukogude aja teemalisi(18) ning vabaõhumuuseume (12);
- olulisel kohal on tehnikat (122), vanavara (101) ja talu ning küla (100) tutvustavad väljapanekud.

Erilist tähelepanu väärib õppeprogrammide läbiviimise arv muuseumites (185).

3.2.2. Teemapargid

Eestis on käivitatud teemaparke 13 (v.a arboreetumid ja dendroaiad). Valdkonniti jagunevad teemapargid alljärgnevalt (vt LISA 3):

- **Kultuur (4):** Lilleoru, Kalevipoja koda, Kilplala küla, Metsamoori perepark;
- **Ajalugu (1):** Sinimäe;
- **Tööstus (1):** Kohtla Kaevanduspark-muuseum;
- **Loodus (2):** Elistvere loomapark, Pokumaa;
- **Aktiivne puhkus (3):** Vembu-Tembumaa, Kohtla Kaevanduspark-muuseum, Uhtjärve Ürgoru Nõiariik;
- **Seiklus (3):** Nõmme, Vääna-Jõesuu, Otepää.

Eestis on planeerimisel (projektide tasandil, k.a käivitatud projektid) 8 teemaparki.

Planeeritavad teemapargid jagunevad valdkonniti järgnevalt:

- **Kultuur (2):** Muinasmaa Kassinurmes, Palmse;
- **Ajalugu (3):** Otepää ajaloo tp (muinasaja võitlus), Paikuse kiviaja tp, Olustvere;
- **Loodus (2):** Saka Geopark, Saadjärve looduskeskus;
- **Aktiivne puhkus (1):** Ansomäe maastikulauapark.

Uuringus on kasutatud turismiinfokeskuste andmebaase.

3.2.3. Mõisad

Eesti mõisate analüüs on teostatud novembris 2004. aastal. Analüüs põhineb järgmistel allikatel:

- Eesti Turismiinfokeskuste andmebaas;
- www.neti.ee/mõisad;
- www.altavista.com;
- www.everyday.com/turismiveeb;
- www.turismiveeb.ee;
- www.mois.ee

Eestis on turismimajanduses rakendatud kokku 112 mõisa (vt LISA 4).

Mõisates enimpakutavateks teenusteks on:

- Toitlustus – 60
- Majutus – 54
- Konverentsi/ seminariruumid – 52
- Peosaalid – 41
- Saunad – 36
- Info ja muuseumid – 27

Lisateenustena pakutakse:

- Aktiivset tegevust – 39
- Giiditeenus – 33
- Peoteenindus – 28

Oluliselt rohkem on turismiettevõtluses mõisad rakendatud Harjumaal, Lääne-Virumaal ja saartel. Mainitud maakondades on ka teenuste valik mitmekesisem. Eriti suur on erinevus lisateenuste ja aktiivse tegevuse pakkumise puhul.

Harjumaal on võrreldes teiste maakondadega enam arendanud välja konverentside/seminaride ja aktiivse tegevuse teenus ning peeteenindus.

3.2.4. Looduskeskused

Eestis on viimastel aastatel loodushariduskeskuste seas konkurents kiiresti kasvanud (tõenäoliselt kasvab kiiresti veelgi).

Hetkeseisuga on Eestis 25 loodusharidusteenust pakkuvat keskust, s.h:

- RMK loodus- ja metsakeskused	11
- LKK rahvusparki külastuskeskused	4
- ELF looduskoolid	2
- KOV-de poolt loodud keskused	4
- Muud üksused	4

Täpsema ülevaata looduskeskustest annab LISA 5.

Programmid käsitlevad peamiselt **loodusvaldkonda**, s.h kooslused, taimed, geograafia ja **kultuurivaldkonda**, s.h pärimus (looduskasutus).

Hetkel puuduvad programmid, mis on seotud muinasajaga ja füüsika või keemia käsitlusega.

3.2.5. Teemarajad

Eestis on jalgsimatkaradu kokku 303 (vt LISA 6), mis näitab, et konkurents on suur. Eestis on matkaradu enim Võrumaal, Harjumaal ja Tartumaal. Kõige vähem on radu Raplamaal.

Suunitluselt on üle poolte radadest matkarajad ja enim kulgeb neid Tartumaal ja Ida-Virumaal. Veidi vähem on õpperadu. Neid on enim Harjumaal ja Võrumaal. Teadaolevaid teemaradasid on vabariigi peale kokku kolm ja need asuvad Ida-Virumaal, Läänemaal ja Võrumaal.

Peamiselt on Eesti matkaradade põhivaldkonnaks loodus. Kõige enam käsitletakse loodusteemat Tartu ja Võrumaal. Harjumaal on oma positsioonilt maakondade lõikes 5. kohal. Kultuurivaldkonna teemat käsitletakse radadel kordades vähem kui loodusteemat ja sellest omakorda kordades vähem käsitletakse ajaloo teemat. Kultuurivaldkonda põhivaldkonnana eksponeeritakse enam Tartumaal ja Ida-Virumaal. Ajaloovaldkonda põhivaldkonnana eksponeeritakse andmete kohaselt 15 maakonnast 7, igas maakonnas ühe rajaga. Tööstust põhivaldkonnana ei eksponeerita ühelgi rajal või puuduvad selle valdkonna puhul andmed.

Täiendavast valdkonnast on enim käsitletavaks Eesti matkaradadel kultuurivaldkond, mida eksponeeritakse veerandil Eesti radadest. Antud kriteeriumis on liidripositsioon Võrumaal ja Ida-Virumaal. Veidi vähem kui kultuuri käsitletakse Eestis ajalugu. Ajaloovaldkonda täiendava valdkonnana eksponeeritakse enam Ida-Virumaal. Ka tööstusvaldkond täiendava valdkonnana leiab enim käsitlemist Ida-Virumaal, kuigi see on kõige vähem käsitletav teema Eestis.

Loodusvaldkonna peamistest teemadest on enim käsitletavat (rohkem kui pooltel radadel) mets, sh. puu- ja põõsaliigid ning põlispuud. Metsateema on valdav Jõgevamaal ja Võrumaal. 1/3 radadest käsitletakse veestiku, sh. jõgesid, järvi ja merd. Veeteema on valdav Võrumaal ja Tartumaal. Ida-Virumaa jääb antud teemaga kolmandale kohale. Lisaks eelloetletule väärib äramärkimist lindude ja märgalade tutvustamine viiendikel Eesti radadest.

Kultuurivaldkonnas on peamistest teemadest enim käsitletav pärandkultuur. Üldiselt on antud valdkond teemalõikes esindatud suhteliselt vähe ja ühekülgset ja seda eksponeeritakse vaid seitsmes maakonnas. Pärandkultuur on seotud rohkem talu- ja külaeluga ning enim presenteeritud on see teema Läänemaal ja Ida-Virumaal. Ajaloovaldkonnas on enim käsitletav teema üldine sõjaajalugu, kuid antud teemavaldkond on Eestis pigem põgusalt tutvustatud. Sõjaajaloo teemat on enim käsitletud Ida-Virumaal ja Saaremaal. Ajaloo-kultuurivaldkonna peamistest käsitletavatest teemadest enim tutvustatakse küla, sh külaelu, rahvas ja rajatised. Külalateema on valdav Ida-Virumaal ja Võrumaal ning Tartumaal. Tööstusvaldkonnas käsitletakse peamiselt kaevandamist. Kaevandamis-teemat käsitletakse Ida-Virumaal ja Põlvamaal.

Eestis on kokku 42 jalgratta-matkarada (vt LISA 6), mis moodustab 12% kogu matkaradade arvust. Andmetest tulenevalt on suur osa jalgratta-matkaradadest multifunktsionaalsed (ligi 80%). Ainult jalgrattaga läbimiseks on rajatud vaid 9 rada, mis teeb vähem kui 3% kogu matkaradade üldarvust. Siinkohal väärib märkimist, et sama raja kasutamine nii jalgsi kui ka jalgrattaga ei ole turvaline ja ei vasta matkaradade üldnõuetele.

3.2.6. „Ise tegemise” võimalused Eestis

Üha enam huvitab turisti ka võimalus millelegi ise käed külge panna, niisama vaatamisest jääb väheks. All toodud loetelu näitab ära võimalused Eestis midagi ise teha. Täpne loetelu koos asupaikadega on toodud ära käesoleva dokumendi lisa (vt LISA 7).

Peamised „ise tegemise” võimalused Eestis on järgnevad (sulgudes pakkujate arv):

- Talukeskne käsitöö, lapitehnika, kangal kudumine, villa vanutamine (19);
- Talutööd (4), tarberiistade ja tehnika kasutamine (8);
- Sepised (10);
- Keraamika/ savikoda(7), portselani maalimine (4);
- Klaasikoda (6), vitraazikoda 1, klaasimaal 2;
- Toidu valmistamine: küpsetamine ja või lahutamine (5), jahu jahvatamine (2), martsipani maalimine (1);
- Mänguasjade ja nukkude valmistamine (5);
- Ehitustööd (4);
- Tekstiili töötlus (3);
- Kivi tahumine (3);
- Õlgedest punutised (2);
- Nahakoda (2);
- Kunst – maalimine (4);
- Ilukiri (1);
- Erinevatel kaaludel kaalumise (1);
- Vanad õppevahendid (1);
- Kompimine (1);
- Energ./ füüsika katsed (2);

- Seebi valmistamine (1);
- Loodusandide kasutamine (1);
- Paberi valmistamine (1);
- Purjeka juhtimine (1);
- Fotograafia (1);
- Arstide vahendite kasutamine (1);
- Tants (1);
- Luule (1);
- Muusika (1);
- Muutuvad teemanädalad (11).

Ise tegemise ja/või protsessis osalemise võimalused Eestis on küllaltki mitmekesised. Enim pakutakse talukeskset käsitööd, talutööd, sepistamist, keraamikat, klaasi puhumist ja maalimist.

4. Arendusideede rakendamine

4.1. Terviktoote kontseptsioon

Järgnevas osas kirjeldatakse Rebala muinsuskaitseala tervikliku turismiktoote kontseptsiooni, mis on välja töötatud baseeruvat arendusideede hindamise tulemustel.

Rebala muinsuskaitseala terviktoote väljatöötamisel on arvestatud nelja aspekti:

- Jöelähtme valla territooriumil paiknev Rebala muinsuskaitseala on rikkaliku ajaloopärandiga iidne kultuurmaastik - 74 km² suurusel kaitsealal on enam kui 300 arheoloogiamälestist nooremast kiviajast alates ning mitmeid külasid, mille vanus ulatub paarituhanda aasta taha.
- Rebala muinsuskaitseala eesmärk on Eesti põhjarannikul asuva ainulaadse, suure teadusliku ning kultuurilise väärtusega ajaloolise põllumajandusmaastiku ning seda kujundavate elementide (külad, talud, krundid, kõlvikud ja nende ajaloolised piirid, arheoloogia-, ajaloo-, tehnika-, kunsti- ja loodusemälestised) säilitamine ja kaitse.
- Rebala muinsuskaitseala turismiarendusfookuseks on valitud kultuuriturism.
- Terviktoote kujundamisel on lähtutud enimhinnatud arendusideedest.

Rebala kaitseala muinaspärandi kaitsmise üheks võimaluseks on inimeste väärtushinnangute kujundamine läbi turismi terviktoote. Terviktoode tutvustab piirkonnale eripäraselt ajaloo-, kultuuri- ja looduspärandit, pakkudes külastajatele hariduslikke, käelisi ja rekreatiivseid tegevusi.

Rebala muinsuskaitsealast saab ainus koht Eestis, mis pakub elamuslikku kogemust tajumaks aastatuhandetepikkuse ajaloo atmosfääri.

Rebala muinsuskaitseala terviktoode koosneb neljast osast:

- **Põhitooted** - Eesti esiajaloo muuseum-keskus, Kostivere mõisa kultuurikeskus, Jägala-Joa looduskeskus, Rebala, Vandjala ja Rootsi-Kallavere nn vanaküla keskused.
- **Täiendavad tooted** – Ülgase fosforiidi kaevandamise ekspositsioon ja Paepark.
- **Sidustooted** – Rebala muuseumi infokeskus.
- **Toetavad tooted:**
 - **Rajatised ja objektid:** õppe-, matka- ja teemarajad. Väliõppekojad. Lauluväljak. Vaatetornid, -sillad, -platvormid. Saha kabel, „Lastekangrud“, Jägala juga, Kostivere karstiaala.
 - **Keskused:** Meele vald. Jägala linnamäe alternatiiv-arheoloogia külastuskeskus.
 - **Promoüritused:** muinasaja festival ja Joamuusika.
 - **Turismiettevõtlus:** majutus, toitlustus, aktiivse tegevuse pakkujad.

Rebala muinsuskaitseala turismitoote siduselemendiks on Rebala muuseumi infokeskus – toetab eelkõige kaitseala turismi terviktoote toimimist.

Infokeskus eesmärgiks on arendada laiapõhjalist koostööd, koordineerida võrgustiku tootearendust ja turundust. Samuti koordineerib Rebala muuseumi infokeskus võrgustikku kuuluvate objektide ja teenuste kasutamist, mis annab võimaluse efektiivselt suunata klienti vastavalt tema vajadustele tarbima talle sobivaid teenuseid või suunama klienti ülekoormatud aladelt teistele aladele. Lisaks koostab infokeskus koostöös teistega erinevaid pakette ning korraldab nende vahendamist.

4.2. Muinsuskaitseala toodete kirjeldus

4.2.1. Põhitooted

Alljärgnevalt kirjeldatakse Rebala kaitseala turismitoote põhitooteid ja nende elemente.

- 1. Eesti esiajaloo muuseum-keskus** – on Rebala muuseumi laiendus esiajaloo (kivi-, raua- ja pronksiaja) atraktiivseks eksponeerimiseks. Eesti esiajaloo muuseum-keskuse põhielementideks on näituste/ekspositsioonide ruumid, väliekspositsioonid ja kohandatud ajaloo õpikojad. Paremaks esiajaloo tutvustamiseks ja väärtushinnangute kujundamiseks on välja töötatud külastus- ja õppeprogrammid.
- 2. Vanaküla keskused** – on Rebala, Vandjala ja Rootsi-Kallavere külad. Nimetatud vanakülad on säilitanud oma arhailise külastruktuuri ja aastasadade vanuse ilme, millele viitavad kiviaedadega ääristatud külatänavad ning paekivist talukompleksid omaaegsete rehielamute, lautade, keldrite ja kaevudega, mis küll tänu oma funktsiooni kaotamisega tänapäeval on suuresti lagunenenud või ümberehitatud, kuid on olulised elemendid turismi põhitootes:
 - **Rebala** vanaküla keskus eksponeerib sumbkülale iseloomulikke vanaküla jooni, kus põhielementideks on iseloomuliku paigutusega korrastatud elukohad ja külateed.
 - **Vandjalas** eksponeeritakse külastruktuuri, kus põhielementideks on külale iseloomulik paearhitektuur.
 - **Rootsi-Kallavere** vanaküla keskus on ilmekaks kontrastiks kahe kultuurikeskkonna ristumispaigas. Selle küla ja Maardu linna piirimail, tunnetab selgemini kui kuskil mujal Rebala kaitseala eesmärkide vajalikkust.
- 3. Kostivere mõisa kultuurikeskus** – on mõishoonesse kohandatud ruumide kompleks kultuurielu viljelemiseks nii Jõelähtme valla külastajatele kui ka kohalikele elanikele. Kuna mõisa- ja sellega seotud kultuurielu on üks osa eesti ajaloost, loob mõis kultuurikeskuseks sobivaima miljöö erinevate kunstiliikidega tegelemiseks. Kultuurikeskuse põhielementideks on kontserdisaal, näitusesaal, väli- ja siseõpikojad.

Polüfunktsionaalsed õpikojad võimaldavad mitmekülgsete õppeprogrammide, seminaride, kultuurisündmuste jne korraldamist. Kostivere mõisa kultuurikeskuses toimuvad avatud üritused ja pakutakse baasteenuseid.

- 4. Jägala-Joa looduskeskus** – on rajatud papivabriku asundusküla barakkide või endise pioneerlaagri baasil piikonna külastatavaima loodusobjekti Jägala joa ja kahe jõe Jägala

ning Jõelähtme ristumiskoha lähedusse. Looduskeskus on objektide võrgustik, mis loob atraktiivsed võimalused looduse eripära ja loodusseaduste tundma õppimiseks vahetus looduskeskkonnas. Toote põhielementideks on väli- ja siseõpikojad, seminariruumid ja loodusõpperajad. Jägala-Joa looduskeskuse poolt pakutavate õppe- ja külastusprogrammidega luuakse eeldus tunnetada looduse eripära ja selle mõju elukeskkonnale atraktiivsel moel looduskeskkonnas.

Rebala muinsuskaitseala turismi põhitooted loovad tuuma Eesti ajaloo-, kultuuri- ja loodushariduse edendamiseks ning samuti loovad aluse kaitseala regulaarseks külastamiseks, pakkudes külastajatele ajaloo-, kultuuri- ja looduselamusi, mis omakorda loob eeldused piirkonna turismiettevõtluse arengule.

4.2.2. Toetavad tooted

Rebala muinsuskaitseala toetavateks toodeteks on:

- 1. Rajatised ja objektid** – rikastavad ja loovad lisavõimalusi keskuste juurde läbi õppe-, matka-, teemaradade, väliõpikodade (väljaspool keskuseid) ning lauluväljaku. Erinevad rajad ja kojad koos vaatetornide, -sildade ja -platvormidega loovad eeldused keskustest välja jäävate Rebala muinsuskaitsealal olevate ajaloo-, kultuuri- ja looduspärandi tutvustamiseks (Saha kabel, „Lastekangrud“, Kostivere karstiaala, Jägala jüga jt).
- 2. Promoüritused** – Muinasaja festival ja „Joa muusika“ toetavad Rebala muinsuskaitseala tuntuse ja populaarsuse suurenemist ning maine kujundamist, pakkudes teemakohaseid suurüritusi laiadele sihtrühmadele.
- 3. Keskused** – toetavad terviktoote eesmärke ja tegevust, pakkudes huvilistele täiendavalt Rebala muinsuskaitsealaga väärtuste tutvustamist:
 - **Meele Vald (Jõelähtme kirikla baasil)** on kristlikule väärtussüsteemile tuginev õppe- ja arengu/ kasvukeskkond (avatud klooster).
 - **Jägala Linnamägi** – alternatiiv-arheoloogia park/ külastuskeskus.
- 4. Turismiettevõtlus** – toetavad terviktoote võrgustikku turistide olmevajaduste (magamine, söömine, hügieen) rahuldamiseks loodud võimalustega, mis koosnevad traditsioonilistest turismitoodetest: majutused, toitlustuskohad, saunad, SPA-d jne. Samuti on oluline toetus läbi sekundaarsete turismiteenuste: seminariteenus, meelelahutus (kontserdite, ürituste korraldamine ja läbiviimine), aktiivne puhkus (matkade, retkede, seikluste, ratsutamise, golfi mängu jne. korraldamise ja/või läbiviimise).

4.2.3. Täiendavad tooted

Rebala muinsuskaitseala turismitoote täiendavad tooted on:

- 1. Vandjala paepark** – külastuskeskus, mis asub Maardu ja Loo külade piirkonnas. Paepark pakub külastajatele hariduslikke, käelisi ja rekreatiivseid tegevusi, mille põhielementideks on paekivi kunstiaala ja aktiivse puhkuse alad.

Paekivi kunstiala moodustavad ehitus-, tarbe-, kujutava- ja ehtekunstialad koos paekivi murdmise ja kasutamise õpi/meistrikodade ning ekspositsioonidega.

Aktiivse puhkuse ala moodustavad seiklusrada, veespordi harrastusala, spordi- ja mänguväljakud. Alal on võimalus läbi viia erinevaid võistlusi, meeskonna- ja muid mängu ning koolitusi.

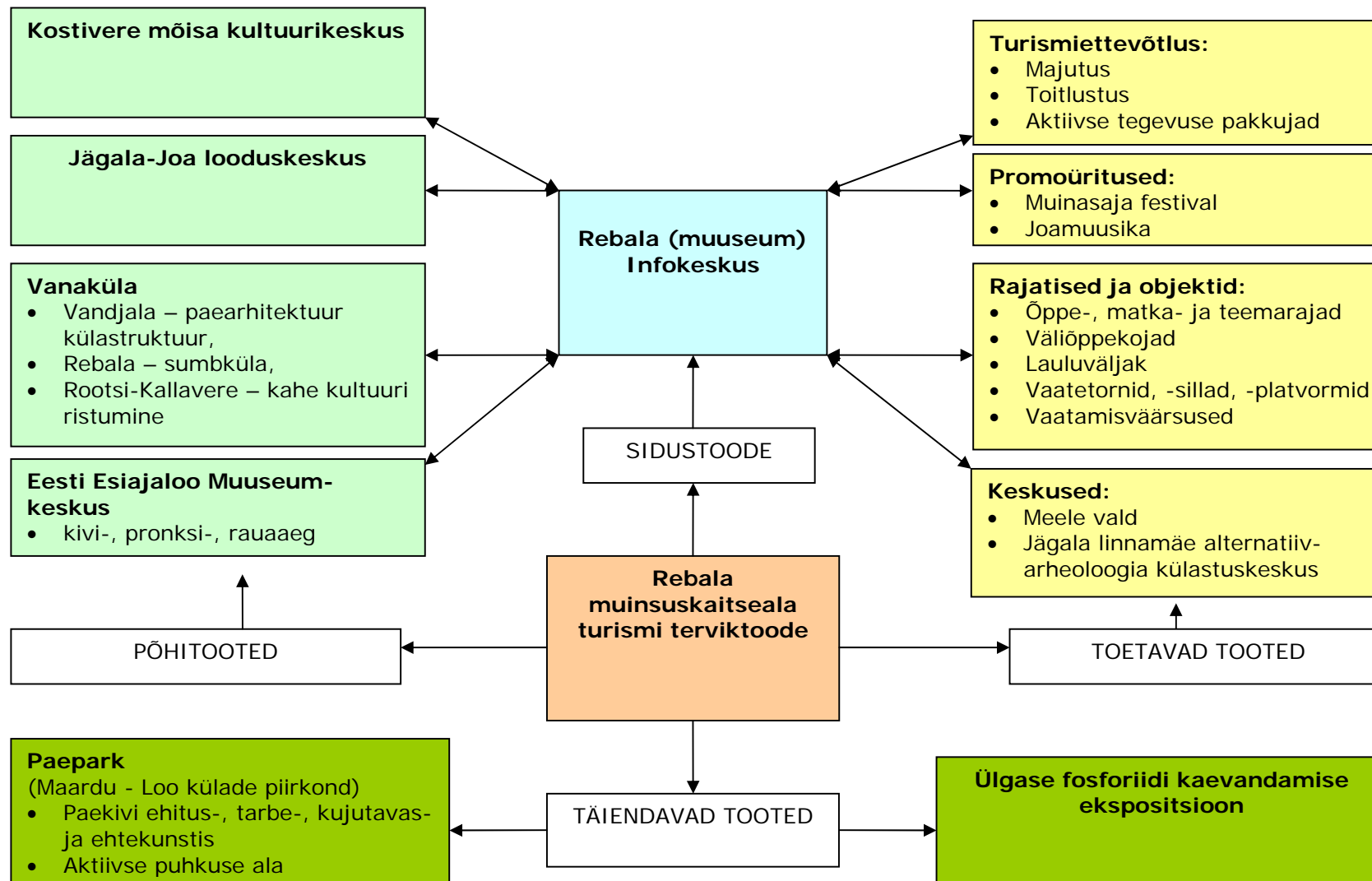
2. Ülgase fosforiidi kaevandamise ekspositsioon –tehismaastikule koondatud objektide võrgustik, mis eksponeerib 1920.-ndate alguses esmakordselt Eestis Ülgasel alustatud fosforiidi kaevandamist, mille ajalugu kulmineerub fosforiidisõjaga ja kaevanduse sulgemisega. Ekspositsiooni põhielementideks on Ülgase paekallas, Fosforiidi kaevandamise käigud, avatud karjäär ja rikastusvabrik.

Looduslik mitmekesisus ning looduslugu vaadelduna Jõelähtme vallas asuvatelt geoloogilistelt ja muudelt loodusväärtustelt võimaldab ilmekaimalt esitleda Eestis majanduse, kultuuriajaloo ja ühiskonna ajaloolise arengu aspekte võrreldes säästva arengu printsiipidest johtuvaga. Seega on Jõelähtme vallas head eeldused säästva arengu hariduskeskuste ja õpikodade võrgustiku väljaarendamiseks, mis loovad lisaväärtust ja tagavad parema jätkusuutlikuse planeeritavatele toodetele.

Rebala muinsuskaitseala tervikliku turismitoote skeem (põhitooted, toetavad tooted, täiendavad tooted) on ära toodud punktis 4.2.4.

4.2.4. Rebala muinsuskaitseala turismitoote skeem

5. Arendusideede rakenduskeem

5.1. Ideede rakendamise põhietapid

Tervikliku turismitoote väljaarendamise võib toote arendamise seisukohast jagada nelja blokki/etappi:

- 1) Rebala Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse ja infokeskuse rajamine; Rebala külakeskuse väljaarendamine.
- 2) Jägala-Joa looduskeskuse ja Kostivere mõisa kultuurikeskuse väljaarendamine.
- 3) Rootsi-Kallavere, Rebala, Vandjala külade baasil nn vanakülade toote väljaarendamine.
- 4) Paepargi väljaarendamine ja Ülgase fosforiidi kaevandamise eksponeerimine.

Järgnevalt tuuakse välja iga etapi põhiolemus ning lühiiseloostus. Oluline on lisaks põhietappidele paralleelselt välja arendada ka toetavad tooted (rajatised ning objektid). Põhitooted aitavad terviklikumaks muuta õppe-, matka-, teemaradade ja väliõppekodade väljaehitamine. Atraktiivsuse suurendamiseks on oluline välja arendada ka lauluväljak, vaatetornid ja –platvormid. Täpsema jaotuse toetavate toodete väljaarendamise osas annavad koostatavad Keskus-Muuseumi, Kostivere mõisa, Jägala joa (pioneerilaagri) ja Saha kabeli teostatavus-tasuvusanalüüsid.

Läbivalt tuleb tegeleda turismiettevõtluse arendamisega – majutus, toitlustus, aktiivse tegevuse pakkujad. Kuivõrd tegemist on pigem erasektori poolt pakutavate teenustega, siis pole neid tegevusi arendusetappidesse sisse kirjutatud, küll aga peab vald omalt poolt soosima ettevõtluse igakülgset arengut ning seda ka omalt poolt suunama.

Arendusideede elluviimine läbi konkreetsete arendusprojektide ei pea kulgema väljatoodud etappide kaupa – sõltuvalt täiendavatest rahataotlemisvõimalustest ja erasektori huvist on otstarbekas etappe kombineerida ja arendusprojekte teostada paralleelselt. Enamus planeeritavatest tegevustest on struktuurifondide „Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise” meetme alt toetatavad.

1) Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse ja Rebala infokeskuse rajamine; Rebala külakeskuse (vanaküla) väljaarendamine

Tervikliku turismitoote väljaarendamise esimeseks etapiks on nn sidustoote väljaarendamine, mis koordineerib edaspidi kõikide teiste osade arendamist ning turundust. Vajalik on olemasoleva Rebala muuseumi hoone juurde täiesti uue ehituse püstitamine, kus hakkavad paiknema nii Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskus kui infokeskus. Infokeskus täidab edaspidi siduvat rolli, töötab välja tooted ja teenused/paketid, müüb suveniire ja meeneid. Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse ja infokeskuse juures antakse ülevaade ka Rebala turismi terviktootest, keskusel on oluline ajaloohariduslik roll.

Rebala muuseum on üks tuntumaid objekte Rebala kaitsealal, kuid hetkel vähepopulaarne külastuskoht. Tuntud objekti laiendamine ja väljaarendamine loob head

eeldused Rebala kiiremaks populaarsuse saavutamiseks. Lisaks asub muuseum-keskus strateegiliselt heas kohas – Tallinn-Narva maantee ääres.

Muuseum-Keskse põhitootte arendamisel on tähtis tähelepanu pöörata Rebala külakeskuse kui turismitootte arendamisele, kuivõrd see lisab tootele terviklikkust. Küla on oluline täiendus muuseumile.

Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse ja Rebala infokeskuse väljaarendamise puhul on võtmeorganisatsioonideks Jõelähtme Vallavalitsus, valla asutus Rebala (Rebala muuseum) ning SA Rebala Fond.

2) Jägala-Joa looduskeskuse ja Kostivere mõisa kultuurikeskuse väljaarendamine

Jägala-Joa looduskeskus ja Kostivere mõisa kultuurikeskus laiendavad Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse väljaarendamise järgselt sobivalt Rebala teenustespektrit ning toetavad Rebala loodus- ja kultuuripärandil baseeruvalt Muuseum-Keskuse ajaloohariduslikku rolli.

Kostivere mõisa puhul on ettevõtmisest huvitatud lisaks omavalitsusele ka erasektor, ilmselt on mõisa arendamiseks vajalik uue mittetulundusliku organisatsiooni loomine. Jägala jõe Looduskeskus on Jägala jõe ja kahe jõe (Jägala ning Jõelähtme) ristumiskoha lähedusse rajatav objektide võrgustik, mis loob võimalused kohaliku looduspärandi tundma õppimiseks vahetus looduskeskkonnas, kasutades ära seni kõige populaarsemat valla objekti – Jägala juga.

Teise etapi peamised toetavad tooted on promoüritused (muinasaja festivali ja joamuusika korraldamine) ja kultuuritegevust toetavad rajatised (nt lauluväljaku rajamine).

3) Rootsi-Kallavere ja Vandjala külade baasil nn vanakülade toote väljaarendamine

Vanakülade toote väljaarendamine on kõige lihtsam käivitada Rootsi-Kallavere baasil, kuna see küla on kõige rohkem selliseks arenduseks valmis. Rootsi-Kallavere arenduseks loob head eeldused külas säilinud ja heas seisus olev keskne struktuur ning küla toimekas kogukond. Rootsi-Kallavere keskus on ilmekaks kontrastiks kahe kultuurikeskkonna ristumispaigas.

Vandjala küla jääb Paepargi vahetusse lähedusse, eksponeeritakse külastruktuuri, kus põhielementideks on külale iseloomulik paearhitektuur

Rootsi-Kallavere ja Vandjala baaseil vanakülade toote väljaarendamise juures mängivad olulist rolli kohalikud külaseltsid, kellel on toodete väljaarendamiseks vajalik omavalitsuse toetus.

4) Paepargi väljaarendamine ja Ülgase fosforiidi kaevandamise eksponeerimine

Terviktoote väljaarendamise neljanda etapi moodustavad põhitoodete väljaarendamise järgselt kahe täiendava toote väljaarendamine – paepargi ja fosforiidi kaevandamise eksponeerimine.

Paepargist (Maardu-Lood külade piirkond) kujuneb aktiivse puhkuse piirkond, mis täiendab tervikkontseptsiooni ajaloo-, looduse- ja kultuurikeskseid põhitooted erinevate rekreatiivsete tegevusvõimaluste näol. Ülgase fosforiidi kaevandamise eksponeerimine laiendab omakorda külastuspiirkonda ning pikendab seeläbi turistide viibimist Rebala muinsuskaitsealal.

Arendusblokid, nendes tehtavad peamised tegevused ja blokkide väljundid on kirjeldatud tabelis 6.

Tabel 6. Rebala turismitoote arendusetapid

Etapp	Tegevused/investeeringud	Aeg, vahendid
I etapp	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eesti Esiajaloo Muuseum-keskuse väljaarendamine (uus hoone, eeln. projekteerimine) 2. Infokeskuse väljaarendamine 3. Rebala küla väljaarendamine 4. Rajatiste ja objektide väljaarendamine (toetavad tooted) 	<ul style="list-style-type: none"> • 2008-2010 • „Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programm 2007-2013” + omafinantseering (vald+SA Rebala Fond, muuseum)
II etapp	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jägala-Joa looduskeskuse väljaarendamine 2. Kostivere mõisa kultuurikeskuse väljaarendamine 3. Promoürituste korraldamine 	<ul style="list-style-type: none"> • 2008-2012 • Vald, erasektor, „Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programm 2007-2013”
III etapp	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rootsi-Kallavere küla väljaarendamine 2. Vandjala küla väljaarendamine 	<ul style="list-style-type: none"> • 2010-2013 • Vald, külaseltsid, erasektor, erinevad fondid (peamiselt PRIA ja LEADER programmid)
IV etapp	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paepargi väljaarendamine 2. Ülgase fosforiidi kaevandamise eksponeerimine 	<ul style="list-style-type: none"> • 2010-2013 • Vald, erasektor, erinevad fondid

5.2. Toote rakendamise organisatsiooniline mudel

Lähtuvalt Rebala muinsuskaitseala toodetest tuleb käsitleda ka turismitoote rakendamise organisatsioonilist mudelit. Oluline on lähtuda olemasolevast ressursist (eksisteerivatest ja toimivatest organisatsioonidest) ning täiendavalt analüüsida, kas ja mida oleks organisatsioonilises plaanis juurde tarvis.

Sidustoote ning ühe peamise põhitooe vastutajaks jääb juba olemasolev Rebala muinsuskaitseala muuseum, mis käesoleval hetkel ka Rebala muuseumit haldab. Muuseumi peamisteks ülesanneteks on üldise turunduse korraldamine, materjalide ja info jagamine, samuti meenete müük jms.

Kuivõrd üksikobjekte on rohkesti, ei jõua muuseum üksi kõiki arendustegevusi koordineerida ning seetõttu on mõistlik kaasata iga objekti puhul erinevaid partnereid. Juurde tuleb luua vaid üksikuid organisatsioone, enamik on vallas juba olemas. Toote rakendamiseks tuleb teha koostööd ning protsessid ja ülesanded efektiivselt omavahel kooskõlastada.

Lk 56 paiknev joonis annab ülevaate erinevate organisatsioonide rollist Rebala terviktoote juures.

Skeem on koostatud tootepõhiselt - iga toote juurde on välja toodud ka organisatsioon, mis vastava toote osaga tegelema peab.

Organisatsioonide funktsioonid on järgmised:

- Rebala muinsuskaitseala muuseum etendab üldise koordineerija ja turundaja osa, lisaks vastutab otseselt Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse ja infokeskuse eest;
- loodav MTÜ Kostivere mõisa juurde etendab mõisa väljaarendaja ja tegevuste korraldaja osa;
- Jägala-Joa looduskeskuse juurde loodav MTÜ etendab väljaarendaja ja tegevuste korraldaja osa;
- külaseltsid korraldavad vanakülades toimuvat;
- MTÜ Säätvat arengut toetav Jõelähtme korraldab paepargi arengut ja toimimist;
- Ülgase külaselts ja tõenäoliselt loodav MTÜ korraldab kõike kaevandusega seonduvat;
- Jõelähtme Valla Kultuuriühing tegeleb ürituste korraldamisega;
- MTÜ Jõelähtme Matka- ja Rattaklubi tegeleb koostöös Rebala muuseumiga radade ja muude objektide arendamisele kaasa aitamisega, radasid haldab keskus;
- EELK Jõelähtme Püha Neitsi Maarja kogudus vastutab nn Meele valla eest;
- MTÜ Jägala Linnamäe vastutab Jägala Linnamäe arendamise eest.

PÕHI TOOTED

SIDUSTOODE:

- Rebala infokeskus (sidustoode, mis vastutab üldise koordineerimise ja turundamise eest)
- SA Rebala Fond (aitab kaasa vahendite hankimisel ning koordineerimisel)

EESTI ESI- AJALOO MUUSEUM- KESKUS

Rebala
muinsus-
kaitseala
muuseum

JÄGALA- JOA LOODUS- KESKUS

tõenäoline on
luua MTÜ
koostöös
ettevõtjatega
;
arendamisest
on huvitatud
ka MTÜ
Säästvat
arengut
toetav
Jõelähtme

VANAKÜLAD

külaseltsid

KOSTIVERE MÕISA KULTUURI- KESKUS

loodav
MTÜ+Jõeläht
me Valla
Kultuuriühing

TÄIENDAVAD TOOTED

PAEPARK

MTÜ Säästvat
arengut
toetav
Jõelähtme

ÜLGASE FOSFORIIDI KAEVANDA- MISE EKSPONEER- IMINE

Ülgase
külaselts,
tõenäoline ka
MTÜ loomine

TOETAVAD TOOTED

TURISMI- ETTE- VÕTLUS

valla
ettevõtjad

PROMO- ÜRITUSED

Jõelähtme
Valla
Kultuuri-
ühing

RAJATISE D JA OBJEKTID

MTÜ
Jõelähtme
Matka- ja
Rattaklubi

KESKU- SED MEELE VALD: EELK

Jõelähtme
Püha Neitsi
Maarja
Kogudus;
**JÄGALA
LINNA-
MÄGI:**
MTÜ Jägala
Linnamäe

6. Turundus

6.1. Turunduseesmärgid

Rebala muinsuskaitseala on Euroopa/välisturul suhteliselt tundmatu turismiobjekt. Eesti turul teatakse Rebala muinsuskaitsealalt peamiselt Jägala juga ja Rebala muuseumit. Samas teatakse neid objekte rohkem vaatamisväärsustena kui turismikeskustena.

Turunduse üldeesmärk on Rebala muinsuskaitseala kui mitmekülgse külastusala populaarsuse tõstmine. Eesmärgi saavutamiseks luuakse külastajatele atraktiivne keskkond, mida täiendatakse pideva tootearendusega ning teadvustatakse sihtrühmi Rebala muinsuskaitseala uutest võimalustest. Üldesmärgi saavutamise indikaatoriks on järgnevad turunduseesmärgid.

Järjepidev tootearendus

Tootearendus võimaldab kohaneda turumuutustega, tõsta tuntust ning hoida mainet ja stabiilset (ka tõusvat) külastatavust.

I etapp on läbitud aastaks 2010. Välja ehitatud on Eesti Esiajaloo Muuseum-keskus ja infokeskus, väljaarendatud on toetavad rajatised ja objektid. Lisaks on teostatud Rebala külakeskuse kujundamine turismitooteks, mis tutvustab muistset sumbküla struktuuri. Loodud on avaliku sektorit, piirkonna kolmandat sektorit ja ettevõtjaid arendustegevusse kaasav struktuur. Valminud esmased külastus- ja õppeprogrammid muinasaja tundmaõppimiseks. Kujundatud on kõitev muinsuskaitseala võimalusi tutvustav veeb.

II etapp on läbitud aastaks 2012. Väljaarendatud on Jägala-Joa looduskeskus ja Kostivere mõisa kultuurikeskus ning toetavad teenused nagu õpperajad, -kojad, lauluväljak. Valminud on täiendavad külastus- ja õppeprogrammid erinevatele sihtrühmadele. Teise etapi läbimisega on rakendatud kaitseala oluliseim ajaloo-, kultuuri- ja looduspärand, moodustades ala teenuste esmase võrgustiku väärtushinnangute kujundamiseks nii turistide kui kohalike elanike seas. Teise etapi läbimisega käivitatakse promoürituste korraldamine vähemalt kaks korda aastas.

III etapi läbimise tulemusel on väljaarendatud Rootsi-Kallavere ja Vandjala vanakülade turismitoode, mis täiendavad suurepäraselt Eesti Esiajaloo Muuseum-keskust talu ja külakultuuri traditsioonide ja elu-olu tutvustamisega muinasajast tänapäevani. Väljatöötatud on täiendavad külastusprogrammid, kus põhirõhk on kohaliku kogukonna väärtustamisel.

IV etapi läbimise tulemusel on väljaarendatud Paepark, mis täiendab võrgustikku käeliste ja aktiivsete tegevustega, tutvustades samas erinevaid kunstiliike (s.h arhitektuur) ja Ülgase fosforiidi kaevandamise eksponeerimine, mis võimaldab tutvustada piirkonna lähiajalugu ning loob eeldused muuta tööstuse mõjul rikutud maastik piirkonnale väärtuslikumaks läbi kasutamise turismimajanduses hariduslike ja aktiivsete vaba-aja veetmise võimaluste loomisel.

Väljaehitatud ja toimiv terviktoode loob Rebala muinsuskaitseala külastajatele atraktiivset keskkonda, huvitavaid ja mitmekülgseid tegevusi. Toimiv teenuste kompleks tagab stabiilse külastatavuse läbi erinevate teemakohaste külastus- ja õppeprogrammide läbiviimise.

Tihe koostöö

Rebala infokeskuse koordinaatori, Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskuse, Jägala-Joa looduskeskuse, Kostivere mõisa kultuurikeskuse, külade jt. objektide haldajate ning vallavalitsuse ja ettevõtjate vahel toimub tihe koostöö:

- Töötatakse välja erinevad külastus- ja õppeprogrammid;
- Korraldatakse valdkonnapõhiseid ja turismiteenindus koolitusi;
- Viiakse läbi järjepidev turundus: kujundatakse ühine veeb, antakse välja voldikud, raamatud jm väljaanded, korraldatakse tutvumissõite reisikorraldajatele, ajakirjanikele jne, osaletakse ühiselt turismimesseidel ning turismikataloogides.
- Korraldatakse ainepõhiseid ja integreeritud koolitusi koolide õpetajatele;
- Korraldatakse promo- ja teisi ühisüritusi.

6.2. Turundusstrateegia

Rebala muinsuskaitseala toote turunduskava üldeesmärgiks on populaarsuse tõstmine ja püsijäämine. Turul tuntuse tõstmise takistuseks on kaitseala praegune maine kui huviväärsete objektide kuid piiratud võimalustega külastusala.

Rebala muinsuskaitseala turundusstrateegia tuleneb eelpool loetletud takistuste ületamise vajadustest:

1) Maine kujundamine

Rebala muinsuskaitseala toodete maine kujundamisel on esmajärgulisteks strateegilisteks tegevussuundadeks presentatsioonid ja teabetunnid/-päevad potentsiaalsetele koostööpartneritele: reisikorraldajad, haridusasutused, huvialaklubid, seltsid, ettevõtted jne. Teiseks oluliseks kanaliks on pressiteated läbi meediakanalite.

2) Tuntuse tõstmine

Tuntuse tõstmisel on oluline aktiivne turundustegevus (eelkõige otseturundus) sihtgruppide hulgas (nt koolid, huvikoolid, klubid, ettevõtted, reisikorraldajad jt). Oluline on infomaterjalide koostamine, trükkimine ja levitamine, internetipõhise reklaami ja müügi käivitamine ning koostöövõrgustiku loomine ja hoidmine. Tuntuse tõusu toetab olulisel määral PR-ürituste korraldamine vähemalt 2 korda aastas. Populaarsuse tõstmisel on olulisel kohal järjepidev külastusprogrammide uuendamine tulenevalt muutustest turul ja mitmekülgsete tegevuste korraldamine erinevatele sihtrühmadele (nt peredele, klubidele, koolidele, Rebala muinsuskaitseala huvialaringidele, ettevõtetele ja ka lühiprogrammid ekskursioonigruppidele).

3) Külastusharjumuse kujundamine

Külastusharjumuste kujundamisel on oluline Rebala muinsuskaitseala arendusetappide täideviimine ja tegevuste käivitamine. Efektivseks harjumuse tekitajaks võib lugeda koostöös partneritega, tuua läbi järjepideva kultuuri-, spordi- ja huvialategevuste lapsed parki. Sellega on loodud eeldused ka lastevanemate külastusharjumuse kujunemiseks. Vabaajaveetmise teenuste (jt nt vabaõhu koolitused töötubades) osutamine ja ürituste järjepidev korraldamine süvendab ja stabiliseerib külastatavust.

Külastusharjumuse kujundamist ja hoidmist toetab olulisel määral teabe edastamine läbi meediakanalite ning PR-ürituste korraldamine erinevatele sihtrühmadele.

Vaba aja veetmise teenuste (jt nt vabaõhu koolitused töötubades) osutamine ja ürituste järjepidev korraldamine süvendab ja stabiliseerib külastatavust. Külastusharjumuse kujundamist ja hoidmist toetab olulisel määral teabe edastamine läbi meediakanalite ning PR-ürituste korraldamine erinevatele sihtrühmadele.

6.3. Turundusplaan

Info ja reklaamiprintsiibid

- Turundust koordineerib Rebala infokeskus;
- Internetipõhine kättesaadavus – kodulehekülg ja lingid koostööpartnerite kodulehetedel vähemalt kolmes keeles (eesti, vene ja inglise keel). Kodulehekülje ülesehitus peab olema atraktiivne, kuid samas lihtne ja arusaadav;
- Jaotusmaterjalide mitmekesisus – mida kaugemast sihtriigist turisti püütakse meelitada, seda rohkem peab olema reklaammaterjali kaasatud eksponaate. Seetõttu tuleb valmistada nii tootepõhine reklaam igas keskses, terviktoote reklaam kui ka osaleda ühistrükises teiste Eesti turismikeskustega-teenuse pakkujatega;
- Tihe koostöö reisikorraldusfirmadega ja haridusasutustega – tutvusmireisid, koolitused, tooteinfo. Vahendajate kaudu on lihtsam jõuda lõpptarbijani kui nad ise omavad põhjalikku infot (sh. visuaalset);
- Majutus-, toitlustus- ja aktiivse puhkuse ettevõtjate varustamine reklaammaterjaliga, mis võimaldab ettevõtetel kasutada Rebala Muinsuskaisteala tooteid ja üritusi turundusargumenina.

Tabel 7. Reklaammaterjalid, -kanalid ja meetodid

Meetod	Materjal/ info / partnerid	Jaotuskanalid	Sihtrühmad
Kodulehekülg	Rebala Muinsuskaisteala kodulehekülg: <ul style="list-style-type: none"> Üldtutvustav Keskused, rajatised, objektid Külustus- ja õppeprogrammid Ürituste kalenderplaani 	<ul style="list-style-type: none"> Internet 	<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Giidid Haridusasutused Lõpptarbija
	Lingid: <ul style="list-style-type: none"> Jõelähtme Vallavalitsus Ettevõtjad 	<ul style="list-style-type: none"> Internet 	<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Giidid Haridusasutused Lõpptarbija
Trükised	Keskuste voldikud <ul style="list-style-type: none"> tooteinfo 	<ul style="list-style-type: none"> Turismiinfokeskused Kohalikud ettevõtjad 	<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Giidid Lõpptarbija
	Rebala Muinsuskaitseala trükis <ul style="list-style-type: none"> Imago Tooteinfo Ürituste kalenderplaani 	<ul style="list-style-type: none"> Turismiinfokeskused Kohalikud ettevõtjad Turismimessid 	<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Giidid Haridusasutused Lõpptarbija
	Maakonna ühistrükis <ul style="list-style-type: none"> Imago 	<ul style="list-style-type: none"> Turismiinfokeskused; Turismimessid 	<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Lõpptarbija
	Regulaarne uudiskiri <ul style="list-style-type: none"> programmid üritused uuendused 	<ul style="list-style-type: none"> E-post/ internet 	<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Giidid Haridusasutused Turismiinfokeskused
Presentatsioonid	Rebala Muinsuskaitseala <ul style="list-style-type: none"> Tooteseminar koostööpartneritele (toodete tutvustus, paketeerimise võimalused) 		<ul style="list-style-type: none"> Reisikorraldajad Giidid Kohalikud turismiettevõtjad Kolmas sektor

6.4. Turg ja sihtrühmad

6.4.1. Turu ülevaade

Euroopa

Maailma Turismiorganisatsiooni (UNWTO) esialgetel andmetel oli 2007. aasta jaanuarist augustini reisimine Euroopa riikidesse kasvanud 4,2% võrra (võrreldes 2006. aasta sama perioodiga). Euroopa regioonidest olid kõige paremad tulemused Lõuna-Euroopal.

Eesti lähiriigid – Soome, Läti ja Leedu – kuulusid sihtkohtade hulka, kus turismi kasv oli Euroopa keskmisest kiirem. **Soomes** kasvas välis turistide ööbimiste arv esimese üheksa kuuga 7%. Poole kasvust andis suurima osatähtsusega sihtrühma – Venemaa – turistide märkimisväärne (+28%) lisandumine. Lisaks kasvas tunduvalt talvehooajal Põhja-Soome sõitnud Suurbritannia ning Saksamaa ja teiste Kesk-Euroopa turistide arv Soomes. **Lätis ja Leedus** on märkimisväärselt kasvanud Venemaa turistide arv, suurenenud on ka turism Norrast, samuti Balti riikide vaheline turism.

Turismi kasv Euroopas tuleneb suures osas väiksema osatähtsusega turismiturgude (**Venemaa, Hispaania, Itaalia**) elanike reisimisaktiivsuse kasvust. Kõige suuremat mõju on avaldanud Venemaa elanike välisreiside kasv 10%. Samas kahe kõige suurema osatähtsusega turismituru elanike reisimisaktiivsus näitas tagasihoidlikke tulemusi (Saksamaa jäi eelmise aasta tasemele ja Suurbritannia on sel aastal vähenenud 2%). Samal ajal kasvas Suurbritannia elanike välisreiside seas reise arv kaugsihtkohtadesse. Eurooplaste välisreisid muutusid jätkuvalt veidi lühemaks. Kasvanud on individuaalreiside ja viimase hetke reise arv. Jätkuvalt kasvas interneti kasutamine reisi broneerimiseks (13% võrra). Interneti kaudu broneeris reisiteenuseid 36% Euroopa turistidest. Ka reisiinfo allikana on internet esikohal. Sihtkoha valikul tähtsustatakse järjest enam **kvaliteeti** (vastukaaluks paari eelmise aasta trendile, kui sihtkoha valikul olid olulised odavad pakkumised).

(http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maaailma_turism_jaan-sept_2007.pdf).

Eestisse sissetulev turism

Nagu 2006. aastal, kompenseeris siseturismi kasv ka tänava esimesel üheksal kuul majutusettevõtetele välis turistide arvu vähenemise (joonis 1). Tänu siseturismi kasvule suurenes majutusettevõtetes ööbinud klientide arv 4% (sise- ja välis turistid kokku), nende ööbimiste arv kasvas samuti 4%.

2007. aasta jaanuarist septembrini ööbis Eesti majutusettevõtetes 1,1 miljonit välis turistit. Võrreldes 2006. aasta sama perioodiga vähenes nende arv 3,7%. Valdavalt tulenes ööbimiste vähenemine välis turistide ööbimiste arvu langusest spaades ja sanatooriumides. Muude tööreisijate arv on tänava mõnevõrra kasvanud, puhkuse reisijate arv aga jäänud enam-vähem eelmise aasta tasemele. Seoses pronksõduri teisaldamise ja aprillirahutustega hakkas alates aprillist vähenema ka turistide arv Venemaalt, kuid nende mõju välis turistide koguarvule on suhteliselt tagasihoidlik võrreldes Soome ja isegi Rootsi turistide arvu vähenemisega.

Fakt, et samal ajal, kui turism Euroopa riikides kasvab, on vähenenud Eestit külastavate välis turistide arv paljudelt olulistelt sihtturgudelt, näitab Eesti kui sihtkoha konkurentsivõime nõrgenemist võrreldes teiste Euroopa sihtkohtadega. Olulisemate teguritena, mille osas Eesti on kaotanud konkurentsivõimet, tuleb nimetada hindade tõusu ja otselennuühenduste (sealhulgas odavlendude) vähesust Eestisse. Lisaks on Eesti turismi negatiivselt mõjutanud poliitilised probleemid suhetes Venemaaga.
(http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maailma_turism_jaan-sept_2007.pdf).

Eesti siseturism

Pärast 2006. aasta rekordilist, 34%-list siseturistide arvu kasvu majutusasutustes on nende lisandumine tänavu olnud vastavalt ootustele mõnevõrra aeglasem kui 2006.aastal. Esimesel üheksal kuul majutati 745 000 siseturisti (kasv 17% ehk 106 000 võrra). Nende poolt majutusettevõtetes veedetud ööde arv kasvas samuti 17%. Nagu eelmiselgi aastal, kasvas kõigil eesmärkidel reisinud siseturistide arv. Tänavu on siseturism kõige rohkem kasvanud Harjumaal, Pärnus, Tallinnas, Ida-Virumaal, Läänemaal, Tartus, Saare, Viljandi, Võru ja Jõgeva maakonnas.

Tallinnas, Võrumaal ja Jõgevamaal lisandus märkimisväärselt siseturistide tööreise, Ida-Virumaal, Viljandimaal ja Saaremaal puhkusereise. Pärnus, Harjumaal ja Läänemaal kasvas nii puhkuse- kui ka tööreiside arv. Samas vähenes talvekuudel siseturism traditsioonilistes talispordi piirkondades Valga- ja Võrumaal (sealhulgas nii puhkuse- kui ka töö- ja konverentsireisid). Siseturismi kiire kasv paaril viimasel aastal, tuleneb eelkõige majanduskasvust Eestis. Tänu sellele saavad Eesti elanikud rohkem kulutada oma isiklikele puhkuse- ja tööreisidele ning Eesti firmad ja asutused seminaridele ja firmaüritustele. Pidevalt on lisandunud ka siseturistidele atraktiivseid ajaveetmis- ja puhkamisvõimalusi, ühtlasi on turismiteenuste pakkujad järjest enam suunanud oma turundustegevusi ja pakkumisi siseturistidele.

(http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maailma_turism_jaan-sept_2007.pdf).

Harjumaal on 2007. aastal majutatud turistidest jätkuvalt peamiselt Eesti siseturistid, moodustades maakonnas sihtriikide lõikes enim majutatute arvust üle 70%. Eesti siseturistide arv Harjumaal alates 2004. aastast kasvanud kiiresti ja jätkuvalt (2005.a. 30%, 2006.a. 48% ja 2007.a. 41%). Seega on Eesti siseturg Harjumaal jaoks üks olulisemaid. Majutatud välis turistide arvu poolest domineerivad Soome (vaatamata , et 2007.a. majutatud Soome turistide arv on vähenenud koguni 19%) ja tuiside arvu kasvu poolest Läti (69%) ja Poola (90%).

Soomlaste ja rootslaste huvi langust võib osalisel seletada hindade tõusuga Eestis teise põhjusena võib nimetada Läti konkurentsipositsiooni mõningast tugevnemist tänu Rootsi ja Läti vaheliste laeva- ja odavlennuühenduste lisandumisele, ning Läti varasemast aktiivsemale turundusele Rootsis. Kolmandaks teguriks on ilmselt küllastumine – paljudele tundub, et peale korduva külastusi **ei ole enam piisavalt stiimulit (uusi huvitavaid ajaveetmisvõimalusi ja vaatamisväärsusi) uuteks reisideks.**

Saksamaa turistide puhul oli oluliseks negatiivseks teguriks Eestisse reisimisel Tallinn-Rostocki liinilaeva käigust maha võtmine, mida paljud Saksamaal pärit turistid Balti riikidesse saabumiseks kasutasid (Saksa turistide langus 2006.a. 17% ja 2007.a. 12%). Venemaa turistide märkimisväärne langus võrreldes 2005.a. võib tuleneda Eesti

liitumisest Schengeniga, tänu millele vaid Schengeni viisat omavad Venemaa kodanikud saavad sama viisaga Eestisse reisida. Samuti on vähenemine seotud pronksõduri teisaldamise ja aprillirahutustega.

(http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_elanike_suvised_sisereisid_2007.pdf)

Täpsema ülevaate turistide arvu muutustest 2004-2007 annab järgnev tabel (www.stat.ee).

Tabel 8. Ülevaade turistide arvu muutustest 2004-2007

	2004	2005	<i>Muutus %</i>	2006	<i>Muutus %</i>	2007	<i>Muutus %</i>
Eesti	26618	34511	30	51236	48	72115	41
Soome	24512	22037	-10	20163	-9	16383	-19
Rootsi	3992	4717	18	5040	7	2748	-45
Läti	833	1087	30	1420	31	2401	69
Leedu	1071	824	-23	842	2	1071	27
Saksamaa	967	1198	24	1000	-17	881	-12
Norra	357	873	145	716	-18	865	21
Venemaa	746	1358	82	1133	-17	763	-33
Poola	378	330	-13	172	-48	326	90
Suurbritannia*	213	166	-22	206	24	195	-5

Strateegiliselt kõige mõjusam on turunduses esmane orienteerumine juba olemasolevatele Ida-Virumaa sihtturgudele. Tulenevalt turu analüüsist, on Harjumaa esmased sihtturud Eesti siseturist ja naaberriigid Soome, Rootsi, Läti ja Leedu. Teisased sihtturud on Saksamaa, Norra ja Venemaa.

6.4.2. Sihtturud

Eesti siseturg

Turu üldiseloomustus

Harjumaal domineerivad külastajate hulgas siseturistid. Endiselt reisivad rohkem eestlased kui mitte-eestlased, suurema sissetulekuga rohkem kui väiksema sissetulekuga, kõrgharidusega elanikud rohkem kui madalama haridusega elanikud ja nooremad rohkem kui vanemad inimesed. Eelmise aastaga võrreldes olid 2007.a. reisid ajaliselt mõttes õige pisut pikemad (ööbimiste arv on veidi suurenenud).

Võrreldes varasemate aastatega kasvas aktiivsete harrastustega tegelemine ja on hakatud rohkem külastama vaatamisväärsusi. Ilmneb, et keskmiselt kombineeritakse sisereisidel 2-3 peamist tegevust – sugulaste või tuttavate külastamist vaatamisväärsustega tutvumisega ja aktiivsete harrastustega.

Naised külastasid meestega võrreldes veidi enam sugulasi ja tuttavaid, ajaloo või kultuuriga seotud vaatamisväärsusi, muuseume või näitusi ning looduslikke vaatamisväärsusi.

(2007. aasta suve siseturism (vaba aja reisirid) – elanikkonna uuring, <http://www.eas.ee>)

Välisturg

Turu üldiseloostus

Endiselt reisivad rohkem suurema sissetulekuga, kõrgharidusega ja nooremad inimesed.

Soome

Eesti on aastaid olnud soomlaste populaarseim sihtkoht, 2006 aastal tegid Soome 15-74 aastased elanik 1,8 miljonit ühe- või mitmepäevast reisi Eestisse (28% kõigist välisreisidest). Kasvavat tendentsi on märgata maapuhkuse ja kahanevat kultuurisündmuste külastamise vastu. (Eesti positsioon puhkuse sihtkohana Soomes. EAS 2007)

Soome Statistikaameti Soome elanike välisreiside uuring näitab, et 2006 ja 2007 on vähenenud igat tüüpi reiside arv Soomest Eestisse – nii ühe-, kui ka mitmepäevaste reiside, nii puhkuse kui tööreiside arv. Üheks teguriks on kindlasti hindade tõus Eestis, teiseks teguriks on ilmselt küllastumine – paljudele tundub, et peale korduvaid külastusi ei ole enam piisavalt stiimulit (uued ajaveetmisvõimalused, vaatamisväärsused) uuteks reisideks. Lisaks ilmnesid 2006 a-l ka muutused soomlaste välisreiside eelistustes üldiselt. Kasvas Soomlaste puhkusereiside arv kaugematesse riikidesse (Hispaania, Kreeka, Küpros jne) ja vähenes reisimine ka Eestiga sarnastesse riikidesse: Venemaa, Läti, Poola. (Eesti ja maailmaturism 2007, EAS, turismiarenduskeskus).

Rootsi

Rootsi turistide arv on 2007 aastal kõigil kuudel vähenenud. Jaanuarist maini oli langus suhteliselt tagasihoidlik (-6%), kuid alates suvest juba üsna märkimisväärne (suvekuude kokkuvõttes -20%, septembris -17%). Rootsi spaaturistide arv, mis kasvas kiiresti perioodil 2003-2005 (kolme aastaga nende arv kaheksakordistus), kasvas 2006.aastal tunduvalt aeglasemalt kui paaril eelneval aastal; 2007.aasta jaanuarist septembrini aga vähenes nende arv veerandi võrra. Vähenenud on ka Rootsi turistide arv muudes majutusettevõtetes. Rootsi turistide ja nende ööbimiste arv on sel aastal vähenenud paljudes Eesti maakondades, kuid suurema osa langusest absoluutarvudes annab nende vähenemine Tallinnas, Pärnus ja Harjumaal. Rootsi turistide ja nende ööbimiste arv on sel aastal tunduvalt kasvanud vaid Saare maakonnas (eelmise aasta languse järel). Rootslaste huvi langust Eesti vastu võib osaliselt seletada hindade tõusuga Eestis, kuna suur osa Eestisse reisivatest rootslastest on traditsiooniliselt olnud need, keda on siia reisima motiveerinud Rootsiiga võrreldes madalamad hinnad. Teise põhjusena võib nimetada Läti konkurentsipositsiooni mõningast tugevnemist tänu Rootsi ja Läti vaheliste laeva- ja odavlennuühenduste lisandumisele, ning Läti varasemast aktiivsemale turundusele Rootsis.

Norra

Vastukaaluks Soome ja Rootsi turistide huvi vähenemisele on **Norra** olnud Eestile üks kõige kiiremat ja stabiilsemat kasvu näidanud turismiturg viimasel kümnel aastal. Kasvu on toetanud Eesti hea maine Norras, soodne hinnatase ja järjest lisandunud lennuühendused Tallinna ja Oslo vahel. Kasvu kiirenemisele aitas kaasa 2006.a. maist Tallinn-Oslo liinile lisandunud odavlennufirma Norwegian. Valdavalt on sel aastal lisandunud Norra turiste ja nende ööbimisi Tallinnas, väiksema osatähtsusega maakondadest kasvas nende arv tunduvalt ka Saare, **Harju** ja Valga maakonnas.

http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_ja_maailma_turism_jaan-sept_2007.pdf

Kasvanud on lühikeste linnapuhkuste ja spaapuhkuste populaarsus, aga ka eksklusiivsete/ unikaalsete sihtkohtade ning ökoturismi populaarsus. Sihtkohtade eelistusi määravad järjest enam odavlennuliinid. Lisaks põhipuhkusele teevad Norra elanikud tüüpiliselt aasta jooksul veel mitu 1-3 ööbimisega puhkuse reisi. Valdav osa välisreise tegevatest Norra elanikest otsib reisiinfot internetist. Norra turistide arv Eesti majutusasutustes on kümne aastaga kümnekordistunud. Vaid veerand Norra turistidest reisis mööda Eestit ringi, transpordivahenditena olid seejuures enam-vähem võrdselt olulised liinibuss või rong, oma auto ja rendiauto. Valdav osa (84%) Norra turistidest tutvus Eestis vaatamisväärsustega omal käel, lisaks käis 28% giidiga ekskursioonil, 39% näitustel, 23% kultuuriüritustel, 18% viibis looduses ja 13% tegeles aktiivsete harrastustega. Eestit oma puhkusesihtkohaks valima motiveeris neid eelkõige **Tallinna vanalinn**. 33% nimetas väga oluliseks ja 44% mõnevõrra oluliseks teguriks **soovi tutvuda kultuuri ja ajaloo**ga. Tähtsuset kolmas tegur oli **soodsad hinnad**. 20% Norra puhkuseturistidest kasutas Eestisse reisis reisipaketti ja umbes samapalju broneeris reisifirma kaudu üksikuid reisi teenuseid, umbes **60% aga reisis omal käel**.

Eestit külastanud oli keskmisest rohkem kõrgema sissetulekuga ja kõrgema haridusega elanikkonna gruppide hulgas, samuti vanemate vanusegruppide hulgas (üle 50 a.). **Eestisse puhkuse reisele tulla soovijaid on kõige rohkem nende seas, kes on Eestis mitu korda käinud**. Kuna Eestis käinud vastajad andsid Eesti turismivõimalustele üldiselt paremaid hinnanguid kui mitte käinud, näitavad tulemused ühelt poolt Eestit külastanute rahulolu reisi kohta, kuid teiselt poolt ülejäänud elanikkonna suhteliselt vähest teadlikkust Eesti turismivõimalustest.

Ajaveetmisvõimalustest ja vaatamisväärsustest Eesti-reisil nimetati kõige huvipakkumatuks restoranid ja kohvikud (neid pidas oluliseks reisikomponendiks 87% vastanutest), looduslikult kaunite kohtade külastamist (58%) ja ostuvõimalusi (57%). Järgnesid arhitektuur (48%), kultuurisündmused (43%), ööelu (41%), muuseumid, näitused (37%) ja aktiivsed harrastused looduses (33%). Negatiivne on arvamus Eesti turismiinfrastruktuuri tasemest ja Eesti atraktiivsusest lastega perede sihtkohana. Vastanutest, kellel oli lapsi, pidas Eestit lastega peredele atraktiivseks sihtkohaks 14%, ebahuvitavaks sihtkohaks aga 29%.

http://public.visitestonia.com/files/statistika/Eesti_potentsiaal_NORRAS.pdf

Läti

Turism Lätist (ka Leedust) on viimastel aastatel tunduvalt kasvanud. Jaanuar-september 2007 kasvas Läti turistide arv eesti majutusettevõtetes 10% (Leedu 21%), eelkõige Tallinnas. See on seotud elanikkonna sissetulekute suurenemisega ja välisreiside üldise

kasvuga. 2007 aastal lisandus ka mõningaid regionaalseid transpordiühendusi neist riikidest (lennuliinid Tallinn-Palanga, Riia-Kuressaare).

(Eesti ja maailmaturism 2007, EAS, turismiarenduskeskus).

Läti välisreisidest domineerivad reisisihtkohtadena lähiriigid: Eesti, Leedu, Venemaa ja Valgevene. Sihtkohtadest on esikohal Leedu, millele järgneb Eesti. Välisreisidel käivad kõige rohkem 25-44 aastased, kuid oluline sihtgrupp on ka 45-54 aastased elanikud. Läti elanikud kasutavad Eestisse reisimisel vähe reisifirmade teenust.

(Eesti maine puhkusesihtkohana: Läti elanikkonna küsitlus, oktoober-november 2005. <http://www.eas.ee>)

Leedu

Ka turism Leedust on viimastel aastatel tunduvalt kasvanud. Tänavu jaanuarist septembrini kasvas **Leedu** turistide arv 21% (eelkõige Tallinnas). See on seotud elanikkonna sissetulekute suurenemisega ja välisreiside üldise kasvuga. Tänavu suvel lisandus ka mõningaid regionaalseid transpordiühendusi (lennuliinid Tallinn-Palanga, Riia-Kuressaare).

Kokkuvõte

Rebala Muinsuskaitseala erinevatel põhitoodetel on erinevate sihtturgude sihtgrupid tulenevalt reisiharjumustest ja trendidest erinevad. Sihtgruppide erisusi käsitletakse tüpsemalt iga toote TTA-s.

7. Kokkuvõte

Jõelähtme vald on rikas oma ajaloo-, samuti looduspärandi poolest. Siiani on aga potentsiaal vähe rakendamist leidnud. Käesoleva töö eesmärgiks on töötada välja Rebala muinsuskaitseala turismitoote kontseptsioon, turunduskava ja tegevusplaan aastateks 2008-2013, luues sellega eeldused Rebala muinsuskaitseala turistidele suunatud kasutuse leidmiseks.

Dokumendi koostamise käigus viidi läbi turismifookuse hindamine, mille tulemusena määratleti Rebala muinsuskaitseala turismifookuseks **ajaloo- ja kultuuriturism**. Fookusest lähtuvalt viidi läbi ajurünnakud arendusideede saamiseks (osalesid nii valla kui ka erinevate huvigruppide esindajad). Arendusideede analüüsimise ja hindamise tulemusena määratleti muinsuskaitseala **põhitooted** (Eesti Esiajaloo Muuseum-Keskus, Vanaküla keskused – Rebala, Vandjala, Rootsi-Kallavere, Kostivere mõisa kultuurikeskus, Jägala jõe looduskeskus), **toetavad tooted** (rajatised ja objektid – Saha kabel, „Lastekangrud“, Kostivere karstiaala, Jägala juga, promoüritused – muinasaja festival ja „Joa muusika“, keskused – Meele vald, Jägala Linnamägi, turismiettevõtlus – terviktoote võrgustikku toetav) ja **täiendavad tooted** (Vandjala paepark, Ülgase fosforiidi kaevandamise ekspositsioon). Terviktoote kontseptsiooni elluviimist hakkab koordineerima sidustoode – **Rebala infokeskus**.

Dokumendis on välja toodud ideede rakendamise põhietapid: **esimese etapina** arendatakse välja Esiajaloo Muuseum-Keskus koos infokeskuse ja Rebala külakeskusega, lisaks toetavad rajatised ning objektid. **Teise etapina** arendatakse välja Jägala jõe looduskeskus, Kostivere mõis ja korraldatakse promoüritusi. **Kolmanda etapi** moodustab Rootsi-Kallavere küla ja Vandjala küla (nn vanakülade) väljaarendamine. **Neljandasse etappi** jääb paepargi väljaarendamine ja Ülgase fosforiidi kaevandamise eksponeerimine.

Turunduse eesmärkide (muinsuskaitseala üldise populaarsuse tõstmine) täitmiseks tuleb välja arendada terviktoodet üldtutvustav kodulehekülg koos ürituste kalenderplaaniga, käima tuleb saada regulaarne uudiskiri, samuti välja töötada toodet tutvustav voldik. Jooksvalt tuleb tegeleda arendustegevuste kajastamisega meedias. Suurt rõhku tuleb panna sihtturundamisele erinevate sihtgruppide lõikes (teabepäevad jms) – giidid, haridusasutused, reisikorraldajad, turismiinfokeskused, mittetulundussektor.

Tervikkontseptsioonist lähtuv edasine töö (nelja suurema objekti TTAd koostamine) annab detailselt ülevaate objektide (Rebala Keskus-Muuseum, Kostivere mõis, Saha kabel ja Jägala jõe pioneerilaager) väljaarendamisest ning pakub välja konkreetsed lahenduskäigud objektide aktiivsesse kasutusse võtmiseks.

Koostatud TTAd on aluseks edasiste investeeringuprojektide käivitamisel.

LISA 1: Arendusideed ettevõtjatele

Alljärgnevalt on välja toodud ideed, mille edasiarendamisega ei pea tegelema Jõelähtme vald, vaid mis tuleb edastada kohalikele ettevõtjatele, kuivõrd tegemist on ideedega, mis sobituvad hästi erasektorisse.

Tabel 8. Arendusideed ettevõtjatele

Nimetus	Märkus
Aktiivne puhkus	
Ajalooraja läbimine transpordivahendiga	Jalgsi, rattaga, hobusega
Jaht – veretu ja klassikaline	
Ärikohtumised koos golfi, mereekskursiooni ja kalapüügiga	
Veematk saartele Aerutamine Koipsi ja Rammu saartele	Toimiv teenus
Saarte külastus süstadega Väikesaarte külastamine	Toimiv teenus
Kanuumatkad	
Jahiga Tallinnasse	Vajab vastavat infrastruktuuri
Liikumine mööda veeteid mere suunas (ka matk jõel)	Toimiv kajakkidega, teisi liikumis-vahendeid – jaht, paat jne ei pakuta.
Kalapüük	
Jalgsimatk Jõelähtmest Koila küla läbi Koogi Jägala joale – paketi väljatootamine	
2 päevane aktiivne puhkus – jalgsi, koobastes (mööda loodusobjekte)	
Pakett - Ülgase koobastes ja karääris suusatamine ja matkamine	Vajab kooskõlastust
Ratsaturism Ratsutamine – kursused ka Tallinna lastele	Toimiv teenus
Rebala tallid	
Hobusega põllutöö proovimine	
Õuesõpe	
Õpitubade loomine	Koostöös muuseumiga
Koolitused/mängud ettevõtte töötajatele	
Juurikate kogumine, töötlemine, proovimine	
Looduskoosluste tundmaõppimise pakett	
Kostivere karstikojaga tutvumine	
Linnukoolitus	
Majutus	
Privaatne õhtu mõisas (majutus, toitlustus jne)	
Majutus savionnis	
Majutus, mis on jõuka vanatalu stiilis	Vaade vanakülale, raamatukogu kaminaga (ürikud, ajaloolised raamatud, külakroonika, almanahh jne), suur söögilaud, pakutakse värsket kapsast, porgandit, kaalikat (mitte

	salatina)
Hostelite (korralike) rajamine	
Hubane ja privaatne ööbimiskoht	
Puhkemajade ehitamine saunaga veekogule	Jägala joal ja paisjärvel
Karavan-ja telkimiskeskuse rajamine	
Toitlustus	
Korraliku publi või baari olemasolu Jõelähtme vallas	
Restoran looduskaunis kohas	
Kõrts – muldpõrandad ja pirrutuli	
Eripärane söögikoht (silotorn, veski, kuivati, veetorn) – värske sai, suitsukala, rahvustoit	
Looduslähedane toit	
Toitlustamine „muinasmenüü“ järgi Maardu mõisa ümbruses	Toimiv teenus Maardu mõisas
Neemel	
Varustus	
Jõe peal vesiratta rent	
Rataslaeva soetamine karjääri	
Keskused	
Tervisekeskuse rajamine	
Interneti olemasolu turismi ja puhkeobjektidel	
Saunad	
Suitsusauna ehitamine	
Kilesauna valmistamine	
Üritused/ meelelahutus	
Meelelahutusteenuste olemasolu	
Kultuurietendused toitlustuskohtades	
Kalendri tähtpäevade tähistamine	Rahvapidu külaplatsil
Muistendite õhtud	
Üritused/ elamus ja kogemus	
Elulised lood kohapeal	Nt mõne pere juures
Kohtumistund külakaevul	Külajutud, naljad, laulud
Vabadusvõitlus	Linnamäel vabadusvõitluses osalemine
Mööda karjateed (kiviaedadega) lehmade karjamaale ajamine	
Vana põlluharimiskultuuri proovimine	
Vanematekogu istungil osalemine – nagu muiste	
Liukivi – iibe kampaania	
Regimuusika muinasobjektide taustal	
Kookide küpsetamine kivil	
Reisi- ja ekskursioonipaketid	
Asjatundlik giiditeenus	
AjaTee – 7 ajastut ja 7 valdkonda	
Lastekangrute ja karjääri kui Eesti vabadusvõitluse monumendi külastamine	
Jägala joa, hüdroelektrijaama, ripp silla,	

linnamäe külastused	
Saha kabeli, Kostivere mõisa, karstiala, Rebala keskuse, kiriku külastamine	
Kangrupõldude, Maardu põhjakarjääri, Rebala küla külastamine	
Lähiajalugu – NSVL ajal toimunu	

LISA 2: Eesti muuseumid

Tabel 9. Eesti muuseumid

MAAKOND/LINN	muuseumid	gildid	ajalugu	Muinas	Nõuk.	Talu, küla	Vana-vara	Rahvariidid	Sõda	tehnika	kunst	isik	Mõis, loss	Kindlus, linnus, kirik	Kool	tööstus	Sai, leib	Loodus haljastus	Vabaõhu m.	vällekspositsioonid	Õppeprogr.	protsessis osalemine	Käeline tegevus	Suveniir	üritus
TALLINNA LINN	46	46	41	4	6	4	8	4	9	15	19	19	1	5	1	4	1	4	2	6	44	5	5	25	31
LÄÄNE-VIRUMAA	25	22	16			10	9	5	3	12	9	9	5	4	3	7	1	6	1	4	16	3	4	14	15
TARTU LINN	20	20	12	2	4	4	3	4	5	8	13	9	1	2	6	7		8		1	20	6	5	11	17
HARJUMAA	19	18	11	2	1	8	7	1	5	6	1	2	3	3	2	3	2		1	2	11			6	8
LÄÄNEMAA	18	17	10		2	9	6	6	5	9	6	7	6	1		1		7		2	15	4	4	11	13
VÖRUMAA	16	9	8			8	8	5	1	8	5	8	11		5	1	2	3	1	2	11	4	2	7	5
JÕGEVAMAA	15	15	9			7	9	3		7	3	3	3	3	2	2	2	7		3	9	4	3	6	5
PÄRNUMAA	14	13	10			9	10	4		10	6	5	1		3	3	3	4	1	1	11	3	5	4	7
SAAREMAA	12	8	9			9	9	6	1	7	3	1		2		1	1	5	2		5	3	3	3	4
IDA-VIRUMAA	11	11	9	1	2	4	4	2	3	5	4		1	2	1	4		5		1	5	1	1	3	2
JÄRVAMAA	11	10	8			5	8	1		8		1	4		3	4	3	3	1	2	8	1		5	5
TARTUMAA	10	9	6	1		4	2	1	3	7	5	3	1	2	2	1	2	2	1	3	8	1	1	2	5
VALGAMAA	9	8	6		1	4	4	2	3	4	3	4	1		2	3	1	3		1	6	1	1	5	5
HIIUMAA	8	6	6		2	5	5	2	1	5	3	1	2		1	1		4	1	2	7			2	5
RAPLAMAA	7	4	5			6	5	1	1	7	2	1				2	1	2	1	1	4	1	3	2	3
PÖLVAMAA	6	5	4			4	4	2		4	3	1	2		1	1	2	4		3	5	2	2	3	4
KOKKU	247	221	170	10	18	100	101	49	40	122	85	74	42	24	32	45	21	67	12	34	185	39	39	109	134

LISA 3: Eesti teemapargid

Tabel 10. Eesti teemapargid

nr	Teemapark	Valdkond	Läbiv teema	Teenused	Rajatised
1	Lilleoru teemapark (Elutee – Sanathan Dharma – park)	Kultuur, uskumus	Jumala Shakti aspektid Ökoloogiline eluviis	Elustiil	uus tempel, väike tempel, pargi värav, suvedhuni, talvedhuni, kiviring, Tee Pee, higistamistelgid, stuupa, dojo, saun
2	Nõmme seikluspark	Seiklus	Aktiivne tegevus, ronimine	Paketid	5 rada (55 silda) tubane
3	Vembu-Tembumaa (perepark)	Akt. puhkus	Aktiivse perepuhkuse veetmine	Atraktsioonid Vemburger – toit Majutus	Batuudid, Tarsanirada, Indiaaniküla, Kartautod, Liikluslinnak, Atv-rada, Mängude maja, Basseinid, Veeatraktsioonid, Saunad, Välgigrillid, Maamale, Minigolf
4	Vääna-Jõesuu Seikluspark	Seiklus	Ronimine, köietöö	Köiellaskumine. Kalju- ja jäaronimine	Kõrgseiklusrada. • Zipline "ülesõit"
5	Sinimäe teemapark	Ajalugu	Sõjaajalugu	Ekskursioonid	Seminari ruum, matkarajad
6.	Kohtla Kaevanduspark-muuseum	Tööstus, Akt. puhkus	Tööstus, põlevkivi	Ekskursioonid Seikl. paketid Toit, Koolitused Laenutus	Talvekeskus Suusarajad Ronimistorn Seiklusrada
7.	Elistvere loomapark	Loodus	Kodumaised metsloomad ja linnud.	Ekskursioon Õppeprogrammid	
8.	Kalevipoja koda (Saare mõis)	Kultuur	Kalevipoja lood	Õppeprogrammid Matkad, giid Nõ jõulumaa Laagrid	Kalevipoja muuseum, Kalevipoja varakamber Kratiküla, Ürdiaed, Koduloomaaed
9.	Kilplala küla	Kultuur	Kilplased ja nende elu-olu	Retk Ürituste läbiviimine	seikluste rada
10.	Otepää Seikluspark	Seiklus	Julguse, tasakaalu ja otsustusvõime proovilepanek	Rännak Varustuse rent ja riietuse ost Õine seiklusrada	Kõrgseiklusradad (5 tk) 5 rajal õhusõit
11.	Metsamoori perepark	Kultuur	Metsamoori Perepargi kojad Turismikülaks ühinenud talud ehk	Rühmaretked Laagrid Perepaketid Elamusretked	Metsamoori Kodu ja Meistrikoda Suitsusauna Koda, Mesila, Pagarikoda Metsarada, Kaanikoda, Nukumamma Maasikaväli Hobukoda, Kivi- ja Seenekoda
12.	Pokumaa	Loodus	E. Valteri loodud pokud, loodus ja õpe	Üritused, giiditeenus	3 õppe ja mängurada Pokukoda
13.	Uhtjärve Ürgoru Nõiariik	Akt. puhkus		Majutus (ka seminar) Kanuu, süsta, paadiga järvel Õngelaenus Õhupüssi-, vibu- ja ammulaskmine Jalgrattalaenus Jalgsi ja rattamatk Meelalahutus	Mängu- ja spordiväljakud. Kiiged Liivakast Nõia salarada Suusarajad Kanajalgadel nõiamajake Soome- ja suitsusaun Grillikoda

Tabel 11. Planeerimisjärgus ja käivitamisel teemapargid Eestis

nr	Teemapark	Valdkonnad	Läbiv teema	Teenused	Rajatised
1	Ansomäe maastikulauapark	Akt. puhkus	Talisport algajatest proffideni	Õpe, Varustuse rent Talvapäevade korrald. Toitlustamine	Nõlvad, Suusamäed, Suusarajad Lumelauarajad, Snowtubing
2	Geopark	Loodus	Balti klindi paljandid		
3	Muinasmaa teemapark Kassinurmes	Kultuur	mütoloogia	Etendused Laagrid Rollimängud Muinaskäsitöö-õpe	Muinaslinnus
4	Olustvere teemapark	Ajalugu	Olustvere mõisa ajalugu	???	
5	Otepää ajaloo teemapark	Ajalugu	Otepää Linnamägi – pärandkultuur	Muistne vabadusvõitlus – rollimängud	Sõjamasinad
6	Palmse mõisa teemapark	Kultuur			Hostel Kriketiväljak
7	Paikuse kiviaja teemapark	Ajalugu	muinasküla		Majutus, muuseum
8	Saadjärve looduskeskus - teemapark	Loodus	voorelise tekkega maastik	Programmid majutus toitlustuse	Looduskool Interaktiivset jääajamuseum

LISA 4: Eesti mõisad

Tabel 12. Eesti mõisad

	Maakonna nimi	Õppe- asutused	Turismi majanduses	Info, Muuseum	Giidi teenus	Majutus	Toitlustus	Kohvik baar	Konverentsi/ seminari saal	Peosaal	Kontserdid	Saun	Lisateenused Peoteenindus	Lisateenused, Aktiivne tegevus	Teema paketid
1.	Harjumaa	11	17	4	5	7	10	3	10	6	4	5	6	5	2
2.	Ida- Virumaa	4	7+2	-	2	5	7	-	6	6	3	5	4	1	SPA 1
3.	Jõgevamaa	8	5+2	3	-	3	3	-	3	3	1	-	2	-	1
4.	Järvamaa	13	9	3	-	3	3	1	3	5	1	2	3	2	1
5.	Läänemaa	5	8	4	3	5	6	-	6	2	2	4	2	4	4
6.	Lääne - Virumaa	13	16	4	3	8	7	3	6	4	4	6	1	7	5
7.	Põlvamaa	7	1	-	-	1	1	-	1	1	-	1	1	1	1
8.	Pärnumaa	8	8	1	1	4	4	2	3	3	1	4	1	5	4
9.	Raplamaa	8	6+1	1	3	3	4	3	3	2	-	3	2	2	-
10.	Saared	2	13	-	6	6	7	3	5	4	3	5	1	4	2
11.	Tartumaa	11	4	1	2	2	1	-	1	1	-	-	1	1	-
12.	Valgamaa	7	4	1	3	4	1		4	3	-	-	3	4	SPA 2
13.	Viljandimaa	13	7	3	5	2	3	1	3	3	-	1	1	3	1
14.	Võrumaa	4	2	2	2	1	1	-	1	1	-	-	-	1	-
	KOKKU	114	112	27	33	54	60	16	52	41	19	36	28	39	23

LISA 5: Looduskeskused

RMK looduskeskuseid ja metsakeskuseid on Eestis kokku 11 (www.rmk.ee):

1. Aegviidu looduskeskus
2. Kabli looduskeskus
3. Kauksi looduskeskus
4. Kiidjärve looduskeskus
5. Mustjala looduskeskus
6. Nõva looduskeskus
7. Pähni looduskeskus
8. Ristna looduskeskus
9. Saare looduskeskus
10. Lilli looduskeskus
11. Sagadi metsakeskus (Looduskool, Metsamuuseum) Lahemaa rahvuspark

Riikliku Looduskaitse Keskuse külastuskeskuseid on neli:

1. Karula rahvuspark – LKK Karula rahvusparki Külastuskeskus (ka Ähijärve õppekeskus)
2. Matsalu rahvuspark – LKK Matsalu Looduskeskus (Penijõe mõisas)
3. Soomaa rahvuspark – LKK Soomaa külastuskeskus
4. Vilsandi rahvuspark – LKK Vilsandi Rahvusparki keskus Saaremaal Loona mõisas.
Vilsandi Rahvusparki bioloogijaam Vilsandil (maj. toit. eksk.)

ELF (Eesti Looduse Fond)looduskoole on kaks:

1. Palupõhja looduskool
2. Muraste looduskool – loomise viimane järk

Omavalitsuste poolt loodud looduskeskuseid on neli:

2. Tuhala Looduskeskus <http://www.hot.ee/tuhalalk/> (Sulu talu hoones, Harjumaa)
3. Alatskivi Looduskeskus MTÜ (Alatskivi Vallavalitsus:
<http://www.alatskivi.ee/?nodeid=34&lang=et>)
4. Vooremaa Looduskeskus
5. MTÜ Nõuni Loodus- ja Arenduskeskus (Palupera vald:
http://www.palupera.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=119&Itemid=139).

Täiendavalt pakuvad teemaga haakuvat õpet ja teenuseid järgmised üksused:

1. Tartu Keskkonnahariduskeskus
2. Kullamaa loodusõppekeskus – arboreetum
(<http://www.hot.ee/letarang/index.htm>) MTÜ Kullamaa arboreetum, Lääne maakond
3. Vellavere Loodusmaja/ Looduskeskus – Vapramäe-Vellavere-Vitipalu SA
(<http://www.vvvs.ee/?211>)
4. Palu Puhkajate Looduskeskus MTÜ (Tartumaal Meeri küla eravaldis: Ulvi ja Lembit Toru)

LISA 6: Eesti matkarajad

Tabel 13. Eesti jalgsimatkarajad

Maakond	Radu kokku	Suunitlused				Raja pikkused (km)				Põhivaldkonnad				Täiendavad valdkonnad			
		andmeid 205				andmeid 208				andmeid 206				andmeid 157			
		MR	ÕR	Õ/MR	TR	1..3	3..6	6..12	12..	Lood.	Kult.	Ajal.	Tööst.	Lood.	Kult.	Ajal.	Tööst.
Tartumaa	27	13	7	4		9	9	3	3	21	7	1		4	3	3	
Ida-Virumaa	17	13	3		1	5	5	7	1	12	5	1		4	5	7	4
Läänemaa	22	11	6		1	7	5	6		18	3	1			1	1	
Võrumaa	34	10	11	1	1	8	13	1	2	21	1	1		3	10	3	1
Saaremaa	14	9		2		4	1	3	3	11					5	5	
Jõgevamaa	21	8	8	2		6	6	6		18	1	1			3	3	1
Harjumaa	32	7	12	2		4	7	5	5	17	2	1		3	3	3	2
Põlvamaa	23	7	9			8	6	1	1	16		1			2		2
Viljandimaa	20	7	4	2		5	6	1	1	13					2	2	
Valgamaa	17	5	2			1	3	1	2	5	3			1	3	1	
Lääne-Virumaa	19	3	5	4		2	7		3	12	2				3	3	1
Hiiumaa	16	3	7			6	1	3		10						1	
Pärnumaa	21	3	5			6	2			6	2			1	1		
Järvamaa	13	3				2	1		1	4					1		1
Raplamaa	7	2	1	1		2	1	1		4	2						
Kokku	303	104	80	18	3	75	73	38	22	188	28	7	0	16	42	32	12

Kasutatud lühendid

MR - matkarada, ÕR - õpperada, Õ/MR - õppe- ja matkarada, TR - teemarada.

Lood. - loodusvaldkond, Kult. - kultuurivaldkond, Ajal. - ajaloovaldkond, Tööst. - tööstusvaldkond.

Tabel 14. Jalgratta matkarajad Eestis

Maakond	Radu		Suunitlused				Raja pikkused (km)				Põhivaldkonnad					Täiendavad valdkonnad				
	andmed	42	andmed				andmed				andmed					andmed				
	kokku	m.f	MR	ÕR	Õ/MR	TR	1..3	3..6	6..12	12..	Lood.	Kult.	Ajal.	Tööst.	Muu	Lood.	Kult.	Ajal.	Tööst.	Muu
Harjumaa	3	3	1		2				2	1	2	2	1			1		1	1	
Hiiumaa	1	1	1						1		1									
Ida-Virumaa	2		2							2		2				2		2		
Jõgevamaa	5	5	4		1			1	2	3	6						1	1		
Järvamaa	1	1	1							1	1						1	1	1	
Läänemaa	1	1		1				1			1	1								
Lääne-Virumaa	1	1	1						1											
Põlvamaa																				
Pärnumaa	1	1	1				1				1						1			
Raplamaa	1	1		1						1						1	1	1		
Saaremaa	4	4	2		2				1	3	4	2	2				1	2		
Tartumaa	11	8	10	1			2	3		5	8	3				2		4		
Valgamaa	2	2	2							2	2	1	1			1				
Viljandimaa	1		1							1	1						1			
Võrumaa	8	5	6		1		1	3		3	5	2				2	4	1		1
Kokku	42	33	32	3	6	0	4	8	7	22	32	13	4	0	0	9	10	13	2	1

Planeeritavad

Harjumaa	1	1			1				1		1							1		
Ida-Virumaa	3	2	2	1				1	1	1	3		1				1	2		
Lääne-Virumaa	1	1									1				1					
Kokku:	5	4	2	1	1	0	0	1	2	1	5	0	1		1	0	1	3	0	0

Kasutatud lühendid

m.f - multifunktsionaalne; *MR* - matkarada; *ÕR* - õpperada; *Õ/MR* - õppe- ja matkarada; *TR* - teemarada.

Lood. - loodusvaldkond; *Kult.* - kultuurivaldkond; *Ajal.* - ajaloovaldkond; *Tööst.* - tööstusvaldkond.

LISA 7: Isetegemise võimalused

Tabel 15. „Ise tegemise“ võimalused Eestis maakondade lõikes 2006

Maakond/ teenuse pakkuja	Läbiv teema	Püsi- eksponaat	Lahti- oleku ajad	Tegevus	Valmista- mise viis/ ajastu	Aadress	Telefon
Harjumaa							
Saia talu	Sai leib	XX	tellimine	Saia tegemine	Tradits.		
Viimsi koduloo/ Viimsi vabaõhumuuseum	Ajalugu kodulugu	XX	1 mai- 1.nov e-l 9- 16	Teemanädalad/ vahelduvad tegevused	14 – 17 saj. tradits.	Pringi küla, Haabneeme sjk, Viimsi vald	
Hiiumaa							
Mihkli talumuuseum	19. saj talud	XX	E-P 10- 18	Teemapaketid/ vahelduvad tegevused	18 – 19 saj talutradits.	Kõrgessaare v, Malvaste k	5232225
Keraamikatöökoda			Avatakse 2005 aastal		tänapäevane		
Soera talumuuseum	19.saj talud	XX	15.mai - 31.aug. E-P 12 - 18 1. sept - 15. sept E- R 12- 16 Teistel aegade l ettetelli misel.	talutööd	18-19.saj	Soera Talumuuseum Palade küla Pühalepa 92301 Hiiumaa	5666 6895
Ida - Virumaa							
Narva muuseum – Põhjaõu	16-17 saj	XX vahelduv	E-R 11- 17	Erinevad käsitööd	Ajastu keskne	Narva linnus Peterburi mnt 2 20308 Narva	359 9245
Jõgevamaa							
Heino Lubja Kaalumuuseum	Kaalud	XX	tellimisel	Erinevate kaalude kasutamine	Tradits.	Tartu mnt 42, Mustvee 49603, Jõgevamaa	52 95 026
Jaak Krivini sepatöökoda	Sepised läbi aegade	muutuv	tellimisel	Sepistamine	Tradits. tänapäev	Lustivere, põltsamaa v	775 5337 529 0116
Kalevipoja muuseum	Eepos, erinevad ajajärgud	XX	E-L 10- 17 suvel E-R 10- 16 talvel	Õppevahendite kasutamine, sulega kirjutamine	17-19.saj	Kääpa küla, 49301 Saare vald	77 34 896
Laiuse õletuba	Õlest tarvikud	muutuv	tellimisel	Õlgedest punutised,	Tradits. tänapäev	Laiuse, jõgeva vald	5027745 7742522

				mütsid, esemed jne			
Palamuse klaasikoda	tarberiista d	muutuv	tellimin e	Pärliste valmistamine, klaasimaal keskaegsel viisil, klaasi puhumine jne	Tradits. tänapäev	palamuse	5198881 6
Nurga kodulootalu	Piirkonna ajalugu	XX	tellimin e	Kanga kudumine, talukeskne käsitöö	14 – 19 saj tehnoloogia	Kassinurme, jõgeva v	
Siimusti Savikaupade muuseum	Tarbe- keraamik a	XX Muutuv müük	tellimin e	Valmimise protsess/ tellimisel keraamika maalimine	tänapäevane	Keraamika tee 6, siimusti	
Veskimetsa Talumuseum	19-20 saj tal	XX	tellimis el	Tarberiistade ja tehnika käsitlemine	Tradits.	Raatvere küla, 49402 Pala vald	50 14 259
Järvamaa							
Eesti Piimandusmuuse um	Piimandus ajalugu	XX	tellimis el	Või valmistamine tellimisel	18-19 saj tänapäev	Hans Rebase t 1, Imavere	
Karinu klaasikoda	Kunst, klaas	vaheld uv, müük	tellimis el	Klaasi puhumine, esemete valmistamine	Tänapäevane		3865535
Kilpla küla talu	taluajalug u	XX	Tellimis el (va üksikud kliendi d)	Portselani maalimine, tehnikad, programm 2,5 h	19 saj – tänapäev		3864472
Tiitmaa Tresa nukuateljee	tekstiil	vahetu v	tellimis el	Tekstiilist nukkude valmistamine, meetodid, kunst	tänapäevane		5553677 5
Türi Käsitööait	kodulugu		tellimis el	Vildi vanutamine, taimedega värvimine, kanga kudumine jne	14 – 19 saj tehnoloogia		5695663 9
Türi muuseum	Valla ajalugu	XX	T-L 10- 17	Vahelduvad ürüstestel		Vabriku pst 1	5343451 3
Läänemaa							
Ehte käsitöökoda	Käsitöö	XX muutuv müük	Tellimis el isetege mine	Kudumine, portselani maal, lapitehnika	Tänapäevane, tradits.	Ehte 4 HAAPSALU 90503	4735598
Evald Okase muuseum	Klaasi töötlemine	XX, muutuv müük	tellimis el	Ei reklaami, tellimisel klaasi puhumine	tänapäevane		5089105
Rannarootsi muuseum	Rahvus- kultuur	XX vahetu v	mai – aug K - P 10-18 sept – mai	Purjeka juhtimine, kalapüük jpm ürüstestest raames	Erinevad ajastud	Sadama 31/32, 90502 Haapsalu	47 37 165

			T - L 11-16				
Läänemaa muuseum	Piikonna ajalugu	XX vahetuv	Mai-Sept K-P 10-18 Sept-Mai K-P 11-16	Ürituste ja programmide raames erinevad tegevused		Kooli 2, 90502 Haapsalu	47 37 065, 47 37 048
Iloni Imedemaa galerii	Laste turvalisus	XX vahetuv	tegemisel	Käeline ja loominguline tegevus, laste turvalisus	tänapäev	Kooli 2, 90502 Haapsalu	47 37 065, 47 37 048
Virtsu Harrastusmuuseum	Käsitöö, fotograafia	XX vahetuv	tellimisel	Erinev käsitöö	Erinevad ajastud	Tammi tee 2, Virtsu, 90101 Hanila vald	515 1988
Lääne - Virumaa							
Kunsti ja käsitöö loovuskool	Käsitöö	Muutuv, õpe	tellimisel	Vahelduvad tegevused	tänapäevane	Lihula mõis	
Rakvere ordulinnus – muuseumi huvitoad	Linnuse ajalugu	XX vahetuv	suvine	Vahelduvad tegevused		Vallimägi	
Palmse mõisa sepakoda		XX müük	Iga päev, + tellimisel	Sepistamine, selliks õppimine	Tänapäevane, tradits.		
Sagadi Metsamuuseum	Loodus	XX vahetuv	1.05.–31.09. E-P 10-18, 01.10.–30.04. etteteatamisel	Loodusandide kasutamine, nt paberi tegemine	Erinevad	Sagadi, 45402 Vihula vald	32 58 882
Sirje Nõmme käsitöötalu	kodulugu	XX müük	tellimisel	Punutised, kangas, talukeskne käsitöö jne	Tänapäevane, tradits.		3252919
Viru-Jaagupi Muuseum		XX	E-R 10-12 Ka tellimisel	Talutehnika kasutamine, erinevate trükimasinate kasutamine	Tänapäevane, tradits.	Kooli tee 7, Viru-Jaagupi, 46604 Vinni vald,	52 82 624
Põlvamaa							
Piusa käsitöö savikoda	Keraamika ajalugu	XX vahetuv, müük	tellimisel	Klaasi ja savi töötlus	tänapäevane		
Setu talumuuseumi sepakoda ja savitöökoda	Kodulugu	XX, müük	Iga neljapäev + tellimisel	Sepistamine Savi töötlemine	Tänapäevane, tradits.		

			e tellimis el				
Põlva käsitöökubi		Õpe, müük	Väljaõp e tellimis el	Tekstiil, kudumid jne	tänapäevane		
Hurmioru selts Löökesse talu Raja talu Seppa talu Kukulaane talu Sikajala talu	kodulugu	Õpe, müük, tegemi ne	tellimis el	Teemakohased paketid, Koores lahutamine, või tegu Sepised Taimedega värvimine, kanga teg. Lapitekid, kaltsuvaibad Leiba ja õlle tegemine, kasitöötuba	Tänapäevane, talukeskne tradits.	Hurmi Küla, Kanepi v	5390958 8 5020265 7970375 7929328 7979027
Obinitsa setomuseumi täre	kodulugu	XX, vahetu v	Tellimis el, suvel iga päev	Kudumid, küpsetised, ehistööd	14 – 19 saj, tänapäevane, tradits.	Obinitsa küla	7854190
Pärnumaa							
Carl Robert Jakobsoni Talumuseum	Isik, 18- 19 saj talud	XX, vahetu v	15. apr.– 15.sept E-P 9– 17, 16.sept .– 14.aps. E-R 9– 16	Talutööd, kari, põld, mesilased	tradits.	Kurgja küla, 87701 Väandra vald	50 45 054
Litograafia keskus	kirjakunst	XX vahetu v	tellimis el	Koolitus programmid, tehnoloogia läbi aegade	Läbi aegade		
Pihlaka talu	kodulugu		tellimis el	Kanga kudumine	19 saj tehnoloogia	Tõstamaa	5666361 8
Pärnu Kunstnike ja Käsitöölise Gildi maja	kunst	vahetu v	tellimis el	Skulptuur, kiviraidur, nahk jne Tellimisel õppeprogrammi d	Tänapäevane, tradits.	Tallinna mnt. 12, pärnu	
Varbla muuseum	Mõis, 20.saj	XX vahetu v	1.mai– 31.sept . L-P 12– 17 tellimis el	Käsitöö tuba	Tradist.	Aruküla küla, 88206 Varbla vald	44 96 446, 56685 168
Raplamaa							
Järvakandi klaasimuseum	Klaasese mete	Vahetu v,	K-L 11- 18	Plaanitud välja ehitada	Tänapäevane tehn.	1 mai 2a, Järvakandi	

	toot. ajalugu	müük		klaasikoda			
Mahtra talurahva muuseum	vahetuv	19. saj eesti talu	Okt-apr e-r 10-18	Õpiprogrammid talutööd nt kangas, ehistööd	19. saj tradits.	Muuseumi 1, Juuru alev, Juuru v	
Sillaotsa talumuuseum	kodulugu	14 – 19 saj vanavara	tellimisel	Õpipaketid talutööde tegemiseks, Kanga kudumine, villa kraasimine vanutamine jne.	19. saj tradits tehnoloogia	Velise sjk, Märjamaa v	4897764
Saaremaa							
Laugu klaasikoda	keraamika		suvel	Paaritutel kuupäevadel	tänapäevane		53952100
GoodKaarma seebikoda	ökoseep			Seebi valmistamise presentatsioonid	naturaalne		
Eemu tuulik	Veski tööd	XX	15.apr. –sept. K–P 11-18	Jahu valmistamine, käsikivi kasutamine	tradits	Linnuse küla, 94701 Muhu-Liiva	45 28 130
Mihkli Talumuuseum	18-19 saj talu	XX	15.apr. –sept. E-P 10–18	Tarbeesemete kasutamine	tradits	Viki küla, 93401 Kihelkonna,	45 46 613
Ruhnu Muuseum	18-19 saj talu, Ruhnu saar	XX	15.apr. –sept K–P 10–18 tellimisel	Tarbeesemete kasutamine, käsitöö	tradits	93001 Ruhnu, Saare maakond	50 27 179
Jööri talumuuseum	talutööd	XX		Talukeskne käsitöö	19. saj tradits	Jööri küla, 94302 Valjala vald	
Saaremaa kunstistuudio		Vahetuv müük	perioodiliselt	Klaasi, siidi jne maalimine	tänapäevane		4533748 5116740
Tihuse turismitalu	hobused		tellimisel	Mänguasjade valmistamine	tänapäevane		45 98943
Tallinn							
Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum	Kunst, isikud	XX vahetuv	K–P 11-18	Ürituste raames tööoad, koolitused	Erinevad töövõtted	Lai 17, 10133 Tallinn	627 4600
Eesti Tervishoiumuuseum	Tervis	XX	T–L 11-17	Vererõhu mõõtmine jms tegevused		Lai 28/30, 10133	6 411 732
Eesti Vabaõhumuuseum	18-20 saj eluolu	XX vahetuv	mai–sept. E-P 10–20 Sept-nov E-P 10–18 nov-mai E-P	Erinevad tegevused ürituste ja näituste raames	18.saj-täna	Vabaõhumuuseumi tee 12, 13521	6 549 100

			10–17				
Energiakeskus	Tehnika avastused	XX vahetuv	E-R 10-18, L 12-17	Erinevate katsete läbiviimine ja osalemine	täna	Põhja pst 29, 10415	715 2650, 715 2647
Kalevi Maiustemuuseum	maiustused	XX	E–R 10-15	Tellimisel martsipani maalimine	tradist	Pikk 16, 11317 Tallinn	628 3811
Katariina käik	käsitöö	vahetuv		Isetegemist ei reklaami, tellimisel võimalik	Erinevad ajastud		
Lastemuuseum	Lelud	XX vahetuv	K–P 10.30–18	Mängimine, nukkude etegemine, laste üritused		Kotzebue 16, 10411	6 413 491
Tartu							
Antoniuse Kild Vitraazhikoda Klaasikoda Savikoda Lapikoda Nahakoda Vaibakoda Kullakoda Portselanmaali ateljee Majoolikaateljee Ruumitekstiilateljee Kostüümi- ja kanga ateljee	kunst	XX	T-R 11-17	Meistrite käe all tehnikavõtete õppimine, valmistamine Tellimisel gruppidele	Töövõtted läbi aegade	Jaani 6 Lutsu 5	7442337
Eesti Pimedate Muuseum		XX	tellimisel	Kompimine, koolitused, üritused		Ringtee 1, 51013	74 81 656
Eesti Rahva Muuseum	kunst	XX vahetuv	T–P 11–18	Tegevused ürituste raames, koolitused tellimisel	Erivead töövõtted	J. Kuperjanovi 9,	742 1311
Tartu Kunstimuuseum	kunst	XX vahetuv	K–P 11-18	Töötoad, esemete, taieste valmistamine	Erivead töövõtted	Raekoja plats 18, 51004	
Tartu Mänguasjumuuseum	lelud	XX vahetuv	K–P 11-18	Ürituste raames nt lelude tegemine	Erivead töövõtted	Lutsu 8, 51006	746 1777
Tartu Ülikooli Kunstimuuseum	kunst	XX vahetuv	E–R 11–17 L, P tellimisel	Ürituste raames tegevused		Ülikooli 18, 50090	73 75 384
Teaduskeskus AHHA	teadus	XX vahetuv	ettevetamisel	Katsetes osalemine, füüsikaseadused		Lossi 40, 51003	73 75 798
Tartumaa							
Eesti Põllumajandusmuuseum		XX	15.mai – 15.sept E-P	Põllumajandusat ribootika kasutamine, külvamine	tradits	Ülenurme, 61701 Tõrvandi sjsk,	74 12 397

			10–18, 16.sept – 14.mai. E- P10–16	ürituste raames			
Tartumaa Muuseum	ajalugu	XX vahetu v	T-R 10- 17; L 10-15	Tegevused ürituste raames		Pikk 2, 61508 Elva	74 56 141
Kolkja Vanausuliste Muuseum	usund	XX	tellimis el	Tellimisel nt ikooni maalimine	tradist	Kolkja, 60301 Peipsiääre vald,	74 53 431
Valgamaa							
Mart Salumaa sepikoda	Sepised läbi aegade	Muutuv müük	tellimis el	sepistamine	Tradits, tänapäevane		7654347
Käsitöö kelder Raekojas	koolitused	muutuv	neljapä ev	Käsitöö huvipäevad	tänapäevane		5591544 6
Hellenurme Vesiveski Muuseum	Jahu tegemine	XX	tellimis el	Protsessi juhtimine, maitmine	tradits	Hellenurme küla, 67502 Palupera	
Lüllemäe rahvaõpistu	koolitused	muutuv	periood id	Teemanädalad nt siidimaa, keraamika jne	tänapäevane		
Viljandimaa							
Hinteli koduloomuuseum	kodulugu	XX		Talukeskne käsitöö	Talukeskne tradits.		4398126
Kondase keskus	kunst	muutuv	K–P 10-17	koolitused		Pikk 8, Viljandi	43 33 968
Memme-taadi kamber	käsitöö	XX muutuv	tellimis el	Tellimised õppepäevad, ka tantsutunnid	tradits	Rahumäe 2, 69102 Karksi- Nuia	43 31 302
Mulgi külamuuseum	koolilugu	XX	tellimis el	Ürituste raamed töövõtted jpm		Kosksilla algkool, Mulgi küla, Uue- Kariste	43 59 156
Olustvere sepikoda	Sepised läbi aegade	XX Müük	tellimis el	Sepiste valmistamine	Tradits. tänapäevane		4374280
Võrumaa							
Vaskna talu	kodulugu	XX	tellimis el	Talu käsitöö nukkude valmistamine	talukeskne		782 9173
Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuse um	isik	XX	K–P 11–18	Luuletunnid, luulekunst		Kreutzwaldi 31, 65609 Võru	78 21 798
Mõniste Muuseum	19 saj talud	XX vahetu v	Mai-okt E-P 10–17, okt- mai E- R 10- 14	Talutööde õppepäevad	tradits	Mõniste vald, 66001 Kuutsi	78 90 622
Orelimuuseum	Orelid isik	XX	K–L 11–16	Õppepäevad	kirik	Tartu tn. 42, Võru 65609	782 3641
Seto Muuseumitarõ	Setu rahva	XX	Mai- aug T–	Õppepäevad ja ürituste raames	Tradits, kombed	Obinitsa, 65301 Võru maakond	52 71 906

	kodu		P 11– 17, aug- mai ettetea- tamisel	tegevused			
Peeter Reemann sepikoda	Sepised	Tööriist- ad, müük	tellimis- el	Avatakse 2005 Ise tegemine plaanis	Tradist. tänapäevane		5165626